

Hvorfor kriger vi egentlig her?

Hvorfor kriger vi? Spørsmålet følger alle kriger. I de siste krigene norske styrker har deltatt i, har svaret på dette spørsmålet ikke alltid vært like opplagt. Samtalen knyttet til krigens legitimitet, kan til tider bli så ubehagelig at vi unngår den. Ikke minst når soldater dør. Da trenger vi å tro at de døde i det godes tjeneste. Vi mener denne vanskelige samtalen må leve. Den er livsnødvendig for å skjerpe det politiske miljø som står med ansvaret. Men den er like viktig i det profesjonelle militære miljø. Å ha mot til å stille de vanskelige spørsmålene gir oss bedre krigere. Vårt forsvar har ingen tradisjon for en type profesjonelle soldater som kriger for yrkets skyld i blind tro på oppdraget. Dette er tematikken i Olav Kjellekvold Olsens artikkel: *Etisk legitimering – fundamental utfordring i truverdige operativt lederskap*.

Skal vi føre en samtale om krigens legitimitet, trenger vi et språk. I dette nummeret har vi tatt for oss rettferdig krig tradisjonen. Kan vi ha noen nytte av dette språket når vi drøfter krigens legitimitet? I artikkelen: *Rettferdig krig tradisjonen – anakronisme eller livskraftig veiviser*, gir Leif Tore Michelsen en gjennomgang av de kritiske spørsmålene denne tradisjonen reiser.

Henrik Syse går et skritt lenger og drøfter legitimiteten av vårt bidrag til krigen i Afghanistan. Lytter vi til *de rette stemmene* når vi drøfter krigens legitimitet, spør Syse. Hva med den jevne afghaner eller våre soldater og deres familier?

Arne Strand går i sin artikkel enda tettere på den faktiske situasjonen i Afghanistan i sin artikkel, og viser hvor komplisert det er å analysere situasjonen til bunns. Når vi først har gått til krig, endrer bildet seg og analysene vil gi andre svar. For Strand er det vesentlig at debatten og vurderingen av vår innsats blir gjennomført med den seriøsitet og tyngde en så kompleks krig krever.

Men er så rettferdig krig språket egnet til å drøfte krigens legitimitet? Språk er ikke nøytralt og fungerer annerledes i én kontekst enn i en annen. Blir rettferdig krig tradisjonen i dag i større grad brukt for å legitimere enn for å begrense antallet kriger, spør Jan Otto Jacobsen i en meget interessant artikkel.

Nils Terje Lunde tar for seg den sentrale rollen feltprestene har som etikopplærere og etiske rådgivere i Forsvaret. Han fremhever at de som etiske rådgivere også må ha en kritisk rolle når krigens legitimitet drøftes. Han peker på flere mulige dilemma for feltpresten som både skal fungere som sjelesørger for de stridende og som etiske rådgiver. Er tiden moden for å introdusere profesjonelle etikere i forsvarer som et supplement til prestenes rolle?

Den politiske samtalen som foregår i forkant av en eventuell bruk av militære styrker, foregår ikke i et vakuum, men påvirket av en rekke aktører og formelle og uformelle beslutningsmekanismer. En forståelse av legitimeringsprosessen er derfor viktig for igjen å forstå hvorfor vi velger å si nei eller ja til å delta i en væpnet operasjon.. Kjell-Knut Aabrek beskriver *den nasjonale beslutningsprosessen* som følger i forkant av en FN-ledet operasjon.

Forsvaret har i de siste årene gjennomgått en betydelig nedbygging som har medført at vi i dag har langt færre vernepliktige. Et mer profesjonelt Forsvar, kan føre til fremveksten av en sterkere krigerkultur. I en utfordrende artikkel drøfter Tom Skauge hvilken effekt verneplikten hadde for politikernes skepsis til å bruke norske styrker internasjonalt. Når det er profesjonelle soldater som sendes, blir debatten innad i Forsvaret og i det politiske systemet en helt annen. Han stiller spørsmål ved om vårt nye profesjonelle system minsker potensialet for sivil kontroll over militærorganisasjonen.

I siste artikkel i dette nummeret går vi tettere på de offiserene som gjør tjeneste i Afghanistan. Tora Fæste har intervjuet militære ledere i Afghanistan om forholdet mellom deres holdninger og deres handlinger. Hvordan er den *etiske og juridiske selvforståelsen* til norske offiserer i dag?

Olav Kjellevold Olsen
Gudmund Waaler

Etisk legitimering – fundamentalt i truverdig operativt lederskap

AV OLAV KJELLEVOLD OLSEN

Vi vil ikke lenger korrumpere menneskeheten i oss selv ved å gjennomføre oppgavene til en okkupasjonshær. Tidligere trodde vi på at vi førte en rettferdig kamp, men i dag har vi nådd grensen der vi undertrykker et annet folk. Vi vil ikke lenger krysse den grensen. Vi vil ikke lenger korrumpere vår moralske karakter i et undertrykkelsesoppdrag ([www.servu](http://www.servu.no), 2012).

Denne reservasjonen mot å kjempe på vestbanken og Gazastripa vart ført i pennen av 13 reservistar frå den Israelske eliteeininga «Sayeret Matkal» i et brev til statsminister Ariel Sharon i desember 2003. Nokre månader tidlegare hadde 27 flygarar nekta å delta i dei same operasjonane fordi dei såg faren for å drepe sivile som uakseptabelt høg ([www.wikipedia](http://www.wikipedia.no), 2012). Denne reservasjonen vart møtt med intens kritikk frå eit samla politisk miljø i Israel, og nærmast i vantru runga spørsmålet: Korleis er dette mogleg!??

Eit svar kan ligge i politiske sympatiar. Eit anna kan være generell kamptrøytte – at dei stridande hadde nådd eit mentalt metningspunkt. I denne artikkelen vil eg imidlertid sjå denne nektinga som eit uttrykk for eit behov som ligg latent i alle mennesker. Dette er behovet for å oppleve seg sjølv som god.

Kva får deg til å gi blod?

På 1970-talet vart ei gruppe forskarar nyskjerrige på kva som motiverer blodgjevarar til å donere blod. Funna frå studien overraska mange. Det viste seg nemlig at folk som fekk betalt gav mindre blod enn dei som kun mottok takksemd (Titmuss, 1987). Nokre år seinare pusla ei gruppe forskarar med eit anna spørsmål av interesse for mange: Korleis kan barnehagar få foreldrene til å hente borna sine i tide? Problemet er sjølvsaugt at personalet, i staden for å komme seg heim ved arbeidslutten, må bruke egen fritid på å vente på meir eller mindre slukøyra foreldre. Over ein periode på 20 veker vart derfor effekten av å innføre bøter undersøkt i 10 Israelske barnehagar (Gneezy & Rustichini, 2000; Levitt &

Dubner, 2007). Studien vart gjennomført ved at ein først kartla omfanget av problemet over ein periode på fire veker, utan at bøter var inne i bildet. Deretter vart det innført eit bøtesystem der foreldra måtte punge ut med 3 dollar for kvar sein henting. Intuitivt tenker me kanskje at dette bidrog til å få ned omfanget av problemet. Studien viste imidlertid det motsette. Etter kort tid auka antalet seine foreldre med over 100 %. Spørsmålet som meldte seg etter denne overraskinga vart sjølvst: Kvifor kom foreldra oftare for seint etter at bøter vart innført? Og; korleis kunne det ha seg at viljen til å donere blod gjekk ned ved betaling?

Moral som incentiv for atferd

Den amerikanske økonomen Steven Levitt (et al., 2005) forklarar desse funna ut frå incentivteori. Eit incentiv kan beskrivast som eit middel som bidrar til å få folk til å gjere meir av noko og mindre av noko anna. Eit godt incentiv nærer seg på grunnleggande behov i oss mennesker. Det får oss til å legge om kursen. Ein forutsetnad for å utvikle eit godt incentiv vert dermed å forstå kva behov mennesket styres av. Mange vil nok tenke at dette er heilt avhengig av den enkelte sine personlege preferansar. Folk er som kjent forskjellige. I følge Levitt kan dei fleste incentiv imidlertid plasserast innanfor ein av tre kategoriar (behov). Den eine handlar om økonomi – og materielle verdier. Det andre handlar om sosial tilknytning, at me høyrer heime ein stad; medan den tredje kategorien handlar om å framstå som moralsk. Intuitivt er det enkelt å tenke seg at eit liv med lite pengar kan vere strevsomt og tungt å bære. Det er også lett å forstå at eit liv i einsemd og isolasjon er noko me ynskjer å unngå, og at dette behovet har sterk styring på våre valg. Derimot er det kanskje meir overraskande at også opplevinga av å være moralsk viser seg å være svært viktig i mange samanhengar.

Kva var det som skjedde med blodgjevarane og foreldra til ungane? Kvifor gjekk blodmengdene ned og forseintkomingane opp? Levitt meiner forklaringa handlar om uheldig ombytting av incentiv. Eit moralsk incentiv, som det å kunne hjelpe folk i nød eller respektere dei ansette, vart bytta ut med økonomi. I barnehagen kunne plutselig foreldra kjøpe seg ut av dårleg samvit, og fekk tydelig mindre problem med å plukke opp seint. Virkningen av det moralske incentivet «eg behandler andre med respekt» vart altså null ut då foreldra fekk sjansen til å betale seg ut av det. I blodbanken opplevde dei også at mange gjevarar slutta å donere som følge av betalinga. Ei handling som bidrog til at dei følte seg gode, vart altså omgjort til ein økonomisk transaksjon der raushet vart omdefinert til eit salg.

I følge Levitt bringer desse studiane eit fundamentalt menneskeleg fenomen til overflata: Me mennesker har eit grunnleggande behov for å oppleve oss sjølve

som moralsk gode. Om ikkje, vil me oppleve tap av meining og tap av motivasjon.

Om dette stemmer, vil evne til å motivere kreve lederar som evner å forklare korleis det me held på med har eit moralsk fundament. Dette stiller igjen store krav til ledaren si evne til etisk refleksjon og språk. Men; er det slik at moral er ein type atferd og haldning som berører og opptar mennesket på ein særleg måte? La oss gå spørsmålet litt nærare etter i saumane.

Mennesket har ein aktiv «moral-radar»

I følge psykologen Schalom Schwartz (1999) er det slik at verdiane våre har stor innflytelse på kva me legg merke til. Verdiar styrer med andre ord vår persepsjon. Dette betyr at om du ser pengar som ein sentral verdi, vil du sjå muligheitar til å tene pengar der andre ikkje ser noko. I dette perspektivet er det tankevekkande at fleire studiar viser at me mennesker er kontinuerlig oppmerksomme på moral (Folger, Cropanzano & Goldman, 2005). Det viser seg at me automatisk både bevisst og ubevisst evaluerer personar og handlingar i forhold til moralske kategoriar. Dette gjer seg igjen utslag i at me er betydeleg flinkare til å legge merke til moralske overtredingar enn andre sosiale normbrot. Andre studiar viser også at me reagerer sterkare og annleis på moralske overtramp enn andre typar overtredingar. Eksempelvis ville eit tjuveri av lommeboka til ein middagsgjest truleg vekke betydeleg meir harme blant gjestene enn om ein ved bordet sleika tallerken etter maten. Det kan med andre ord sjå ut som me er programmerte til å legge merke til og reagere negativt på moralske normbrudd. Dette er ein indikasjon på at moral har ei særstilling i vårt psykologiske landskap.

Me viser økonomisk irrasjonalitet i fastholding av moral

Ting som er viktige for oss held me fast på, medan mindre viktige ting er lette å sleppe. At moral ikkje er lett å sleppe viser seg mellom anna som ein slags økonomisk irrasjonalitet i våre følelsesmessige reaksjonar på umoral, der økonomisk egeninteresse vert tilsidesatt for å opprettholde moralske standarder (Pinker, 2002). Eksempelvis finn me omtrent dagleg i Noreg døme på straffeforfølgning som kostar meir enn utbyttet frå sjølve forbrytinga. På same vis: Om ein mann skulda for drap forsøker å ta sjølv mord, vil eit samfunn med dødsstraff truleg forsøke å gjere sitt beste for å redde han for å få gjennomført rettssaken, for deretter å henrette han om han vert dømt. Men kvifor redde eit liv som likevel skal takast? Er det ikkje like greit å gjere kort prosess? Dette spørsmålet reagerer du

kanskje på som urimeleg. Korleis går det ann å tenke slik? Ein slik reaksjonen kan i seg sjølv være ein peikepinn på moralens preg på deg og di tenking. Du stussar automatisk. På same vis kan det tenkast at den økonomiske irrasjonaliteten heng saman med eit behov for å oppleve meg sjølv som god.

Ønsket om gjengjelding vekkes i møte med umoral

Eit anna kjenneteikn på at noko er verdfullt og viktig for oss er behovet for gjengjelding dersom noko av dette blir krenka eller skada. Mistar me noko av betydning for oss som følge av andres feilsteg, vekkes fort eit ønske om å ta igjen, å rette opp ubalansen. I følge Blau (1986) er ein bi-effekt av mennesket sin automatiske og indrestyrte verdsetting av moral at opplevingar av (sterk) urett aktiverer ei føling av krenking og sterke behov for å ta igjen. Det synest med andre ord som mennesket innehar ein nærmast automatisk «politi og domsfunksjon» som kjem i sving ved følelsen av å bli utsett for urett – «dette skal du få svi for!». Forsking viser at slike hevnmotiv særleg vert aktiverte når det er mogleg å knytte skuldspørsmålet til ein person (Bies & Tripp, 1995). Dette er igjen bakgrunnen for at eit slitesterkt fellesskap må ha forsoningsmekanismer som begrensar og konstruktivt rettleder vår hevnmotivasjon. Det ligg med andre ord kraft i opplevinga av umoral.

Moral er sterkt knytta til følelsar.

Motivasjon kjem frå det latinske verbet *movere*, som betyr å bevege. Same ordstammen finn me også i *mosjon* og *emosjon*. Felles for desse begrepa er bevegelse, og slik sett kan me hevde at motivasjon og emosjon er alen av same stykke. Motivasjon nærer seg på emosjonar. I dette perspektivet er det verd å merke seg at oppleving av både moral og umoral vekker sterke følelsar. I følge Baumaister og kollegaer (2001) vekkes sterkare negative følelsar ved negative erfaringar enn kva tilfellet er i positiv retning for gode opplevingar (e.g. «Bad is stronger than good»). Det er også verd å merke seg at studiar avdekkjer at menneske generelt føler avsmak for folk som viser forakt mot hevdvunne moralske normer (og dermed fellesskapets ve og vel) (DaGloria & DeRidder, 1979). Eit slikt «moralsk sinne» vekkes også i nøytrale observatørar, sjølv om uretten ikkje rammar dei sjølve (Turillo et al., 2002). Sinnet blir med andre ord retta mot handlinga det er å overtre moralske normer, og ikkje mot personlege tap i situasjonen. Igjen ser me altså at moral og etikk representerer dybdestrukturar i den menneskelege psyken som er fundamentalt knytta til vår vilje til å handle.

Achilles i Vietnam – eit moralsk underskot som starten på slutten

Moral er altså viktig for mennesket. Men har opplevinga av å være god innverknad på evne og vilje til å kjempe godt i militære operasjonar? I følge den amerikanske psykiateren Jonathan Shay er svaret på dette ubetinga ja. Shay behandla og studerte eit stort antal traumatiserte Vietnamveteranar på 1980 og -90 talet, og kom snart fram til at deira opplevingar med egen og andres umoral hadde ein utarmande effekt på dei som mennesker. Gjennom ei oppleving av seg sjølv som vond, gjennom ei oppleving av å kjempe ein urettferdig krig, tærdes både samhaldet i kampstyrkane og den individuelle psykologiske robustheten frå innsida, og mange havna i ein permanent tilstand av skam og skuld. Samtidig fann amerikanske forskarar ut at dei veteranane som var mest moralsk reflekterte i større grad kom ut av kampsona med psyken intakt. Det ser med andre ord ut som ei oppleving av seg sjølv som moralsk har ein beskyttande effekt, medan umoral verkar oppløysande på sinnet. (U)moral er altså kraft og berøring.

Eit slitesterkt operativt lederskap nærer seg på etisk tenking og språk

Kva betyr så alt dette for militær ledelse? Henrik Ibsen seier at «den man kan ei hjelpes som ikke vil det han kan». Om viljen skrantar hjelp det ikkje med all verdens utdanning og skarpskodde kompetanse. I denne artikkelen har eg prøvd å vise at det å oppleve seg sjølv som moralsk er eit fundamentalt behov som ligg djupt i dei fleste av oss. For militære operasjonar betyr dette at dersom me ønsker motiverte soldatar, over tid, bør me for det første ha ei god og truverdig forklaring på kvifor me må kjempe og utøve voldsamt i den aktuelle situasjonen (e.g. *Ius ad Bellum*). Denne forklaringa bør ha ei etisk forankring som skaper meining. Ellers framstår det heile som propaganda og fordekt manipulering, som igjen gjer oss sårbare for meiningstap.

For det andre bør den etiske forklaringa kommuniserast på ein grundig og reflektert måte, gjerne i form av åpen og informert samtale med rom for tvil og kritikk. Ein slik etisk samtale nærer seg på eit etisk begrepsapparat som har forklaringskraft i møte med aktuelle problem. Eit upresist og grovkorna språk vil her fort komme til kort og bidra til frustrasjon og sarkasme meir enn forståing og motivasjon. Endå verre vert det om moralsk tvil vert feia under teppet eller forblir språklaus. Det er først når me har begrep om ting at me får kontroll og muligheit til å endre og korrigere kurs. Derfor bør den etiske forklaringa holdast levande gjennom ein stadig pågåande samtale og refleksjon – også under operasjonen.

Dette betyr at militære ledarar bør dyrke den etiske refleksjonen og samtalen som ein integrert del av lederskapet sitt. Dei må kunne anvende etisk grunnlagstenking i sin analyse av situasjonen, og dei bør mestre eit etisk språk som hjelper med å finne vegen ut av eit etisk villnis som moderne militære operasjonar fort kan arte seg som. Slik sett blir undervisning i etikk og etisk tenking ein viktig del av operativ lederutdanning. Det etiske språket og perspektivet bidreg til å bygge og oppretthalde vår eiga oppleving av å være gode – også i møte med det vonde.

Eit siste spørsmål bør stillast, utan svar frå meg: Har me i dag eit etisk språk som er nyansert nok til å belyse dei etiske problemstillingane våre militære ledarar møter i Afganistan i dag? Om ikkje, står me i fare for å ende opp utan mening.

Litteratur

Baumeister, Bratslavsky, Finkenauer & Vohs, K. D. (2001). Bad is stronger than good. *Review of general psychology*, 5, 323-370.

Bies, R.J. & Tripp, T.M. (1995). Beyond distrust: Getting even and the need for revenge. In F. Kramer & T. Tyler (eds), *Trust in organizations* (pp. 246-260). Thousand Oaks, CA:Sage

Blau, P. M. (1986). *Exchange and power in social life*. New Brunswick, NJ:Transaction

Folger, R., Cropanzano, R. & Goldman, B. (2005): What is the relationship between justice and morality? In J. Greenberg & J.A. Colquitt (eds), *Handbook of Organizational Justice*., Lawrence Erlbaum Ass, Mahwah, NJ.

Gneezy, U. & Rustichini, A. (2000). «A fine is a price», *Journal of Legal Studies*, 29, 1, pp. 1-17.

Levitt, S. D. & Dubner, S. J. (2005). *Freakonomics. A rouge economist explores the hidden side of everything*. NY, William Morrow

Pinker, S. (2002). *The blank slate: The modern denial of human nature*. New York: Viking Press.

Schwartz, S. H (1999). A theory of cultural values and some implication for work. *Applied Psychology: An international review*, 48, 23-47

Titmuss, R. M. (1987): *The Philosophy of welfare: Selected writings*, London: Allan & Unwin.

http://en.wikipedia.org/wiki/Refusal_to_serve_in_the_Israeli_military (nedlasta 6 juni 2012)

http://www.seruv.org.il/english/news_item.asp?msgid=85

Olav Kjellekvold Olsen (f. 1968). Orlogskaptein, lærar i lederskap ved Sjøkrigsskolen og førsteammanuensis II ved Universitetet i Bergen/psykologisk fakultet. Ut fra Sjøkrigsskolen i 1991, og har hovedfag i kristendom og doktorgrad i psykologi.

Rettferdig krig-tradisjonen

– *anakronisme eller livskraftig veiviser*

AV LEIF TORE MICHELSEN

Historisk har den såkalte rettferdig krig tradisjonen¹ vært premissleverandør for den etiske og juridiske diskursen rundt krig og bruk av militærmakt gjennom flere hundre år, i hvert fall innenfor vår vestlige kulturkrets. Den lange utviklingshistorien denne tradisjonsstrømmen representerer med bidrag fra svært forskjellige epoker og fra ulike grupperinger og personer, gjør at det vanskelig lar seg gjøre å betrakte den som én doktrine. Snarere framstår den med sin samlede kriteriesamling som en samling ulike doktriner som hver for seg representerer sin tids refleksjon over de problemene som krigføringen konfronterer oss med. I vår kontekst betyr det at de ulike bidragsyterne til framveksten av rettferdig krig tradisjonen ikke framstår som ufeilbarlige autoriteter, men mer som viktige samtalepartnere som det er verdt å lytte til når vi i vår egen tid skal reflektere over vår tids utfordringer. Tilslutning til rettferdig krig tradisjonen og den tilnærming til de etiske utfordringene og dilemmaene krigen stiller oss overfor, krever med andre ord ikke blind lydighet, men aktiv etisk refleksjon innenfor en konkret historisk ramme der en både tar de aktuelle uforingene på alvor og samtidig er seg bevist vår historiske arv. Selv om rammebetingelsene endrer seg opp gjennom historien er fortsatt de grunnleggende moralske utfordringene ved krigen de samme i dag som de var i tidligere tider: Det dreier seg litt enkelt sagt, om hvil-

¹ Til den historiske utviklingen av rettferdig krig tradisjonen, se:

James Turner Johnson: *Ideology and Reason. Religious and Secular Concepts, 1200 – 1740*. Princeton, NJ (USA) 1975. *Just War Tradition and the Restraint of War. A Moral and Historical Inquiry*. Princeton, NJ (USA) 1981.

For mer praktisk anvendelse av tradisjonen, se:

Michael Walzer: *Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations*. New York (USA) 1977.

Herik Syse: *Rettferdig krig? Om militærmakt, etikk og idealer*. Oslo 2003.

ke kriger det er legitimt å utkjempe og dernest om hvordan og med hvilke midler en slik krig skal føres.

Rettferdig krig kriterier og etisk vurdering av krigens muligheter

Dersom en ønsker å vurdere rettferdig krig tradisjonens bidrag til å forstå krig og krigføring som etisk problem, finnes det to mulig innfallsvinkler som begge er av betydning. En kan enten (1) velge å ta utgangspunkt i grunnleggende etiske prinsipper og så spørre hvilke kriterier for rettferdig krig som kan utledes av disse. Eller en kan (2) vurdere de faktiske rettferdig krig kriteriene slik de er nedrevet gjennom historien, og se hvordan de forholder seg til fundamentale etiske prinsipper og verdier.

Mitt utgangspunkt er de historiske rettferdig krig kriteriene. På den bakgrunnen vil jeg søke å reise noen av de spørsmålene vi er nødt til å besvare, dersom rettferdig krig tenkningen skal kunne være et konsistent og meningsfullt bidrag til vår tenkning rundt de dilemmaene krigen stiller oss overfor. Å framsette, for ikke å si anvende, historiske kriterier uten først å se bakenfor dem og identifisert de forutsetningene de hviler på, hva de er utledet av, hvordan de skal forstås i forhold til hverandre, og hvilke funksjon hver enkelt av dem er tiltenkt, er halsløs gjerning.

Prima Facie forpliktelser

Når vi opp gjennom historien har snakket om krig og krigføring, har vi alltid gjort det med etikkens ord og begreper: rett og galt. Selv om fokuset ofte har vært de andre og tenkningen sjelden – om i det hele tatt – har vært uttrykk for en pasifistisk holdning, mer enn antyder tenkningen vår at det finnes grenser for hva som er tillatt selv innenfor de rammene som krigen representerer. Handlinger utenfor de grensene er blitt betraktet som enten moralsk eller juridisk uakseptable. Vi behøver ikke gå lengre tilbake enn til debatten rundt krigen i Kosovo for å få bekreftet det. Men samtidig har noen insistert på at krigen er en arena som på sett og vi unndrar seg moralske vurderinger.

Pasifismens utgangspunkt er at krig er det absolutte onde og som sådan må den avises, forkastes under enhver omstendighet. På motsatt fløy – innenfor det vi kaller realismen – anerkjenner en for såvidt pasifismens utgangspunkt – krigens ondskap. Men konklusjonen blir en annen. Krig er a world apart konstituert av maktbruk og våpenbruk. Her handler det bokstavelig talt om liv og død. Mennesket reduseres eller fremstår nærmest i sin urform. Instinktene og selvop-

pholdelsesdriften overtar. Det handler om å gjøre det som er nødvendig for å redde seg selv eller den gruppen du tilhører. Og i denne world apart er det ikke plass verken for moralske eller juridiske vurderinger. Inter arma silent leges. Eller i en mer folkelig utgave: I krig og kjærlighet er alt tillatt. Det betyr ganske enkelt at alt passerer, anything goes. Det er ikke plass verken for kritiske merknader eller aksept. Det er rett og slett ingenting å si. Moralske eller juridiske ytringer er meningsløse.

Men like vel; i praksis tier vi sjelden. Og det språket vi bruker er ladet med moralske vurderinger både når det gjelder krig og kjærlighet: trofasthet, hengivenhet, utroskap, forføre, bedra; aggresjon, selvforsvar, forsoning, overgrep, hensynsløshet, grusomheter, massakre, folkemord, utrenskning. Dette er etikkens språk.

De som hevder at loven – enten det er den juridiske eller den moralske – tier, mener å ha oppdaget en grunnleggende og forskrekkelig sannhet om mennesket. Det vi kaller umenneskelig er simpelthen ikke annet enn menneskelighet satt under press. Krigen avkler oss på sett og vis og lar oss stå nakne og avslørte tilbake. Og realisten beskriver den nakenheten for oss. Og på sett og vis passer beskrivelsen også. Og ikke så ganske lite paradoksalt, så har den ofte form av en unnskyldning: Ja, våre soldater begikk overgrep i kampens hete, men slik er krigens vesen. Og så brukes ordtakinget som en unnskyldning og hjemmel for det som synes utillatelig.

Da Hugo Grotius i det 17 århundrede introduserte sitt hovedverk *De Jure Belli ac Pacis* (1625) for Ludvig XIII, skrev han:

For both extremes [pacifism and realism] a remedy must be found, that men may not believe either that nothing is allowable, or that everything is

Det er faktisk ikke slik, tror jeg, at vi bruker den «alminnelige» etikkens språk for å si noe om krigen. Snarere er det motsatt. Når vi i det daglige og i mer «avanserte» valgsituasjoner stilles overfor dilemma der to hver for seg vektige hensyn kolliderer, der normalprosedyren ikke fungerer, er det rettferdig krig tradisjonens språk og argumentasjon vi trekker veksler på.

Helt dagligdags: I utgangspunktet skal løfter holdes. Dersom jeg allikevel mener at en annen forpliktelse tvinger meg til å bryte et løfte, bruker jeg ikke da rettferdig krig kriteriene i begrunnelsen min. Jeg bryter løftet fordi jeg har en god (rettferdig) grunn for å gjøre det. Intensjonene mine er gode. Jeg gjør det i forhåpningen om at det skal tjene et mål. Jeg balanserer et gode mot et onde. Jeg har ikke noe annet valg.

Det det handler om er at krig – og en rekke andre handlingsvalg vi stilles overfor – tvinger oss til å sette til side det en innenfor etisk teori kaller *prima*

facie forpliktelser/normer. Og en slik tilsidesettelse krever en begrunnelse. Enkelt sagt er en prima facie forpliktelse en grunnleggende etisk fordring. Etiske fordringer møter oss imidlertid på flere forskjellige måter. De kan for det første være absolutte og ufravikelige og vil da måtte gis prioritet i møte med enhver annen fordring. Eller, på motsatt side, de kan være relative og framstår nærmest som tommelfingerregler som nok kaster lys over et saksforhold, men uten direkte å foreskrive bestemte handlingsalternativ. En prima facie forpliktelse er i bunn og grunn en bindende fordring, men i gitte tilfeller kan andre etisk relevante hensyn redusere forpliktelsen eller sette den til side.

Den engelske moralfilosofen W D Ross skiller mellom prima facie forpliktelser og de forpliktelser vi har, alt tatt i betraktning.² Hensikten med dette skillet er å komme til rette med de situasjonene hvor to eller flere prima facie forpliktelser er i konflikt med hverandre. Når det skjer, må vi vurdere den totale situasjonen med alle de aktuelle handlingsalternativene den byr på. Prima facie betegnelsen fungerer med andre ord som en varselampe. Den peker på bestemte handlingskarakteristika som i hovedsak har det ved seg at de gjør selve handlingen rett eller gal. Våre forpliktelser alt tatt i betraktning avhenger imidlertid ikke bare av forskjellige handlingskarakteristika, men av selve handlingen sett i et videre perspektiv, i sin totale sammenheng. En prima facie forpliktelse framstiller alltid vektige moralske grunner for å virkeliggjøre den aktuelle fordringen, men det er ikke automatisk slik at disse grunnene tilsidesetter alle andre grunner eller er tilstrekkelige for å møte våre forpliktelser alt tatt i betraktning.

Som individer og som deler av et større hele (institusjoner), har vi en prima facie forpliktelse til ikke å skade andre. Å skade en annen kan bety med urette å krenke en annens rettigheter, eller det kan bety at en påfører ham en faktisk skade gjennom en konkret handling, for eksempel ved å skyte ham. I det første tilfellet vil handlingen alltid være moralsk uakseptabel. Forpliktelsen til ikke å skade andre uten noen rettferdig begrunnelse, framstår mer som en absolutt norm enn en prima facie forpliktelse. Annerledes er det med det andre eksemplet. En handling som påfører en annen skade er i utgangspunktet å forstå som entydig prima facie gal. En slik handling må i tilfelle begrunnes med henvisning til etisk relevante faktorer.

Krig impliserer at vår prima facie forpliktelse til ikke å skade/drepe andre settes til side. Men nettopp dette saksforholdet er med på å forme de kriteriene som kjennetegner den rettferdige krigen. I særlig grad gjelder dette for de kriteriene som konstituerer *ius in bello*. Selv om en kan godtgjøre med henvisning til andre tungtveiende grunner at prima facie forpliktelsen må vike i gitte tilfeller,

² W D Ross: *The Right and the Good*, Oxford 1930 kap 2

er den ikke uten relevans for den aktuelle situasjonen. Den tilsidesatte forpliktelsen skal fortsatt i størst mulig grad prege aktørenes holdninger og handlinger. Noen former for krigføring er mer forenlig med denne forpliktelsen enn andre.

Rettferdig krig kriteriene

Rett/legitim myndighet

Rettferdig krig tradisjonenes første kriterium er rett/legitim myndighet. Langt på vei fungerer det som en forutsetning for alle de andre kriteriene. Det handler om hvem som er ansvarlig for å avgjøre om alle de andre kriterienes krav «oppfylles». Med andre ord: de andre kriteriene blir operative først etter at det klassiske politiske spørsmålet er stilt: Hvem tar avgjørelsen? Spørsmålet er for viktig til å bli føyet til side som formalisme, slik det fra enkelte hold er gjort i den aktuelle debatten. Den legitime myndighetens beslutning skal tjene som garanti for at krigen og krigshandlingene lar seg begrunne og forsvare moralsk. Å besvare dette spørsmålet kan aldri reduseres til et sekundært kriterium fordi det tjener som en forutsetning for å kunne besvare de andre spørsmålene rettferdig krig tradisjonen stiller.

Rettferdig grunn

Rett grunn er det kriteriet innenfor rettferdig krig tradisjonen som skal ivareta hensynet til forpliktelsen til ikke å skade andre. Skal denne forpliktelsen vike, må det utelukkende skje under henvisning til andre tungtveiende grunner. Tradisjonelt har dette blitt forstått som forpliktelsen til å beskytte den uskyldige mot overgrep; forpliktelsen til å gjenopprette rett og rettferdighet; og forpliktelsen til å straffe den som påfører andre urett.

Siste utvei

Disse forpliktelsene kan imidlertid ikke settes til side dersom det finnes andre utveier. Siste utvei handler ikke nødvendigvis om kronologi. Rimelighetsaspektet er viktig: Er det noen som helst mulighet for at andre veier enn krigen vil føre fram?

Åpen krigserklæring

Vi ser ofte dette kriteriet som en anakronisme. Det hører fortiden til, er utgått på dato. Men jeg tror vi mister vesentlige sider ved rettferdig krig tenkningen om vi

henviser kriteriets anliggende til historiens skraphaug. To amerikanske militæretikere skal få synliggjøre mitt poeng:

Først Joseph C McKenna som hevder at Formal declaration is the last measures of persuasion short of force itself.³

Og dernest: Dr Francis Lieber som står bak en av de eldste folkerettslige «traktatene» – General Orders no 100 – understreket viktigheten av en åpen og offentlig krigserklæring ut fra to hensyn: (1) decent regard for mankind og (2) public good faith require that a government explain and justify its departure from peace.⁴

Rimelig håp om å lykkes

Dersom krigen er et fånyttets prosjekt, er den heller ikke et moralsk alternativ. Noen presiseringer er på sin plass:

Kriteriet retter seg mer mot aggressiv enn defensiv krigføring. Det handler ikke nødvendigvis bare om seier. Selvrespekt kan være et vesentlig anliggende i denne sammenhengen (for eksempel jødernes motstandskamp i Nazi-Tyskland/Warszawagettoen). Hva som er rimelig beror på omstendighetene. Hvordan skal en for eksempel veie grunnleggende verdier opp mot et gitt antall liv.

Kriteriet skal utelukke det absolutt hensiktsløse.

Proporsjonalitet

Et Paul Ramsey-sitat skal få kaste lys over proporsjonalitetskriteriet:

*It can never be right to resort to war, no matter how just the cause, unless a proportionality can be established between military/political objectives and their price, or unless one has reason to believe that in the end more good will be done than undone or a greater measure of evil prevented. But, of the tests for judging whether to resort to or to participate in war, this one balancing an evil or good effect against another is open to greatest uncertainty. This therefor establishes rather than removes the possibility of concientious disagreement among prudent men.*⁵

Hvor disse grensene mellom akseptable og uakseptable krigshandlinger går, har ikke alltid vært like lett å avgjøre i praksis. Den tradisjonelle oppfatningen om at soldaten besatt en slags immunitet med hensyn til de krigshandlingene han utfør-

³ Joseph C. McKenna, S.J., «Ethics and War: A Catholic View,» I *American Political Science Review* no 54 (1960), s. 650.

⁴ James F. Childress, «Francis Lieber's Interpretation of the Laws of War: General Orders No. 100 in the Context of His Life and Thought,» I *American Journal of Jurisprudence* 21 (1976) s. 34-70.

⁵ Paul Ramsey: «When Just War is not Justified» i *The Just War. Force and Political Responsibility*. New York 1968, s. 195.

te, har gjort det ytterligere vanskelig. Dette immunitetskonseptet tror jeg i hovedsak bygger på tre viktige militære doktriner:

1. Prinsippet om militær nødvendighet har gjort det mulig å legitimere handlinger som i utgangspunktet har vært betraktet som illegitime, dersom disse handlingene var nødvendige ut fra tungtveiende militære hensyn.
2. Retten til represalier medfører at i seg selv illegitime krigshandlinger kan aksepteres dersom de er et svar på motpartens brudd på krigens lover.
3. Lydighetsplikten - soldatens plikt til å følge ordre (superior orders) – har medført at den enkelte soldat ikke ble holdt ansvarlig for de handlingene han utført dersom de var utført in the line of duty.

Helt opp til annen verdenskrig var soldaten i praksis beskyttet mot bort i mot enhver anklage om skyld og ville ikke bli holdt ansvarlig for de handlingene han utførte. Soldater hadde i sin yrkesutøvelse rett og slett krav på en viss on the job protection. Det var rett nok forventet at offiserene på sin side holdt sin ordregiving innenfor visse rammer. Men så lenge rammebetingelsene/forutsetningen var uklare, hadde soldaten i praksis vide fullmakter. «Alle» midler var tillatt inntil kapitulasjonen var et faktum.

I den grad en kunne snakke om proporsjonalitet i maktutøvelsen hadde den bæring på sivile, krigsfanger og sårede, men også disse gruppene kunne fort bli legitime mål under henvisning til militær nødvendighet eller retten til å bruke represalier. Den amerikanske generalen Telford Taylors observasjoner fra tiden rundt Nürnberg-prosessen summerer det hele opp ganske treffende:

*War consist largely of acts that would be criminal if performed in time of peace - killing, wounding, kidnapping, destroying or carrying off other peoples property. Such conduct is not regarded as criminal if it takes place in the course of war, because the state of war lays a blanket of immunity over the warriors.*⁶

På bakgrunn av dette kan Nürnberg Charteret forstås som et forsøk på å vise at dette teppe av immunitet har sin grense. Så ble da også de tiltalte i Nürnberg holdt individuelt ansvarlig for de forbrytelsene som nevnes i charteret. Individuelt ansvar ble et av de store stridsspørsmålene under Nürnbergprosessen. Og stridighetene gikk om to hovedspørsmål i internasjonal rett:

Først: Gjelder internasjonal rett for individer så vel som for stater? Og om den gjør det: Hvilke handlinger medfører individuelt straffeansvar?

Det internasjonale militærtribunalet i Nürnberg (IMT) fastholder at det individuelle straffeansvaret i hvert fall gjelder for de forbrytelsene som charteret

⁶ Taylor, T: *Nuremberg and Vietnam: An American Tragedy*. New York 1970, s. 19.

identifiserer: *Forbrytelser mot freden, krigsforbrytelser og forbrytelser mot menneskeheten.*

*[]crimes against international law are committed by men, not by abstract entities, and only by punishing individuals who commit such crimes can provisions of international law be enforced.*⁷

Med andre ord: IMT mener at dersom det er mulig å identifisere noe som krigsforbrytelser, så må det også være mulig å identifisere krigsforbryteren; finnes det aggresjon, finnes det også aggressorer; finnes det overgrep, finnes det overgriper. Dette synspunktet hviler på en pragmatisk forutsetning at det er mulig ikke bare å identifisere visse krigsforbrytelser, men også å finne fram til regler, retningslinjer eller lover som disse forbrytelsene kan utledes fra.

Og når Nürnbergdomstolen kommer til den konklusjonen, opererer den ikke i et vakuum, men kan dra veksler på forskjellige kilder, blant annet rettferdig krig tradisjonen.

Rett intensjon/innstilling

Rett intensjon (innstilling) har bæring ikke bare på krigen som sådan, som et strategisk kriterium, men er av betydning også på det operasjonelle og taktiske nivå. Det handler med andre ord ikke bare om beslutningstakernes vurderinger, men i like stor grad om den enkeltes handlinger og motiver i konkrete situasjoner på slagmarken. Rett innstilling henger grunnleggende sammen med og er forankret i rett grunn:

En rett intensjon fokuserer på freden. Krigen har ingen egenverdi, er ikke et mål i seg selv, men et middel til å nå målet: En rettferdig og bedre fredsordning. De krigførende har plikt til å etablere en normalordning så fort som mulig.

Sammenfatning

De klassiske rettferdig krig kriteriene kan sammenfattes i tre prinsipper som har bæring på henholdsvis krigsutbruddet, selve krigføringen og krigens mål.

- Krigen må ha en rettferdig årsak og kan bare erklæres av legitime myndigheter. Den må være defensiv, ikke aggressiv. Den representerer alltid siste utvei. Den hevder retten og setter gjerder mot uretten.⁸

⁷ Trial of The Major war Criminals Before the International Military Tribunal, Vol. XXII pp 565-566

⁸ Alternativ innfallsvinkel: Feltprostens teologiske fagutvalg: «Mellom makt og avmakt», *PACEM* vol 3/no 3 (2000) side 288. Ref for øvrig H Syses respons på utredningen «Mellom makt og avmakt – en takk og noen tanker», *PACEM* Vol 4 no 1 (2001) side 13ff (www.PACEM.no)

- Krigens midler må være kontrollerte. Stridsmidlene må være diskriminerende i den forstand at de skiller mellom sivile og militære mål. De må være proporsjonale i den forstand at den vold og den ødeleggelse som påføres må være mindre enn eller stå i et rimelig forhold til den lidelsen og volden som den søker å avhjelpe.
- Krigsutfallet må være forutsigbart. Krigens mål er å gjenopprette freden. Det må derfor være et rimelig håp om oppnå en fred som er bedre enn den tilstanden som en søker å avhjelpe.

Rettferdig krig tradisjonen har altså tre ulike funksjoner: En preventiv funksjon ved at det trekkes grenser for hvilke kriger som kan utkjempes; en modererende funksjon ved at det defineres visse rammer for selve krigføringen; og en begrensende funksjon gjennom understrekningen av at bare den krigen som tjener som redskap for freden, er rettferdig.

Rettferdig krig siktet

Først og fremst fremstår rettferdig krig tradisjonen som veiledning for de politiske styresmaktene, øvrigheten, de som fatter avgjørelser på det strategiske nivået. Det politiske så vel som det moralske ansvaret for å fatte beslutninger om å gripe til våpen ligger hos dem.

Dernest framstår tradisjonsstrømmen som veiledning for militære ledere. Og i det stykket understreker den viktigheten av at det militære lederskapet er etisk fundert og den holder frem tre fundamentale forutsetninger for et slikt lederskap:

- Forankring i grunnleggende verdier
- Vilje til å verne om menneskeverdet og grunnleggende menneskerettigheter
- Erkjennelse av at krigen og stridsmidlene i seg selv har sine begrensninger

Og til slutt: Rettferdig krig tradisjonen framstår som moralsk veiledning for den enkelte soldat i hans yrkesutøvelse.

Noen grunnleggende implikasjoner

1. Militærmakt trenger ikke i seg selv vurderes negativt, men er mer et legitimt politisk redskap og som sådan ett av flere midler som står til rådighet for å bekjempe urettferdighet og ondskap. Med andre ord: I min tenkning fremstår ikke krigen – sett innenfor rettferdig krig tradisjonens rammer – som det minste av to onder, men som «det minste av to goder».

2. Menneskeverdet framstår innenfor en slik forståelse av militærmakt som (d)et grunnleggende moralsk prinsipp(et).
3. Krig er først og fremst ikke å drepe eller skade andre men å pasifisere/nøytralisere motparten
4. Angrep på en uskyldige tredjepart – noncombatants – er ikke akseptabelt verken ut fra etiske normer eller juridiske regler.
5. Det er et grunnleggende anliggende innenfor denne måten å tenke på, at den lidelsen som følger av krigen må begrenses til et absolutt minimum.
6. Selv tilfeldig, indirekte ødeleggelse (collateral damage) må etterprøves og begrunnes ut fra proporsjonalitetsprinsippet.
7. Individuelt ansvar for handlinger utført i krigstid gjøres gjeldende.
8. Det har konsekvenser for valg av etisk modell.⁹ I alt for stor grad tror jeg vi har latt en utilitaristisk tilnærmingssmåte rå grunnen når militærmakt og våpenbruk skal vurderes moralsk. Dette er ikke stedet for en lengre utredning om det. Bare helt kort: jeg tror at vi vil være tjent med å innføre et deontologisk perspektiv både som korrektiv og supplement til utilitarismen. Ikke minst har dette bæring på forholdet mellom krigens mål og krigens midler.

Leif Tore Michelsen (f.1955), Kommandørkaptein og sjefsprest i Sjøforsvaret. Krigsskoleprest Sjøkrigsskolen 1996-2003. Har arbeidet spesielt med forholdet mellom etiske og juridiske aspekt ved krigens folkerett.

⁹ Jf. Leif Tore Michelsen: «Intervensjon – et moralsk imperativ?» Kronikk i *Dagbladet* 30. mars 1999 (www.dagbladet.no/kultur/1999/03/30/161833.html).

Rettferdig krig, «polyfoni» og internasjonale operasjoner

AV HENRIK SYSE

I en sterk og viktig artikkel i *PACEM* nr. 2 fra 2011 argumenterer Gudmund Waaler for nødvendigheten av en «flerstemthet» – «polyfoni» – i debatten om krig og bruk av våpenmakt. Begrepet og idealet er inspirert av Mikhail Bakhtin og handler om å skape «det kreative og flerstemte (polyfone) rommet, der vi lar helt ulike stemmer spille seg ut og selv aktivt tar del» (Waaler 2011: 15). Det er i dette rommet at sannheten blir til, ifølge denne tenkningen – eller kanskje retttere sagt: det er slik vi approksimerer og i beste fall finner sannheten, der en slik sannhet er å finne.

Klassisk rettferdig krig-tenkning (se f.eks. Johnson 1984, Syse 2003) kan i utgangspunktet synes å gi lite rom for det polyfone, det flerstemte. Vi sitter med en liste kriterier som skal oppfylles. Målet må være å gjøre kriteriene entydige samtidig som vi sikrer at vår situasjonsforståelse i det enkelte tilfelle er korrekt. Derigjennom skal vår sammenfattende analyse gi et mest mulig klart svar på hva som er rett og galt. Skulle vi bringe inn forskjellige stemmer i prosessen og gjøre bildet mer komplisert, står vi overfor to farer: enten blir prosessen uklar og altfor lang, uten disiplin og uten tydelige beslutninger; eller så blir dialogen relativistisk, slik at det dårlige argument får akkurat samme plass som det holdbare, det onde samme plass som det gode. Derfor er det bedre desto klarere og mer entydig denne tenkningen er. Dette er et tankesett som kommer særlig tydelig til uttrykk når man bruker bestemt form entall: «rettferdig krig-teorien sier...».

Det er imidlertid mulig å forstå rettferdig krig-tenkning som langt mer polyfon (flerstemt) og dynamisk enn som så, samtidig som de antydde farene for ubesluttsomhet og relativisme unngås. Men da må vi være villige til faktisk å *slippe til* de relevante stemmene – direkte og indirekte. Det gjelder under alle faser av en militær aksjon.

Vi står i sannhet overfor en stor utfordring.

Internasjonale operasjoner

Norges deltakelse i Afghanistan er stadig gjenstand for diskusjon, ikke primært på grunn av de norske soldatenes innsats eller holdninger (selv om det har vært debatt også rundt det sistnevnte temaet), men fordi det hersker begrunnet uro rundt den måten det militære maktapparat blir brukt på i Afghanistan, og den mulighet vi har for faktisk å lykkes med å bringe fred og stabilitet til Afghanistan. De militære virkemidlene synes å ha vært mindre effektive enn de største optimistene hadde håpet, mye vil være ugjort når man trekker seg ut, man har slitt med å finne de rette virkemidlene tilpasset situasjonen, og mange vil mene at man har skaffet seg de gale allierte, skaffet seg nye fiender, og vært for lite villig til å gå i dialog med den opprinnelige (og i seg selv mangehodede) fienden. Et land og et folk i dyp krise er stadig i krise. De intervenerende soldater må betale mye av prisen og bære mange av byrdene hver eneste dag, fysisk og mentalt (se f.eks. Miller 2010 og de øvrige artikler om Afghanistan og krigens etikk i samme spesialnummer av tidsskriftet *Ethics and International Affairs*).

Ingen mener at det som er gått galt, er Norges feil; vi utgjør i sannhet en liten brikke i et stort spill, her som så ofte ellers. Forhåpentlig har vi snarere bidratt til noe av det som er gått riktig. Men vi er del av en helhet som vi må være med på å ta ansvar for, og således er dette en viktig debatt også for oss – like mye som for alle andre land som deltar i Afghanistan-operasjonen.

Så hvordan skal det norske engasjementet i Afghanistan vurderes etisk? En slik analyse må i hvert fall starte med *årsakene* til at vi er med:

- For det første deltar vi i Afghanistan fordi vi har forpliktelser overfor våre allierte. Beslutningen om å gripe inn i Afghanistan for å stoppe Taliban-regimets støtte til Al-Qaeda og andre terrorister, ble tatt primært av USA, i samråd med sine allierte. Den opprinnelige intervensjonen i oktober 2001 var, vil de fleste si, basert på et FN-mandat. Norge har lojalt fulgt opp, som medlem av FN og NATO, og har således stilt tropper og know-how til disposisjon som en følge av det vi opplever er våre allianseforpliktelser og øvrige internasjonale forpliktelser. (For en etisk vurdering av allianseforpliktelser, se Syse 2008.)
- For det andre er vi med i denne operasjonen fordi det er norsk politisk støtte til dens mål: å hindre støtte til og grobunn for terrorisme i Afghanistan ved å bygge sikkerhet og stabilitet i landet.
- For det tredje – og dette ligger til en viss grad til grunn for det andre punktet – er vi med av etiske grunner. Vårt militære forsvar er bygget på en dobbelt idé om forsvar av eget territorium og forsvar av demokratiske og rettsstatlige verdier. Disse verdiene skal ideelt sett forsvares også når norsk territorium ikke er truet, dersom vår egen eller våre alliertes sikkerhet er truet som følge

av den måten disse verdiene er truet på i andre deler av verden. Norge har dessuten en utenrikspolitikk som, dels med realpolitiske og dels med idealistiske begrunnelser, vektlegger internasjonalt ansvar for den fattigste del av verden. Det kaos og den fattigdom som har preget Afghanistan, har åpenbart skapt en opplevelse av etisk forpliktelse til å gjøre noe for landet og ikke stå passive på sidelinjen.

Men det er selvsagt når kaoset er størst og mye står på spill, at man også lettest kan trå feil, nettopp fordi mye er kaotisk og tiden til refleksjon er begrenset. Her ligger det man kan kalle de internasjonale operasjonenes paradoks: det haster med handling, men samtidig er man i akkurat den situasjonen der behovet for nøyaktig gjennomtenkning og stor forsiktighet er aller størst. «Uten tid til besinnelse vil det være vanskelig å handle klokt», skriver Paul Otto Brunstad (2008: 149) i sin kloke redegjørelse for besinnelsens og måteholdets plass i godt lederskap. Men hvordan kan man gi plass til besinnelse når tiden er ens verste fiende?

Det er her flerstemtheten kommer inn som den store utfordring. Klarer vi å lytte til de relevante stemmene når beslutningene skal tas? Er vi i stand til å ta alle stemmene og dermed all informasjonen innover oss – også når tiden er knapp og kaoset er stort?

Kriterier og spørsmål

Rettferdig krig-tradisjonen gir oss et knippe *kriterier* for å bedømme krigers rettferdighet, både før man begynner å bruke våpenmakt (*ius ad bellum*), når man står midt i den væpnede kamp (*ius in bello*), og når krigen er over og rettferdighet skal bygges i krigens kjølvann (*ius post bellum*). Noe av problemet i den type internasjonale operasjoner som Norge deltar i i Afghanistan, er at disse stadiene ikke egentlig kan skilles fra hverandre. Det er slett ikke så klart når krigens regler gjelder, og når man tvert om er i en fredsoperasjon. Kanskje er mye av skillelinjen mellom krig og fred i ferd med å bli visket fullstendig ut i flere av de konflikter vi ser i verden i dag, med Afghanistan som et godt eksempel. Dette skaper åpenbart et sett juridiske og etiske utfordringer i seg selv. Vi skal likevel la den problemstillingen ligge her, og bare antyde at dette bidrar til kompleksiteten. (Se Witt 2012 for en kortfattet, men interessant vurdering av denne problemstillingen.)

Spørsmålet her er hvorvidt vi lar de relevante stemmer komme til uttrykk når så vel strategiske og taktiske som etiske spørsmål skal besvares i opptakten til og under en militær operasjon.

Hva slags spørsmål er det snakk om? Vi spør i rettferdig krig-tenkning blant annet etter den rettferdige grunn for å bruke våpenmakt, den legitime autoritet bak våpenmakten, den rette intensjon og målsetting, den rimelige proporsjonalitet når våpenmakt ubenyttas, og distinksjon og beskyttelse i kampens hete. Hvem svarer på spørsmålene? Den underliggende militære og politiske vurdering gjøres fortrinnsvis av spesialister med akademisk og/eller praktisk bakgrunn, som i sin tur gir sine råd til beslutningstakingende politikere og, på militært plan, høyere offiserer. Og det er da vi står overfor det sentrale spørsmål: Er det i denne prosessen relevante stemmer som ikke kommer med?

I forbindelse med Irak er det etter hvert veldokumentert at USA benyttet seg av et smalt spektrum av irakiske stemmer for å finne ut av hvorvidt det sivile samfunn i Irak raskt ville slutte opp om en intervensjon, og hvorvidt man raskt ville være i stand til å bygge opp et bærekraftig sivilsamfunn. I ettertid ser man at det er mange relevante stemmer som aldri kom til uttrykk (se ikke minst Woodward 2004 og 2006). Dermed ble også en annen viktig stemme potensielt villedet idet den skulle komme til uttrykk: det amerikanske folk, som gjennom den politiske debatt og sine valgte representanter ga sin støtte til intervensjonen.

Dernest har vi, i både Afghanistan og Irak, stemmene til alle de hundretusener av soldater som har vært involvert, på begge sider. I hvor stor grad er deres historier en del av den polyfoni av stemmer som er med på å bestemme en krigs rettmessighet? Afghanistan er et usedvanlig krevende land å føre krig i, med usikkerhet og geografisk uoversiktligheit som nøkkelfaktorer. For de intervenerende styrkenes del kan det minne om byggingen av en tunnel, der man tiltrekker seg arbeidskraft *før* man gjør arbeiderne fullt ut oppmerksomme på at fjellet kan rase sammen, at avstanden antagelig er mye lengre enn man trodde, og at den enkelte soldat (eller tunnelbygger) med en viss sannsynlighet vil bære mentale og fysiske sår i årevis. Dersom alt dette er blitt tydelig og ærlig lagt på bordet, hva vil soldatenes stemmer – og deres familiers stemmer – da uttrykke? Er det relevante stemmer her som slett ikke er kommet til uttrykk når viktige beslutninger, *ad bellum* og *in bello*, er blitt tatt – blant annet fordi beslutningsgrunnlaget har vært for dårlig eller uklart?

Jeg innrømmer at vi her står overfor et av krigens mest grunnleggende problemer: at man før en krig ikke kan vite med sikkerhet hvor brutal den vil bli, hvor lenge den vil vare, og hvor store offer den vil kreve. Ofte vil soldater og hele folk gå inn i krig med stor grad av usikkerhet. Men én av Immanuel Kants grunnideer i sitt berømte verk om Den evige fred (Kant [1795] 2010) var at republikker – det vi vil kalle demokratier – langt sjeldnere vil gå til krig enn enevoldsstater, fordi de samme som tar beslutningene, også må bære kostnad-

ene, nemlig folket selv. Det gjør at de entusiastiske stemmene for krig vil bli færre, mener Kant. Det fordrer imidlertid at folket har tilgang på rett informasjon, og at det finnes statsledere som kan sile informasjonen på rettmessig vis og presentere de moralske momenter som også tilsier at man noen ganger må være villig til å ofre egen komfort og sikkerhet for fellesskapets beste – men også den informasjon som taler mot våpenmaktens bruk.

Her må vi likevel spørre: Dersom kostnadene ved bruk av våpenmakt er store, og flere motforestillinger kommer til uttrykk, hva skal man da gjøre, dersom konklusjonen blir at det koster for mye å intervenere? Skal et land som Afghanistan seile sin egen sjø? Skal støtten til Al-Qaeda-celler eller Talibans politikk bare få fortsette, og vår del av verden være passive tilskuere fordi ikke nok står på spill for vår egen del, eller vi ikke er villige til å være kostnadene?

Spørsmålet i fortsettelsen av dette er hvorvidt alternativene til bruk av våpenmakt er kommet tydelig nok frem. Amerikaneren Gene Sharp ([1993] 2002) er blitt berømt for sin oppskrift på ikke-voldelig motstand, og sin vektlegging av dennes overlegenhet i mange tilfeller over militært opprør eller intervensjon. Hans filosofi er ikke basert på en prinsipiell pasifisme, men snarere på en grunnleggende tro på at ikkevoldelig motstand mot diktatur og terror oftest er mer effektiv og mindre kostbar enn den voldelige. Denne form for motstand krever imidlertid at stemmer i det sivile samfunn aktivt engasjeres, og at måter å yte motstand og svekke voldelige regimer på, faktisk identifiseres. Dette er krevende. Utad vil dessuten ikkevold sjelden ha samme åpenbare kraft som bruk av militærmakt (alle kan se og høre at det skytes!), og mobilisering av slik ikkevoldelig motstand i et undertrykkende og lukket regime kan ta lang tid. Hvorvidt man i slike situasjoner allierer seg med de rette kreftene, vil dessuten alltid være et åpent spørsmål.

Likevel kan det påstås at det er her man står overfor et svakt punkt i mye av den intervensjonisme og de internasjonale operasjoner som er blitt gjennomført over de siste to tiårene: Har man klart å mobilisere og støtte det sivile samfunn i landene man har intervenert i? Og ikke minst: har man plukket opp de stemmene i det sivile samfunn som på grunnleggende vis kan si oss noe om mulighetsrommet ved en intervensjon – og hvordan en eventuell intervensjon mest effektivt kan, og hvorvidt den overhodet bør, gjennomføres? Et amerikansk ordtak sier at «when the only tool you have is a hammer, every problem looks like a nail». Dersom man tar for gitt at det eneste middelet man egentlig har, er militær intervensjon, kan det synes som om hvert problem man står overfor, i siste instans krever nettopp den løsningen. Og så blir man noen år senere stående med

forpliktelser og forventninger man ikke kan oppfylle, og en pris i menneskeliv og menneskeskjebner så høy at den synes vanskelig å forsvare.

Norges rolle og militæretikkens utfordring

Gitt den store rollen som den første av grunnene nevnt ovenfor for deltakelse i internasjonale operasjoner faktisk spiller – nemlig vår alliansetilhørighet og våre internasjonale forpliktelser – kan det påstås at Norges rom for å bidra med noe av den antydende «polyfonien» er ytterst begrenset.

Likevel vil jeg mene at vi her står overfor én av den militære etikkens største oppgaver (som Norge, i likhet med alle andre deltakere i disse operasjonene, må være med på å ta på alvor): å løfte frem flere relevante stemmer, og bruke den militære etikkens begrepsapparat til å sikre en nyansert og grundig diskusjon, der kriterier for rett krigføring ikke oppfattes som en enkel «sjekklister», men snarere som åpne spørsmål som – også i hverdagens tidsklemme og kampens hete – ikke feiltolkes som i seg selv tydelige svar. Som Gudmund Waaler skriver i sin artikkel om flerstemthet: «[Skal] vi drive klok moralsk beslutningstaking, må vi lete etter de gode kritiske spørsmålene» (Waaler 2011: 19). Dette betyr også, som Jordy Rocheleau (2010) har fremhevet, at all rettferdig krig-tenkning må være *temporal*: den må stille de samme spørsmålene om igjen og om igjen etter hvert som en situasjon utvikler seg, og spørre seg selv om hvorvidt endrede forutsetninger kan gi nye svar (og la oss legge til i flerstemthetens navn: om det er flere som bør være med på å svare). Er svaret på disse spørsmålene ja, må man være villig til å endre politikk og gi slipp på prestisje. Målet for en aksjon er viktigere enn dens virkemidler, og soliditeten i den etiske gjennomtenkningen er en forutsetning for at vi tar innover oss alle de relevante spørsmål som krigen stiller.

Jeg er blant dem som mener at det noen ganger kan være tvingende nødvendig å bruke våpenmakt. Det er vanskelig å se for seg en stabilisering av situasjonen i Afghanistan, og en nøytralisering av Talibans makt, uten noen som helst form for militær inngripen. Men fra den grunnleggende innsikten har veien ofte vist seg for lang til å ta innover seg stemmene til alle dem som er krigens tapere og ofre, eller som representerer de forskjellige stemmene i landet man skal intervenere i, og som trenger å bli lyttet til.

Dette leder fra min side til en todelt utfordring:

For det første må alle som er engasjert i militær etikk, og dette inkluderer ikke minst feltprester og andre akademikere i en militær kontekst, løfte frem – igjen og igjen – den militære etikkens begreper og idealer, ikke som ferdigtygde

svar og lettvinte sjekklister, men som eksistensielle spørsmål og utfordringer: Hva betyr det egentlig å være en legitim autoritet for bruk av våpenmakt? Har vi nådd den siste utvei? Er de materielle og menneskelige kostnadene større enn det vi med rimelighet oppnår av politisk fortjeneste? Har vi lyttet til og forstått den lokalbefolkning vi skal støtte? Dette skal ikke lede til endeløse debatter og seminarvirksomhet, men skal snarere utgjøre en konstant tilstedeværende etisk grunnmur for en debatt som ellers kan bli utelukkende en debatt om materiell, penger og militær taktikk – debatter som hver for seg er viktige nok, men som ikke må føres isolert fra etikken.

Og det leder til det andre poenget: Flerstemtheten må kombineres med besluttosomhet og moralsk klarhet. Verden er i seg selv flerstemt. Noen stemmer taler aktivt for undertrykkelse og maktmisbruk. De stemmene skal kritiseres og bekjempes. Men tusener på tusener av stemmer tilhører dem som befinner seg på bakken i krigssonene, og soldatene som må ut og kjempe. Også de av oss som mener at deres offer noen ganger må godtas, fordi en situasjon med rimelighet ikke kan løses på varig vis uten bruk av våpenmakt, må spørre om disse stemmene lyttes til med den nødvendige tyngde, eller om de blir overdøvet av andre, tilsynelatende viktigere stemmer. Dette er også, i rettferdig krig-språk, en sentral del av *ius post bellum*: debatten om rettferdighet etter krigen. Når de offisielle kamphandlingene går mot sin slutt, er det tross alt mennesker i et sivilt samfunn som skal bygge freden. De er avhengige av forutsigbarhet, trygghet og rettsstatlige beskyttelser. Har kreftene som har forsvart bruk av våpenmakt, gitt tilstrekkelig plass til disse behovene – og til stemmene som uttrykker dem?

Heri ligger vår felles utfordring. Rettferdig krig-tenkning og annen tenkning om krigens etikk må brukes til å *åpne opp og gi plass for spørsmålene*. Ellers er alt snakket om rettferdighet og etikk fint lite verdt.

Litteraturliste:

- Brunstad, Paul Otto (2008). *Klokt lederskap – mellom dyder og dødssynder*. Oslo: Gyldendal.
- Johnson, James Turner (1984). *Can Modern War Be Just? New Haven*: Yale University Press.
- Kant, Immanuel ([1795] 2010). *Perpetual Peace – A Philosophical Sketch*, overs. Mary Campbell Smith. New York: Cosimo.
- Miller, Richard W. (2010). «The Ethics of America's Afghan War», *Ethics and International Affairs* 25:2, ss. 103-131.
- Rocheleau, Jordy (2010). «From Aggression to Just Occupation? The Temporal Application of Jus Ad Bellum Principles and the Case of Iraq», *Journal of Military Ethics* 9:2, ss.123-138.
- Sharp, Gene ([1993] 2002). *From Dictatorship to Democracy*. Boston: The Albert Einstein Foundation.

Syse, Henrik (2003). *Rettferdig krig?* Oslo: Aschehoug.

Syse, Henrik (2008). «Legitimitet og allianser – noen etiske ettertanker», i: *Selvstendig og beskyttet – det stormaktsgaranterte Norge*, red. Roald Berg. Bergen: Fagbokforlaget.

Witt, John Fabian (2012). «The Legal Fog between War and Peace», *New York Times*, June 10, http://www.nytimes.com/2012/06/11/opinion/the-legal-fog-between-war-and-peace.html?_r=1.

Woodward, Bob (2004). *Plan of Attack*. New York: Simon & Schuster.

Woodward, Bob (2006). *State of Denial*. New York: Simon & Schuster.

Waalder, Gudmund (2011). «'Det flerstemte' – en hjørnestein i klokt lederskap», *PACEM* 14:2, ss. 9-20.

Henrik Syse (f. 1966) er forsker tilknyttet Institutt for fredsforskning (PRIO). Han har skrevet en rekke artikler og bøker om krigens etikk, blant annet Rettferdig krig? Om militærmakt, etikk og idealer (Oslo: Aschehoug, 2003). E-mail: henrik@prio.no.

Should I Stay or Should I Go

AV ARNE STRAND

Den gamle Clash hiten stiller opp dilemmaet det internasjonale samfunnet no står overfor i Afghanistan: «Should I stay or should I go. If I stay there will be trouble, if I go it will be double».

Men kven sitt dilemma er dette, kan me spørje. Er det vårt eller er det Afghanarane sitt, kven sitt dilemma er størst, no og over tid. Her er ei rekke spørsmål det er trong for å gå bak det offisielle bilete for å finne utav, for å sjå kva Noreg eventuelt kunne gjort annasleis og kva som kan, og bør, gjerast framover. Kva mål har me hatt og kvar vert no skulda lagt, kven har vunne og kven har tapt?

Mine dilemma

Eg kan med ei gong flagge dilemma eg står overfor: eg trur ikkje vidare bruk av militære verkemiddel vil kunne skape fred i Afghanistan. Men eg fryktar at eit fråvære av internasjonale militære styrkar kan føre til ny borgarkrig i landet. Eg såg ved sjølvsyn kor galt det gjekk på 90-talet då verdsamfunnet sist mista interesse for Afghanistan etter at Sovjetunionen hadde trekt ut sine militære styrkar og den Kalde Krigen tok slutt. Det var då Kabul vart rasert, det skjedde omfattande etnisk reinsing og landet vart oppdelt mellom krigsherrar frå forskjellige Muhjahedin parti. I dag er eit viktig mål for Krigen mot Terror oppnådd ved at Osama bin-Laden er drepen og Al Qaida er svekka i Afghanistan. Afghanarane har fått ein eigen hær som skal trygge dei, og dei internasjonale styrkane er i ferd med å trekkjast ut. Men Afghanarane føle seg ikkje trygge for framtida, dei har sett ein form for krig avløyse den andre sidan 1979 og fryktar det vil skje igjen.

Samstundes ser eg eit anna dilemma me også må adressere: kva ettermæle gjer me dei 8000 norske soldatane som har tenestegjort der sidan 2001? Kor ærlege er me om utviklinga i Afghanistan utan at ansvaret for feilslaga vert lagt på skuldrene av den enkelte soldat som har delteke der. Mange kan føle ansvar for det dei har opplevd og utført i militær teneste, dei kan ikkje berre slette bilete

av skotvekslingar, såra og drepne. Det er minne dei skal leve med men som kan vere vanskeleg å dele sjølv om tenesta i Afghanistan er avslutta. Det må der vere eit system på plass for å fange opp.

Me må også stille det vanskelege spørsmålet: har det internasjonale og det militære nærværet i Afghanistan ført til positive endringane i forhold til sikkerheit, bygging av ein fungerande stat og sikring av individ sine rettar? Er det noko som tilseier at ein bør forlenge det militære nærværet for å fullføre oppdraget, eller er utviklinga kome så langt med at det er på tide å reise? Eg vil i denne artikkelen presentere og drøfte ein del eksempel på resultatoppnåing som tilseier at sjølv om noko har gått i rett retning er der også mykje som tilseier at tida er inne til å trekkje seg ut.

Situasjon i Afghanistan

Realiteten er at tidspunktet for den planlagde militære retretten frå Afghanistan vert stadig pressa framover frå den opphavlege sluttdatoen i 2014. Det internasjonale samfunnet har det travelt med å avslutte sitt meir enn 10 år lange nærvære, tryggingsansvar er i ferd med å verte overført til den Afghanske hæren og politiet. Noreg lovar å oppretthalde sitt styrkebidrag så lenge NATO står der, men soldatane skal ut ifrå Faryab provinsen alt i løpet av 2012. Spørsmålet er kva rolle dei då skal ha i nord-Afghanistan. Spesialstyrkane er attende i Kabul, oppgåva er å hjelpe til å trygge hovudstaden mot stadige angrep frå det som truleg er ein del av Taliban nettverket.

Det er ikkje eit fredeleg land dei internasjonale styrkane er i ferd med å forlate, heller ikkje eit som kan kallast demokratisk, gjenoppbygd eller der menneskerettane er ivaretatt. Det meste av det norske politikarar nytta som argument i 2001 for deltaking i den USA leia Operation Enduring Freedom (OEF), og seinare i den FN mandaterte International Security Assistance Force (ISAF), er i liten grad oppnådd. Sikkerheita er forbetra i ein del område men langt verre i andre, og det overordna bilete er av større uro og meir organisert militær opposisjon no enn for eksempel i 2005. Kvinner har fått ein del formelle rettar og er kvotert inn i parlamentet og provinsråd, og det er bra, men dei har i liten grad fått auka innflytelse og sikra sine rettar i samfunnet. Der er bygd mange skular og både jenter og gutar har no høve til å få utdanning, men lærarmangel og sviktande vedlikehald av bygningar er ein trussel mot oppretthalding av kvalitet på undervisninga. Den største utfordringa er likevel at den Afghanske regjeringa manglar tillit i den Afghanske befolkninga. Gjennom nepotisme, korrupsjon, vanstyre, valfusk og maktmisbruk har dei gjort seg rike medan det store fleirtalet

i liten grad har nytt godt av dei milliardane i utviklingsstøtte landet har motteke. Ein Verdsbank rapport oppsummerte kynisk at mange Afghantarar i liten grad ville merke endring ved at den internasjonale støtta vert redusert i åra framover, dei har knapt forbetra sine levekår. Då hjelpe det ikkje så mykje at det tross alt er vorte betre vegar og mange fleire har fått seg mobiltelefonar, det kan også auka deira høve til å formidle sin misnøye.

Mange Afghantarar fryktar for borgarkrig når dei internasjonale styrkane er ute, dei er redd for å oppleve det same som etter Sovjetunionen si uttrekning i 1989. No som då posisjonerte nabolanda seg for å ivareta sine eigne interesser, eller hindra andre i å få innflytelse. I Kabul flytte innbyggjarane til område dei kan utgjere eit etnisk fleirtal i, og igjen ser me at Afghantarane investerar i å sende ungdommane sine ut av landet. Afghantarar utgjør igjen den største gruppa av mindreårige asylsøkjare til Noreg. Her er ei rekke teikn som tyder på at dei ikkje har tru på ei fredeleg framtid.

Det står i sterk kontrast til internasjonale og norske politikarar og militære leiarar som vektlegg suksess sogene, og fryktar at dei er underkommunisert. Dei framhevar ikkje minst talet på jenter i skule, kilometer veg bygd og at den afghanske hæren har ein størrelse og ein kvalitet som tilseier at dei kan ta over ansvar. Der er langt meir kritiske røyster å høyre frå militært personale i felt. Dei tvilar på at hæren (og politiet) vil vere i stand til å trygge landet og ta ordrar frå politisk hald. Forskar Astri Suhrke set ord på si uro med tittelen på si siste bok *Ekperimentet Afghanistan*. Her syner ho korleis auken i talet på internasjonale styrkar og bruk av bistandsmidlar heller har auka konflikten enn å svekke Taliban sin innflytelse. Og kor vanskeleg det er å samstundes føre krig og byggje fred.

Kva gjekk galt?

Noreg hadde knapt noko anna val enn å delta i dei militære operasjonane då USA utifrå NATO si sjølvforsvarspakt kalla til militær aksjon etter angrepet i september 2001 eller då FN gav fullmakt til oppretting av International Security Assistance Force (ISAF) seinare same år. Men samstundes har Noreg akseptert ein del strategiske val som OEF og NATO har tatt undervegs som dei må dele ansvar for, og har sjølv stått for andre prioriteringar som dei må haldast ansvarleg for. Soga om krigføringa i Afghanistan er langt frå ferdigskriven, men me ser konturar av ei utvikling der militære vurderingar og prioriteringar synest å ha overstyrt ein meir langsiktig statsbyggings agenda.

Det var framstilt som enkelt i 2001. Taliban var «the bad guys» som hadde husa og ikkje omgåande ville utlevere Osama bin-Laden etter terrorangrepet i

USA. Det internasjonale samfunnet allierte seg med den militære opposisjonen – dei tidlegare Mujahedin kommandantane og krigarane som med internasjonal støtte hadde utfordra dei Sovjetiske styrkane militært på 80talet. Dei var gamle kjende for etterrettingsorganisasjonane og dei fleste kommandantane takka ja til lovnader om omfattande økonomisk og militær støtte for å ta opp kampen mot Taliban. Mange av dei hadde vorte fordrivne etter at dei på 90 talet hadde rasert Kabul og kjempa seg imellom om makt og innflytelse. Andre hadde halde fram motstanden i dei 20 prosent av landet Taliban ikkje klarde å ta kontroll over. Desse styrkane, omtala som Nordalliansen, dreiv krigføringa på bakken medan internasjonale styrkar bomba Taliban posisjonar frå lufta og dreiv dei relativt raskt utav Kabul og utav makta. Det var desse sigersherrane som vart inviterte til Bonn i Tyskland for å gjere avtale om ei maktdeling og statsdanning, der dei delte sigeren, ministeria og dei viktige posisjonane seg imellom. Vinnaren tok alt, taparane vart utelukka frå forhandlingsbordet. Problemet alt då var at mange av «vinnarane» var personar eit fleirtal av afghanarar ikkje hadde ønska seg tilbake i maktposisjonar. Men desse har gjennom tilgang til støtte og økonomiske midlar frå det internasjonale samfunnet kunna sikre sine posisjonar og innflytelse inne frå statsapparatet.

Likevel såg mykje lyst ut i 2002. Der vart avhalde eit storråd (Loja Jirga) som innsette Hamid Karzai som interim-president. Han oppnemnde eit kabinett med ei blanding av tidlegare krigsherrar og folk med bakgrunn frå frivillige organisasjonar og Verdsbanken. Ein uavhengig menneskerettskommisjon vart oppnemnd, arbeidet starta med å få på plass ei grunnlov og førebu til val til parlamentet og av president. Dei væpna gruppene skulle avvæpnast (unntatt dei OEF hadde nytte av) og ein ny afghansk hær og politikorps byggjast opp. Men bak denne fasaden pågjekk den afghanske maktkampen, grupper inntok «sine» ministerier, kommandantar fekk med sine tidlegare soldatar inn i «sin» politistyrke, president Karzai dreiv hestehandel med «sine» politiske verv for å sikre vidare lojalitet. Menneskerettsovergrep vart oversett, det vart viktig å halde «the good guys» på laget og ikkje øydelegge for Krigen mot Terror.

Det sende sterke signal om at det var fritt fram for nye overgrep, så lenge den Afghanske staten ikkje vart utfordra. Eit eksempel er etterforsking av avrettinga eller «kontainerifiseringa» av opptil 2000 Taliban soldatar i Dasht-i-Leili ørkenen i desember 2001, den stogga opp på tross av identifisering av massegraver og vitneprov om at General Dostum og hans folk stod bak. Ei årsak var at USA motsette seg gransking grunna påstandar om at også amerikanske spesialstyrkar hadde teke del, NATO og ISAF var tause. Den ein kunne forvente at skulle støtte ei etterforsking, FN sin øvste representant, inntok ei haldning om at

rettigheter måtte vente. Som han vart sitert på i eit intervju: «[O] our responsibility to the living has to take precedence over the dead». Eit sterkt signal om at verdsamfunnet, både det sivile og militære, var villige til å oversjå eit av dei fundamenta dei hadde argumentert for at måtte liggje til grunn for den nye Afghanske staten: respekt for menneskeretten. Og det slutta ikkje der. Dei som overvar det første storrådet i Kabul hevda at mykje av den opne prosessen vart tapt då FN og ISAF gav den afghanske etterretningstenesta tilgang til rådsteltet og høve til å påverke prosessen. Det skjedde etter truslar om at teltet elles kom til å verte bomba. Truslar var framsett av folk nær ein noverande visepresident, the «good guys» hadde sikra sin kontroll over prosessen.

Det overordna målet var likevel å byggje ein sterk og sentralt styrt stat, med fungerande rettsvesen og demokratisk vald president og parlament. Problemet var at både dei internasjonale og dei afghanske aktørane motarbeida dette, eller prøvde å sikre at det gjekk i ein retning som opprettheld deira innflytelse. De var etter kvart ikkje mangel på verken ei grunnlov eller vallov eller kommisjonar som skulle overhalde desse, problemet var at dei ikkje vart respektert.

«Winning hearts and minds»

Den militære operasjonen endra karakter då USA i 2003 tillet ISAF å etablere seg utafor Kabul. Oppretting av Provincial Reconstruction Teams (PRT), der enkeltland fekk ansvar for ein provins, fragmenterte ikkje berre landet ytterlegare. Det la også grunn for veldig forskjellige humanitære og utviklingsmessige prioriteringar og ressurstilgang til den enkelte provinsen. Det konkurrerte då økonomisk (og derav maktmessig) med president Karzai og hans regjering sitt høve til å utøve nasjonal myndigheit. Samstundes skapte PRTane si vektlegging av å også kunne yte naudhjelp og utviklingsstøtte «to win hearts and minds» sterk uro hjå frivillige organisasjonar og i FN. Dei frykta for at skilje mellom dei militære og sivile rollane vart utviska. Dette førte også til debatt i Noreg, der det frå militært hald vart argumentert med at trong for bistand til befolkinga i dei område dei hadde reinsa for motstand med militære maktmiddel. Vona var at desse då skulle snu seg frå opprørarane og gje si støtte til styresmaktene. Mange forskarar hevda at dette ikkje ville virke. Det var ikkje mangel på bistand som gjorde at dei vende seg imot dei internasjonale styrkane og den afghanske regjeringa, noko seinare forskning har stadfesta.

Likevel, det humanitære «skjoldet» gav nok militært personale ei oppleving av å kunne yte noko til eit fattig land og folk. Reaksjonane vart derfor sterke då den norske raudgrøne regjeringa la om kursen etter 2005. Først kom utrekninga

av Operation Enduring Freedom, markering av at Noreg ikkje skulle delta i operasjonane i sør-Afghanistan (der m.a. danskane var) men konsentrera seg i nord og i Faryab provinsen. Så kom grensedraginga mellom den sivile og militære operasjonen ved at ansvaret for naudhjelp og bistand løyvingar vart tillagt utsendingar frå Utanriksministeriet og at Forsvaret ikkje lenger hadde høve til å nytte slike midlar. Det innebar at Noreg prioriterte å sikre det «humanitære rommet» for dei sivile aktørane framfor å gje dei militære større handlingsrom. Det er i tråd med det Noreg har forplikta seg til internasjonalt, men som dei fleste andre NATO landa ikkje overheld i Afghanistan.

Utvidinga i Ghormach

Så kom det som i ettertid, og frå eit sivilt synspunkt, framstår som eit svært merkeleg val. Nemleg ønskje frå norsk hald om å gå inn militært i Ghormach området i naboprovinzen Baghdris – som låg under den spanske PRTen sin kontroll. Argumentet var at Taliban (på grunn av at det primært var pashtunarar i dette området) kunne nytte området til å førebu angrep inn i Faryab provinsen, og at det var viktig med militært førebygging. For dei som har arbeida lenge med Afghanistan har dette området alltid vore eit uro-senter med høg grad av lokale konflikhtar over mellom anna pistasjressursane der. Men der er og sterke etnisk spenning mellom pashtunarar, tadjikar og uzbekar som hadde medført at pashtunane fleire gonger har vorte drivne på flukt. Noreg gjekk langt i å sikre seg tilgang, dei fekk President Karzai til å utgje eit dekret som midlertidig endre provinsgrensa og innlemme det pashtun dominerte området inn i ein usbek dominert Faryab provins.

Ein liten kikk på nær historia burde gitt eit hint om at dette var særdeles ukløkt, og nøydd til å setje norske styrkar i større fare. Etter Taliban sitt fall hadde uzbekarane, med General Dostum i spissen, tatt ein blodig hemn over pashtunane som budde i nord, uansett om dei hadde støtta Taliban eller ikkje. Land og buskap vart konfiskert, det var rapportert om overgrep mot både menn og kvinner, jenter og gutar. Det var liten tvil om at krigsherren/general Rashid Dostum hadde vore involvert i massakren i Dash e Laili, han dreiv også ein utstrakt handel med dei overlevande pashtunske Taliban krigsfangane. Meldinga som gjekk til familien var klar: betal eller han vert drept. Uzbekarar generelt og Dostum spesielt hadde – og har – sterk militær og politisk innflytelse i Faryab provinsen. Slik sett ville ein kvar militærstyrke som kom til Ghormach frå basar i Faryab verte sett på som i allianse med uzbekarane, som deira «utsendte». I dette vepsebolet valde den norske militære leiinga å ta eit aktiv val som måtte medføra aktiv

militær motstand. Dersom dei ikkje visste det, var det dårleg forarbeid. Men tok dei ein kalkulert risiko, ligg det i overkant av kva som synest fornuftig i forhold til resultatoppnåing oppimot kva fare norske styrkar vart satt i. Om nokre «tali-banar» kanskje er eliminert, synest det å vere eit lite utbyte samanlikna med den auken i etniske spenning dette har vorte del av, i nord og i resten av Afghanistan.

Lokalt og Afghansk ansvar

Dette spelar også inn i ei anna generell utvikling som er like negativ, det at det internasjonale engasjementet vart «lokalisert». Då det etter kvart vart stilt spørsmål om den afghanske staten sin emne og vilje til å vere ei drivkraft for å sikre utvikling, sikkerheit og eit fungerande rettsvesen skifta det internasjonale fokuset over på å byggje «lokal kapasitet». For rettsvesenet vart det synt til ein FN rapport som hevda at 70 % av afghanarane på grunn av korrupsjon og lang saks-tid heller ville nytte det tradisjonelle og lokale konflikthandteringssystemet heller enn det nasjonale rettsvesenet. Millionar i støtte vart dermed snudd frå ei vidare styrking av det statlege rettsapparatet til å understøtta det tradisjonelle retts-systemet. Det er kanskje raskare, men ivaretek i langt mindre grad rettstrygglei-ken til sårbare grupper og ikkje minst kvinner.

Ein såg same utviklinga når det gjaldt sikkerheit, her vart det ivra for oppret-ting av lokale forsvarsgrupper. Namna på eininga har vore forskjellige, arbaki er nytta, det er den stammebaserte (men ikkje permanente) pashtunske militære eininga, men også «local police». Slike grupper vart også oppretta i Faryab, og Forsvaret har generelt uttrykt seg positivt om dei, og operert i parallell med dei ifølge artiklar i norsk presse.

Men uansett namn, det var ein strategi som medførte at lokale maktpersonar (mange hadde vorte avværna og forsøkt reintegrert gjennom FN program tidleg på 90 talet) igjen fekk tilgang til våpen, lønningar for sine undersåttar og inter-nasjonal og nasjonal støtte. Det var ikkje lenger berre dei «nasjonale komman-dantene» som var sikra innflytelse i den militære/politiske utviklinga av Af-ghanstan, no vart også dei «lokale kommandantane» ført attende og gitt fornøya legitimitet. I Wardak provinsen har spenninga mellom pashtunarar og den et-niske/religiøse hazara minoriteten auka dei siste åra. Her var det utelukkande hazaraene som let seg verve. Og dette har definitivt ikkje redusert konfliktnivået i Wardak. Den årlege beitekonflikten som oppstår når pashtunske nomader tek sine husdyrflokkar inn på hazarane sine beiteområde, spreidde seg i vår også til Kabul. Millionar av dollar vert no pumpa inn frå USAID til eit koochi (nomade) prosjekt, som skal søkje å redusere denne konflikten.

Me ser også andre og meir langvarige og urovekkande resultat av denne «lokaliserte» strategien. Det eine er at meir våpen til lokale grupper nødvendigvis vil kunne auke konfliktnået lokalt, i alle fall når det har medført auka militær-makt til dei som har ambisjonar om å sikre seg meir makt. Når nasjonale lønninga ikkje lenger vert betalt, har gruppene starta å skattlegge den lokale befolkninga for å oppretthalde sitt virke (med eit argument om at dei skal verne dei). Me har også sett at arbaki kommandantar i nord har tatt seg til rette med å forlarga giftemål med attraktive jenter i område dei kontrollerar. Og, som eg ser i ein studie eg gjennomfører av det tradisjonelle rettsvesenet, gruppene har tilegna seg så mykje makt at dei underminerar legitimiteten til dei tradisjonelle konflikthandteringsråda – og i tillegg er dei så militært sterke at dei enkelte stader utfordrar den afghanske staten sitt maktmonopol.

Då er me, med vitande vilje, tilbake til der situasjonen var før Taliban fekk så mykje lokal støtte i 1994 at dei kunne kaste kommandantar utav Afghanistan. Før dei hadde avvæpna store deler av landet og stogga all narkotikadyrking i områda dei kontrollerte. Er det då så merkeleg at Afghanarane er i stuss over kva intensjonane til det internasjonale samfunnet er, at det er ei manglande legitimitet for dette engasjementet mellom mange afghanarar? Men at dei samstundes er redde for kva som skjer når dei internasjonale styrkane forlet landet, og då ikkje berre for kva Taliban kan finn på og står for men også våre Afghanske allierte?

Det vanskelege valet

Det er i denne konteksten me må drøfte dette med å verte eller reise for internasjonale og norske militære styrkar. Om der er noko form for vidare militært nærvære som tener den vidare utviklinga i Afghanistan. Her set eg tilside diskusjon om eit nærvære kan hindre at Islamske terroristar igjen nyttar landet til trening og planlegging av nye terroraksjonar, i denne samanheng er nabolandet Pakistan for tida ei større utfordring – men det er eit land eg ser lite høve for at Noreg skal engasjere seg militært i.

For å gå attende til mitt første dilemma. Eg er stadig sikrare på at det noverande militære engasjementet aukar og ikkje reduserar den militære konflikten i Afghanistan, og det vert stadig forsterka av uvettig framferd av våre allierte soldatar, som ved brenning av koranar. Den auka motstanden i det afghanske folket og inntrykket av at dei internasjonale styrkane er nokon som invaderar dei heller enn å forsvare dei. Den sterke auken av afghanske soldatar og folk i deira etterretningsvesen som drep utanlandske soldatar, er for meg eit teikn på kor

upopulære dei militære styrkane er og at dei manglar ein grunnleggjande legitimitet for oppdraget hjå dei som skal ta over ansvaret. Alle drapa kan ikkje naturleg forklarast med Taliban infiltrering, til det er bakgrunnen til dei som angrip for mangfaldig. Mi meining er derfor at den noverande internasjonale militæraksjonen bør avsluttast i si noverande form, og ISAF/ OEF soldatar bør trekkjast ut som planlagd.

Kan så Afghanarane klare seg sjølve sikkerheitsmessig? Mange stiller spørsmål ved om soldatane har den naudsynte treninga, organiseringa, utrustninga – og lojalitet til afghanske styresmakter. Det som er klart er at Afghanistan har fått ein hær som er langt større enn både kva dei treng for eiga sikkerheit og kva dei (og verdsamfunnet) har råd til å finansiera framover. I tillegg kjem politi og lokale forsvarsgrupper, som det i større grad enn for hæren kan stillast spørsmål om kven dei er lojale til. Det usikre inntektsgrunnlag deira gjer grunn til uro, det er lett å frykte at dei igjen kan nytte sine våpen og maktposisjonar til å sikre seg andre inntektskjelder – og til slutt enda opp å slåst om dette inntektsgrunnlaget. Å sikre politisk kontroll (og ansvarlege styresmakter) og å skape arbeidsplassar til dei som etter kvart må finnast anna arbeid enn i det militære må vere ein prioritet, og til det formålet er engasjement på politisk hald og utviklingstøtte best eigna.

Det eg omtalar som ei lokalisering av konflikt og ansvaret for den, tillegg også større ansvar til Afghanarane for utviklinga framover. Det gjer og større grunnlag for å tillegge dei skulda om/når noko skulle det verte ei negative sikkerheitsmessig eller politisk utvikling. Det kan igjen medføre kutt i utviklings og humanitær støtte, på grunn av at Afghanarane «ikkje har synt seg ansvarlege».

Men framleis er det viktig å etablere ein grad av fysisk sikkerheit, skal den politiske prosessen gå vidare i Afghanistan, og nye val gjennomførast. Eg trur likevel ikkje at me får ei utvikling fram mot 2014 som er heilt lik den me såg på tidleg 90 tal eller etter Taliban si overtaking. Dei politiske parti som dominerte på 90 talet har mista sin innflytelse og mange av leiarane frå den tida er for gamle til å kunne mobilisere militært. Sønene deira, som har rykt opp i systemet, har heller ikkje same innflytelse som fedrane hadde. Taliban trur eg har lært frå siste gongen dei sat i maktposisjonar at dei ikkje kan køyre ei tung tradisjonalistisk islamsk innretning på instruering av korleis Afghanarane skal leva liva sine. Dei har alt tona ned motstanden sin til jenteskular, og har opne for bistand til dei lokalsamfunna dei har kontroll over. Dei vil måtte ha ei anna respekt for dei etniske minoritetane – dei veit at dei ikkje kan nedkjempe dei militært slik dei prøvde sist. Men det betyr ikkje at dei vil unnlate å nytte militære maktmidlar i tida framover, det vil skje så lenge dei vert utfordra militært. Dei kan ikkje

tape si ære som krigarar ved ta første steg og tilby fred, og dermed signalisere at dei gjer seg overfor dei internasjonale styrkane.

Men, dei som sit med den sentrale politisk og militær makta i Afghanistan idag, ønskje nok heller ikkje å gje slepp på den. Frykta er at dei kan ty til bruk av militære maktmidlar dersom dei ikkje kan oppretthalde ein viss grad av innflytelse. Svak sikkerheit kan nyttast som argument til å utsetja presidentvalet som etter planen skal skje i 2014, men som President Karzai foreslår framskunda til 2013. Eit val vil trengje både eit trygt politisk handlingsrom og observasjon – det kan fordre ein viss militær nærvære, utover det som gjenstår av ISAF styrkar eller også amerikanske styrkar, som det er forhandlingar om som del av eit strategisk samarbeid mellom Afghanistan og USA. Vert desse styrkane værande, kan det utelukke det eg trur hadde vore den beste løysninga for å redusere konfliktnivået (og skepsisen frå nabolanda): ein FN styrke med fleirtal av soldatar frå muslimske land, men utan naboland, som skal ha ansvar for sikkerheit i Kabul og i dei større byar og sikre at hovudvegane er trygge for alle reisande.

Køyr debatt

Ettermælet, og legitimiteten, for Afghanistan engasjementet er viktig for dei 8000 militære som har tenestegjort der. Bidrog dei til ein suksess, som militære leiarar og politikarar no framhevar, eller til noko som endar nærare kaos og tap som eg oppleve at mange som kjem derfrå no fryktar. Det som er klart er at det i tilfelle er politikarar og militære leiarar, og NATO, som må haldast til ansvar, ikkje den enkelte soldat eller befal som berre har fylgt ordre. At politikarane i stadig større grad legg skulda på afghanarane (og litt på Pakistan og Iran), er berre ein del av sanninga. Avslaget i Stortinget om å opprette ein kommisjon for å sjå på heile det norske Afghanistan engasjementet, kan tolkast som om der er noko å halde skjult. Eg fryktar at det kan gjere det vanskeleg for dei som har tenestegjort i Afghanistan å snakke om det som verkeleg har skjedd, både det positive og det negative. Det har me ikkje råd til verken som nasjon eller i forhold til dei som har tenestegjort der no over dei siste 10 åra. Me treng den offentlege debatten der alle må kunne delta, der me kan ha ein sakleg debatt om kva som er oppnådd og ikkje – gløymeboka vert feil her.

Arne Strand er assisterande direktør ved Chr. Michelsens Institutt (CMI) og har ein doktorgrad frå University of York på tematikk rundt gjenreising etter konflikt. Strand leia Institutt for Fredsforskning (PRIO)sitt Kypros kontor frå 2007 til 2009. Strand har arbeidd med Afghanistan sidan 1988.

Rettferdig krig eller så sender de ned bombefly mot fattigere land?

AV JAN O. JACOBSEN

Begrepet rettferdig krig (jus ad bellum) er i dag en grunnleggende del av diskursen om krig og deltakelse i væpnede konflikter. Politikk og etikk må gå hånd i hånd.

Dette synes jo rimelig. Henrik Syse går i sin bok *Rettferdig Krig* langt i retning av å identifisere kravet om rettferdig krig med allmenn folkelig fornuft (intuisjoner) (Syse 2003:51). Skal så sterke virkemidler som organisert våpenbruk benyttes, må det være en rettferdig grunn, det må bli vedtatt av en rett autoritet og være en form for siste utvei (som er to av jus ad bellum – kriteriene). Jeg skal i denne artikkelen forsøke å vise at denne måten å betrakte krigen på ikke er så åpenbar som det kan se ut som. Den nye interessen for begrepet om rettferdig krig kan knyttes til en endring i internasjonal politikk, der nasjonalstatene mister betydning og hvor nye logikker gjør krigen som virkemiddel mer aktuell, heller enn mindre. Min påstand i artikkelen er at rettferdig krig-tradisjonen ikke bare kan betraktes som en begrensning av krigen, men som en pådriver for den. Om det er et framskritt kan naturligvis diskuteres.¹

Den moderne rettferdig krig diskursen kan føres tilbake til den amerikanske motstanden mot Vietnam-krigen (Walzer 1977:iv, Meyers 1996:115). Når anti-krigsbevegelsen organiserte seg rundt ord som aggresjon, nøytralitet, krigsfangers og siviles rettigheter, grusomheter og krigsforbrytelser, var det ord som hadde en lang historie, som de ikke kjente til. Men gjennom bruken av den ble de tvunget til å se etter deres opphav. Det de fant var den gamle rettferdig krig tradisjonen (Walzer 1977:v). Som dominerende doktrine ble den revitalisert av krigen i Jugoslavia og den andre Irak-krigen (Robinson 2003:2).

¹ Forfatteren retter en stor takk til Tommy Krabberød og Tom Skaug for verdifulle kommentarer. En stor takk også til redaktørene for gode språklige råd. Ansvaret for innholdet hviler naturligvis bare på forfatterens skuldre.

Det er derfor en mulig hypotese at rettferdig krig tradisjonens gjenoppstandelse har noe å gjøre med en voksende moralsk bevissthet i folket – at sivilisasjonen har tatt et skritt framover, der de samme (eller strengere) kriterier anvendes på våre egne ledere som på fienden. At den folkelig intuisjon om rettferdighet i et demokrati smitter over på de demokratiske valgte ledere.

Kanskje nettopp Vietnamkrigens galskap (uerklært krig, terrorbombing, fri ildsoner der alt som beveget seg kunne drepes, tortur av krigsfanger etc.) skapte den nødvendige mistenksomhet til egne styresmakter, som gjorde det nødvendig å hente fram et vokabular å måle dem mot. I så tilfelle er rettferdig krig tradisjonens tilbakekomst ett uttrykk for en høynet etisk bevissthet om krig og krigføring. Dette kan leses sammen med Steven Pinkers argument i «The better angels of our Nature. Why violence has declined» og fredsforskernes funn om at antall kriger og dødeligheten av dem synker (Gleditch 2007:116).

I Norge ble rettferdig krig-tradisjonen i særlig grad aktivert knyttet til bombingene av Serbia i 1999 og diskusjonen rundt norsk deltakelse i den amerikanske okkupasjonen av Irak i 2003. Slik sett er det ikke unaturlig at Henrik Syse utga sin bok *Rettferdig krig* i 2003.

Uansett hvor rimelig og selvinnytsende rettferdig krig-vokabularet kan synes å være i dag, så er rettferdig krig-tradisjonens begreper ganske nye. Tradisjonens begreper har gått fra ikke å være i bruk overhodet, til å bli det kanskje mest brukte vokabular å drøfte krig og fred i.

Rettferdig krig-tradisjonen i seg selv er imidlertid langt fra ny. Det har røtter svært langt bakover i historien, med andre ord utviklet i samfunnsformasjoner og internasjonale relasjoner svært ulike våre. Det kan derfor være grunn til å spørre om det finnes en alternativ forklaring på tradisjonens tilbakekomst enn menneskelig evolusjon mot mindre vold. For tankene om at krigen måtte forankres i et etisk normsett oppsto i tider som var rimelig voldelige, med liten vekt på både menneskeretter og ledere som ikke sto ansvarlig for folket.

Tanken om rettferdig krig, at krig kunne representere Guds vilje, har røtter i Bibelen, og ble videreutviklet av kristne tenkere som Augustin og Thomas Aquinas. Men ikke i et vakuum. Rettferdig krig-doktrinen ble utviklet i de katolske klostre, som en skolastisk øvelse i en kamp mellom kirken og den verdslige fyrsten. Kirken ønsket vetomakt over fyrstens handlinger. Fyrsten ønsket kirkelig velsignelse av sine kriger. I rettferdig krig-doktrinen møttes de (Myers 1996:121f). Den vestlige sivilisasjonens opprinnelseshistorie, helt fra Romerriket, ønsket å forene de politiske og juridiske kategorier med universelle etiske verdier, og la dem utgjøre et organisk hele (Hardt & Negri 2001:10). Romerriket var imperiet som det hersket fred i, som kunne garantere alle romerske borgere

lov og orden. Rettferdige kriger var de som rettet seg mot krefter som truet den freden, enten det var barbarer på utsiden eller opprør internt.

Imperiet kunne konstruere sin sivilisasjon som universell og knytte dette til sin etiske overbygning. Keiseren utgjorde bæreren av det hele – han representerte politikken, etikken og sivilisasjonen og kommanderte soldatene som opprettholdt helheten. Etikk, jus og politikk levde ikke i ulike sfærer, men utgjorde et hele.

Som Hardt & Negri viser, overlevde denne enheten Romerriket, og trivdes godt gjennom det tyskromerske rike. Med rennesansen og sekularismens begynnelse ble imidlertid den juridiske sfære og den universelle (religiøse) etikk skilt. Freden ble fortsatt forsøkt opprettholdt, men stadige utbrudd av dynastiske kriger («kristne borgerkriger») utfordret begrepet om rett og etikk som et hele. Derfor ble de skilt, der kongen ivaretok politikken og jussen og kirken ivaretok den universelle etikken (Hardt og Negri 2001:12).

Med nasjonalstatenes framveksts særlig fra 1648 og framover, og maktbalanseprinsippet som den bærende regulator for stabilitet, ble skillet absolutt. Det sentrale juridiske-politiske tyngdepunkt var ikke om noe var rettferdig, men om det var hensiktsmessig. Stater agerte i henhold til en rasjonell analyse av sine interesser. At det sto prester på begge sider og garanterte at Gud var på vår side, ble ikke betraktet som paradoksalt, men som selvfølgelig. Den universelle etikk levde naturligvis videre, men ikke som en del av politikken.

Noen universelle regler ble forsøkt utarbeidet. Kriger skulle utkjempes for regjeringer, av en organisert arme underlagt regjeringen, mot en organisert armé underlagt den andre stats regjering. Folket var ikke deltakere i krigen. Ble de det, som snikskytere eller sabotører, var de alminnelige forbrytere som kunne skytes. Dette skarpe skillet mellom folk og arme, ble styrket i freden etter Wienerkongressen. I etterkant av den franske og de europeiske demokratiske revolusjoner (Palmer 1959) var fyrstene oppmerksom på at «politisk makt springer ut av geværløpene», som Mao formulerte det. Derfor fryktet fyrstene våpen i befolkningen. I perioden mellom 1859 og 1907 (den andre Haag-konferansen) ble dette til positiv lov: Stater og bare stater kunne føre krig, og bare soldater som var i uniform, bar sine våpen åpent og adlød kommando som var ansvarlig for deres handlinger, var beskyttet av lov (Creveld 1991:40).

Samtidig endret statens legitime rasjonale seg. Mens krig i middelalderen måtte ha basis i en rett og underlagt Guds vilje, ble krig etter 1648 et instrument i hendene på statene, som ikke anerkjente noen autoritet eller dommer utenfor seg selv (Creveld 1991: 126-127). Rettferdig krig-tradisjonen er derfor middelaldersk i den forstand at den setter kriterier for hva som kan være Guds vilje.

Disse kriteriene forsvant med nasjonalstatens framvekst: Fyrsten hadde nå både en rett og en plikt til å ivareta sin stats interesser og det fremste maktmiddel han besatt var armeen. Hvis krigen var i statens interesse var den legitim. Fyrster kunne ta feil – krigen kunne være en fatal bommert – men det endrer ikke prinsippet – det er bare en kritikk av fyrstens rasjonalitet.

Internasjonale relasjoner utvikles historisk mellom stater uten overdommere og kvalifiserer derfor som anarki. Vi kan ikke ha ubegrenset tillit til andre stater, for som oss søker de å øke sin rikdom og makt (Nye og Welch 2007:56, Robinson 2007:376). Vi kan anta at deres ledere handler rasjonelt, det vil si handler i tråd med det de ønsker å oppnå. Men det er av mindre interesse å analysere deres motiver og følelsesliv. Som Hans Morgenthau, den moderne founding father av realismen i studiet av internasjonal politikk skriver: Chamberlains motiver (ønske om fred og velstand for alle) var ikke problemet, men at handlingene hans ikke var rasjonelle i forhold til Englands mål – å stoppe Hitlers ekspansjon. På samme måte skriver han om USAs krig i Vietnam: Motivene (oppdemming og demokrati) var ikke problemet, men at deres bilde av virkeligheten var basert på feilslutninger, at de nektet å endre dette bildet på tross av erfaring. Etterretningsorganisasjonene forsøkte ikke å tilpasse politikken til realitetene, men valgte heller å refortolke realitetene for å passe til myten. Problemet var rasjonaliteten (Morgenthau 1978:8).

Spørsmålet er altså ikke om krigen er rettferdig, men om politikken er rasjonell. Riktignok var det også et spørsmål om rettferdighet – der aggresjonskrig ble dømt urettferdig, mens forsvarskrig var rettferdig. Hva som er forsvar og hva som er angrep for forsvar (forkjøpskrig), gjør imidlertid skillet vanskelig. Det eneste sikre er bare at seierherren skriver historien.

Dette utgjør kjernen i den realistiske skolen i studiet av internasjonal politikk, en skole som med unntak av korte glimt av alternativer, har dominert tenking om internasjonale relasjoner, krig og fred i svært lang tid. Her hadde stater intensjoner, gode eller onde hensikter, liten betydning. Stater har ingen evige venner eller fiender, bare evige interesser, som Winston Churchill uttrykte det, og Lord Palmerstone før han.

Når rettferdig krig-tradisjonen gjenoppsto, må det derfor antas å være et symptom på noe annet enn at den er selvinnlysende. Vi kan ikke automatisk anta at den representerer en høyere etisk bevissthet. Jus ad bellum-tradisjonen hadde som oppgave å legitimere krigene til Romerriket. Den ble aktivt brukt for å legitimere krig i middelalderen. Thomas Aquinas, en av tradisjonens fedre, mente krig bare kunne føres mot ikke-kristne folk og land, men slike kriger var til

gjengjeld rettferdige (Creveld 1991:127). Likeledes ble jus ad bellum-tradisjonen brukt til å legitimere den tidlige kolonisering før 1648.

Men krigen kunne ikke være ubegrenset. Thomas Aquinas satte opp tre kriterier: Krigen måtte bestemmes av en legitim offentlig autoritet, for det andre måtte den utkjempes med rett intensjon og for det tredje måtte det være et forhold mellom det onde og den skade krigen påførte og den grunn krigen ble ført for (proporsjonalitet). Som Martin van Creveld skriver: «Thus, in theory at any rate, just war resembled a punishment administered by a benevolent father» (Creveld 1991 128-129).

Når ideene om rettferdig krig (jus ad bellum) har kommet tilbake som dominerende begreper, er det derfor grunn til å stille seg (minst) tre spørsmål: Hva er det nå som trenger legitimering? Hvem skal være den menneskekjærlige og straffende far? Hvilket system for voldsanvendelse og voldslegitimering er det som vokser fram?

Hva er det som nå trenger legitimering?

Den dominerende tesen til Hardt og Negri er at det ikke er tilfeldig at den imperiale jus ad bellum tradisjonen har dukket opp igjen. Det er et uttrykk for framveksten av et nytt imperium (Hardt og Negri 2000:12). Et imperium som ikke kan reduseres til noen enkelt stat, men som svever over og regulerer statene. WTO lager handelsregler, FN lager menneskeretter, krigsforbryterdomstolen i Haag skaper folkerettslig rett etc. Imperiet er med andre ord i deres forståelse et overnasjonalt fenomen som regulerer forholdet mellom statene og forholdet mellom statene og samfunnet. Ut fra dette imperiet vokser krigen som politiaksjon, og krigens legitimering som etisk god – opprettholde og underlegge alle imperiets regelsett.

Statsviteren Thomas Barnett tegner et nesten identisk bilde i sin meget innflytelsesrike bok *Pentagon's new Map* (2004). Verden er her todelt. På den ene siden står *The Functioning core*: De land som er underlagt et felles sett av regler som definerer sikkerhetspolitikk, handelsregime og menneskeretter, og som derfor veves inn i globaliseringens økonomiske under: Mer rikdom til alle gjennom ubegrenset handel. Her befinner naturligvis Europa og USA/Canada seg. Den funksjonerende kjerne består i tillegg av Japan, Sør-Korea, Russland, Kina og India i Asia, Brasil, Argentina og Chile i Latin-Amerika, Australia og New Zealand i Oseania og bare av Sør-Afrika i Afrika. I disse landene, «The Functioning Core», sikrer det felles regelsettet som landene aksepterer den forutsigbarhet og stabilitet som skaper fremgang for alle.

Verden utenfor kalles «*The Non-integrated Gap*». Her gjelder ikke regelsettet. Her er herskerne vilkårlige, økonomisk fremgang kommer bare eliten til gode, og statene er primært undertrykkelsesmaskiner, ikke folkets tjenere. Livet her er som Hobbes skrev om naturtilstanden: Skittent, brutalt, ekkelt og kort (Barnett 2004:164). Hovedproblemet er at landene er *disconnected*: At de ikke har lyktes å bli en del av den funksjonerende kjerne (Barnett 2004:2007).

Det innebærer ikke at de to verdenene er adskilt. Globaliseringen fører til at de er i tett kontakt. Fra den ytterste utkant i the Gap til den funksjonerende kjernes midtpunkt er det bare en kort flytur. Derfor kan immigranter, kriminalitet, narkotika og terrorisme spre seg fra «The Gap» til «The Core» på kort tid – og gjør det. Det er derfor i «The Core» sin interesse å hele tiden gjøre «The Gap» mindre – å underlegge stadig flere land det felles regelsett. Målet er hele tiden «shrinking the Gap» (Barnett 2004:155).

Hardt og Negri og Barnett beskriver derfor verden relativt lik, men med motsatt fortegn. Mens Hardt og Negri er dypt mistroiske til Imperiet, mener Barnett at det er det som skaper fremgang og rikdom. Mens Negri og Hardt er dypt mistroiske til den nye militære verdensorden, er Barnett en entusiastisk støttespiller. Men begge ser de nye kriger som Imperiets/Kjernens utvidelse.

Det krever ikke mye fantasi for å lese Romerrikets problemstillinger inn i dette. Innenfor Riket hersker den romerske lov og orden og den romerske fred, utenfor er barbariet som truer riket. Og på samme måte som Romerriket hadde behov for en helhet mellom rikets lov og etikk og regimets politikk, og derfor utviklet regler som skulle ivareta dette i krig (*jus ad bellum*), må det nye imperiet gjøre det samme.

Det er derfor neppe tilfeldig at tradisjonen har dukket opp igjen. Diskursen om krig inneholder ikke lenger nasjonale interesser, men at krig er et gode – en ivaretagelse av lov og etikk. Kriger som er rettferdig er også et større gode enn freden som urettferdig. Selve begrepet humanitær intervensjon er en forening av det lovmessige (vi har et legalt grunnlag for å gå til krig) og den universelle etikk (vi kriger for et større gode, å redde mennesker fra undertrykkere, fra etnisk rensing, fra en vilkårlig diktator). Det eneste som ikke er lov å si, er at vi kriger fordi det er i vår interesse.

Uten at både lov og etikk er til stede, er legitimiteten til krigen lav. Det er neppe tilfeldig at kampen om resolusjoner i Sikkerhetsrådet ofte er det sentrale forspillet til en militær konflikt. Strengt tatt hadde vetomaktene ikke trengt å bry seg om det – som NATO da de besluttet å bombe Serbia på tross av manglete vedtak i sikkerhetsrådet, Russland som ikke trengte noe sikkerhetsrådsvedtak for å slå ned opprør i Tsjetsjenia, USA som ikke trengte noe vedtak for å angripe

Irak. Det er likevel den sentrale faktor for legalisering av krig. Det er heller ikke tilfeldig at de humanitære konsekvenser av manglende krig er dominerende på argumentasjonssiden, mens interesseargumenter er nedtonet. Helt fraværende er det imidlertid ikke, men den enkelte stats særinteresse blir til en universell fellesinteresse. Vi er derfor svært nær den romerske fred, der interesser, lov og universell etikk er forent i et større hele.

Hvem er nå den menneskekjærlige far med rett til å straffe?

I Roma var keiseren inkarnasjonen av lov og etikk og politikk. Men verken Barnetts kjerne eller Hardt og Negris Imperium har noen keiser. «Globalization does not come with a ruler, but with rules» skriver Barnett (Barnett 2004:356). Inkarnasjonen av lov og etikk er derfor flyttet.

Hos Barnett har den flyttet til USA. Han setter opp sine ti bud på følgende måte:

1. *Se etter ressurser, og du skal finne*
2. *Ingen stabilitet, intet marked*
3. *Ingen vekst, ingen stabilitet*
4. *Ingen ressurser, ingen vekst*
5. *Ingen infrastruktur, ingen ressurser*
6. *Ingen penger, ingen infrastruktur*
7. *Ingen regler, ingen penger*
8. *Ingen sikkerhet, ingen regler*
9. *Ingen Leviathan (tvangsmakt), ingen sikkerhet*
10. *Ingen vilje, ingen Leviathan*

De eneste som har både militær makt til å være en Leviathan og den politiske viljen til å bruke denne makten, er USA (Barnett 2004: 199-205). Det må skje ved hjelp av militær makt, for å skape «System Perturbation» (e.g systemforstyrrelse i stabile systemer for å gjøre dem ustabile) i «The Gap» (Barnett 2004:290). Formen på militær makt vil Barnett endre til en todelt styrke: En Leviathan warfighting Gap Force som er «very nasty, very brutish and very short» (Barnett 2004:320), som skal gjennomføre den militære overvinning av statene (nedkjempingen av fiendens arme), og deretter en System Administration Force som vil være alt Leviathan-styrken ikke er: Blanding av ulike kompetanser, større andel av kvinner, større språkkompetanse og kulturkompetanse og med stor evne til å samarbeide med NGOer og lokale myndigheter (Barnett 2004:320ff), som skal bygge freden, stabilisere landet og få det inn i den funksjonerende kjerne.

Dette vil kunne bryte ned The Gap, sørge for at de forbindes til den fungerende kjerne, og får ta del i globaliseringens gleder. For Barnett er dette «A future whort creating» (Barnett 2004:379). Etikken og politikken går hånd i hånd.

Hardt og Negri er mer uklare på hvor imperiets kjerne ligger. Men det er ikke i USA. USA er like underlagt Imperiet som andre land. Mest nærliggende er det å plassere Imperiets politiske sentrum i FN. Her forvaltes globale krav og rettigheter, her utformes sanksjoner mot regimer som utfordrer disse, og her legitimeres og legaliseres militære virkemidler. Men det er helheten av internasjonale regler som er sentral. Drivkraften for krig kommer ofte ikke fra statene, men fra ikke-statlige aktører som arbeider under vanskelige forhold og starter lobbykampanjer for væpnet intervensjon for beskyttelse av de som de skal hjelpe. Her befinner Leger uten Grenser, ulike nødhjelpsorganisasjoner og for eksempel den dagsaktuelle KONY2012-kampanjen seg. Kravet om universelle verdier etterspør en makt som kan håndheve de. Når utøverne av de universelle verdiene trues eller hindres i å utøve sitt arbeid, er derfor veien til et krav om militær intervensjon (beskyttelse av hjelpesendinger, beskyttelse av mennesker, beskyttelse av bygninger etc.) kort. Fordi verdiene er universelle, og krigen alltid har som mål å ivareta rettigheter gitt av de universelle verdier, går jus, politikk og etikk hele tiden hånd i hånd – det er umulig å skille de tre fra hverandre.

Jus ad bellum-tradisjonen er ikke en årsak til krig, men et symptom på den imperiale orden. Men den nye imperiale orden er langt mer demokratisk – keiseren er erstattet av flernasjonale organer og borgerne selv kan gjennom de NGOer de jobber i, spille rollen som maktens rådgivere, en rolle som i tidligere imperier var forbeholdt en snever gruppe av adelsmenn. Diskusjon om å iverksette en væpnet aksjon blir derfor mer transparent, og langt flere må overbevises om dens klokskap. En av demokratiets effekter er nettopp forsinkelse, at diskusjon, argumenter og ettertanke skal skape bedre beslutninger heller enn raske.

Hvilket system vokser fram i etterkant av den kalde krigen, som gjør disse begrepene naturlige?

Jus ad bellum-tradisjonens gjenoppstandelse er derfor et interessant fenomen. Tradisjonen kan ses som en begrensning av makten: I en unipolar verden, der den unipolare stat besitter enorme militære muskler som i prinsippet kan vinne mot hvem det skulle være, er fristelsen til å bruke den enorm. Med utvikling av presisjonsvåpen som gjør sivile tap langt mindre, og kampmidler som for eksempel droner, som ikke setter egne soldaters liv i fare, blir fristelsen trolig enda

større. Jus ad bellum-tradisjonen har alltid hatt som siktemål å gjøre fristelsen mindre: Det må være noen klare begrensninger på når maktbruk er riktig, som ikke snevert kan avgrenses til interesser. De må knyttes til en universell etikk. Det er all grunn til å tro at både Augustin og Aquinas hadde denne intensjonen, og det er ikke noen mindre grunn til å tro at det også er intensjonen med den moderne jus ad bellum-tenkingen.

Det er heller ikke sannsynlig at jus ad bellum-tradisjonen leder til flere krig, heller enn færre. Fredsforskere finner at antall krig er synkende og dødeligheten av dem er sterkt synkende (Gleditsch 2007:167). Det er historisk nytt at et luftvåpen må føre regnskap over hver bombe som slippes, og redegjøre for sivile tap («collateral damage»). Hvis krigen er argumentert fram gjennom et rettferdig krig-vokabular, legger det grenser på hva som kan gjøres. Disse grensene er naturligvis tøyelige, en krig kan utvikle seg på en uforutsett måte. Til en viss grad er det likevel rimelig å anta at bordet fanger.

På den annen side kan det argumenteres for at Jus ad Bellum tenkingen skaper den etiske legitimering av krigen – den sørger for at jus, politikk og etikk går hånd i hånd. Når vi også vet at feltprestkorpsen har ansvaret for undervisningen i etikk i Forsvaret, så er det et symptom på den middelalderske² tankegang: Vi og bare vi har Gud på vår side. Vi og bare vi er bærere av rettferdighet. Vi og bare vi har de gode intensjoner. Fiendene må derfor være kjettere, som står for urettferdighet og har onde intensjoner – hvis ikke ville det ikke blitt krig. Her er Syse forbilledlig klar: «et av grunnkravene til enhver rettferdig krig (er at) den annen part må (...) ha en *urettferdig* grunn for sin krigføring» (Syse 2003:74). Når dette er på plass er kanskje politikken fristelset større, og den nødvendige debatten kneblet fordi ingen vil være på den urettferdige og ondes side.

Et symptom på den retoriske kraft i foreningen av politikk, lov og etikk er at det skaper en form for kategorisk imperativ: Når det legale grunnlag er der, ondet som skal stanses er ondt og politikken har et etisk (alturistisk) siktemål heller enn egeninteresser, er krigen gått fra å være et onde til et gode. Sosialistisk Venstreparti, som helt siden stiftelsen av SF i 1961 har vært fredspartiet framfor noen, støttet både krigen mot Jugoslavia, Afghanistan og Libya. Det er derfor på ingen måte selvinnsynlig at rettferdig krig er en begrensning på krigsviljen. Tvert imot kan det argumenteres overbevisende for at den korsfarerånd som preger rettferdig krig-tradisjonen (vi kriger for et høyere moralsk mål, ut fra en

² Middelaldersk brukes her ikke nedsettende, men som et bilde på et organisk samfunn der religion, jus, vitenskap og politikk var ett hele. At sekularisering, jussens, vitenskapens og politikken frigjøring fra religionen har skapt en enorm utvikling og en enorm økonomisk og demografisk vekst, er ikke omstridt. Men resultatene – industriell utryddelse av mennesker, våpen som kan utsette oss, og en omfattende krig mot begrensede og ufornybare ressurser har ikke nødvendigvis gjort oss lykkeligere.

nødvendighet for å stoppe det onde) vil gjøre krig til et mer aktuelt alternativ, enn det kjølige og kyniske realisme i internasjonal politikk. Der er de sentrale begrepene hensikt, interesse og strategi, og de inviterer i mindre grad til en krigers ånd enn begreper om moralsk høyverdighet (Myers 1996:128).

Freden i Westfalen i 1648 la grunnlag for det moderne statssystem og etablerte fyrstens suverenitet. Fyrsten ble forventet å opptre rasjonelt og ivareta sitt rikes interesser.

Framveksten av universell etikk og universelle rettigheter bidrar til å svekke denne suvereniteten. Ut fra universell etikk settes det normer for suverenitetsbegrensninger, Fyrsten må behandle sine undersåtter anstendig. Bryter fyrsten denne kontrakten, mister han sin suverenitet og kan angripes. I fagfeltet internasjonal politikk er det sentrale fagordet anarki – en tilstand der det ikke eksisterer noen overdommer. Jus ad bellum-tradisjonen kan sees som et element i oppbyggingen av en slik overdommer. Ved å etablere universelle plikter og rettigheter og en universell etikk legges grunnlaget for den velgjørende fyrste som må straffe de ulydige. Fyrstens makt over individene modifiseres av en makt over fyrstene. Det anarkiske internasjonale samfunn erstattes av noe som er mindre anarkisk, og mer autoritært.

Konklusjon

Jus ad bellum var i sin opprinnelse en imperial teori, som gjennom å forene jus og universell etikk med politikk på den ene siden, begrenset fyrsten makt til egennyttig krig, på den andre siden åpnet for, ja nesten krevde krig der dette var rett: Mot barbarer og interne opprør på Augustin sin tid, mot ikke kristne folk på Thomas Aquinas tid. Med etableringen av skillet mellom jus og universell etikk i stat og kirke ble interesser den legitime og rasjonelle begrunnelse for krig.

Tilbakekomsten av jus ad bellum-vokabularet avspeiler på den ene side at skillet mellom jus og universell etikk er vanskeligere å opprettholde. Universell etikk kommer tilbake, denne gangen ikke i en religiøs form, men som rettigheter utdelt av FN og menneskerettsdomstoler. Det samme FN ivaretar krigens legale grunnlag. Jus og etikk flyter derfor sammen. Når de så flyter sammen med politikk, nesten som et kategorisk imperative, er krigen endret til et gode.

Om krigen av den grunn blir mer sannsynlig, er usikkert. Men det avspeiler for det første at krigen har flyttet til «the Gap», som Barnett kaller det, eller til de som «ække lydig nok for amerikanerne» som Gatas Parlament synger (Gatas Parlament 2004). For det andre avspeiler det tilbakekomsten av en type imperial orden, der nasjonalstatene og deres geopolitiske interessebegrep har blitt delegi-

Rettferdig krig eller så sender de ned bombefly mot fattigere land?

timert som begrunnelse for krig. Det er derfor grunn til å anta at Jus ad bellum-tenkingen sørger for at krigen rammer de andre og ikke oss, på samme måte som Augustin og Thomas Aquinas tenkte det.

Litteratur

Barnett, Thomas P.M (2004). *The Pentagon's new Map. War and peace in the twenty-first century*. G.P. Putnam's Sons, New York.

Creveld, Martin van (1991). *The Transformation of War*, The Free Press, New York.

Gatas Palament (2004). «Bombefly» på Fred Frihet og Alt Gratis. Oslo.

Gleditsch, Nils Petter (2007). «Årsaker til krig» i Hovi og Malnes (red.) *Anarki, Makt og Normer. Innføring i internasjonal politikk*. Abstrakt Forlag, Oslo.

Hardt, Michael & Antonio Negri (2001). *Empire*. Havard University Press, Cambrigde Mass.

Myers, Robert J. (2006). «Notes on the Just War Theory: Whose Justice, Which Wars?» i *Ethics & International Affairs*, vol 10.

Morgenthau, Hans J. (1978). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Fifth Edition, Revised, New York: Alfred A. Knopf, pp. 4-15.

Nye, Joseph og David Welch (2007). *Understanding Global Conflict and Cooperation. An Introduction to Theory and History*. Pearson Education, Boston Mass.

Palmer Robert R (1959). *The Age of the Democratic Revolution*, Princeton University Press, Princeton New Jersey.

Pinker, Steven The Better Angels of Our Nature. Why Violence has Declined. Viking, Penguin Books, New York 2011

Robinson, Paul (2003). *Just War in Comparative Perspective*. Ashgate, Hampshire, Engl.

Robinson, Peter Stuart (2007). «Internasjonal politisk teori» i Hovi og Malnes (red.) *Anarki, Makt og Normer. Innføring i internasjonal politikk*. Abstrakt Forlag, Oslo.

Syse, Henrik (2003). *Rettferdig krig*, Aschehoug, Oslo.

Walzer, Michael (1977). *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*. Basic Books, New York.

Jan O. Jacobsen (f. 1956). Dr.polit, førsteamanuensis ved Sjøkrigsskolen. Han har tidligere forsket på sivil-militære relasjoner og ledelse og organisasjonsformer i militære organisasjoner. E-mail:jan.jacobsen@sksk.mil.no.

Feltprestens rolle i vurdering av militær maktanvendelse

AV NILS TERJE LUNDE

I forrige nummer av *PACEM* tok sjøkrigsskoleprest Gudmund Waaler opp behovet for flerstemthet og kritisk tenkning i Forsvaret om militær maktanvendelse generelt og til intopsbidrag spesielt. Waaler mener hans rolle som etiker i Forsvaret innebærer å «stille kritiske spørsmål samt å bidra til at det blir gitt rom for dialog, drøfting og diskusjon» (Waalder 2011:19). Det er et viktig anliggende Waaler tar opp. Betydningen av etisk refleksjon i militær maktanvendelse er de senere årene blitt løftet frem både fra politisk og militær ledelse i Forsvaret. Med den sentrale rolle feltprestene har i etikkopplæring og etisk rådgivning i Forsvaret, berører spørsmålet i særlig grad feltpresttjenesten. Hvordan skal feltprestens rolle i vurdering av militær maktanvendelse forstås? Dette er et spørsmål som Waaler bare indirekte berører. Perspektivet i hans artikkel er knyttet til rollen som etiker i Forsvaret mer enn til feltprestrollen. Målsettingen med min artikkel vil være å drøfte feltprestrollen særskilt.

Case: Feltprester og humanitær intervensjon

Våren 1999 deltok norske luftstyrker i NATO-aksjonen over Kosovo. Selv om det var få som var uenige i målsettingene med NATO-aksjonen: å hindre etnisk rensning og bidra til fred og stabilitet i det tidligere Jugoslavia, utløste den norske deltagelsen en omfattende debatt i Norge. Grunnen var at aksjonen ikke var autorisert av FNs sikkerhetsråd. En av dem som engasjerte seg i den offentlige debatten var daværende sjøkrigsskoleprest Leif Tore Michelsen. I Dagbladet 30. mars 1999 hadde han en kronikk med overskriften «Intervensjon – et moralsk imperativ?» I kronikken problematiserte han det etiske grunnlaget for NATO-aksjonen med utgangspunkt i etisk teori og rettferdig krig-tradisjonen (Michelsen 1999).

Michelsen fikk det pressen kalte «en mild korreks» av fungerende feltprost, Odd Anders Bergfald, for denne uttalelsen. Bergfald understreket i et rundskriv til alle feltprester at feltprester skulle vise «tilbakeholdenhet med å problematisere NATO-aksjonen i det offentlige rom mens operasjonen pågår. Det bør være særskilte og graverende grunner til å la den profetiske røsten lyde dersom vi ikke skal fremtre som upassende kritiske, useriøse eller utilbørlig legitimerende» (Lunde 2003:382).

Michelsens kritiske holdning hadde imidlertid oppslutning fra sentralt kirkeleg hold. Daværende kirkerådsdirektør, nå biskop i Stavanger, Erling Pettersen, kritiserte NATO-aksjonen med utgangspunkt i manglende godkjenning i FNs sikkerhetsråd. Nettopp kirkerådsdirektørens kritikk fikk de to andre krigsskoleprestene, Bård Mæland og undertegnede, til å rykke ut. Vi hevdet at manglende godkjenning i FNs sikkerhetsråd ikke nødvendigvis innebar at NATO-aksjonen var uetisk. Tvert om understreket vi at det var mulig å argumentere for at aksjonen kunne være etisk akseptabel. Situasjonen var da at de feltprestene som hadde ansvaret for etikkutdanningen i Forsvarets offisersutdanning markerte seg med ulikt ståsted i denne konkrete saken. Bergfald, som tidligere hadde uttalt seg kritisk til Michelsens utspill, valgte nå en noe annen profil. Han fremholdt at feltprestene var i Forsvaret på kirkens premisser og at krigsskoleprestene som var på banen i det offentlige rom var «helt i overenstemmelse med hva feltprosten ønsker. Som prester med spesialkompetanse i etikk og som etikkinstruktører på høyskolenivå skal de fremlegge sine etiske vurderinger i det offentlige rom» (Lunde 2003:382).

Denne casen tematiserer flere sider ved feltprestenes rolle i vurderingen av militær maktanvendelse. Dette gjelder for det første forholdet mellom det interne og det eksterne fokus. Feltprester kom her med etiske vurderinger i den offentlige debatt, ikke bare i rammen av etikkundervisingen i Forsvaret. For det andre gjelder det forholdet mellom rollen som etiker og rollen som sjelesørger. Uttalelsene ble gitt mens norsk personell deltok i kampene. Det var også norsk feltprest tilknyttet disse styrkene. For det tredje gjelder det en reell saklig uenighet om den etiske vurdering av operasjonen blant feltprestene. Det ble tydeliggjort at det ikke fantes ett enhetlig kirkelig svar i denne konkrete saken.

Kirkens rolle i forsvars- og sikkerhetspolitisk debatt

Det kirkelige engasjement i Kosovo-aksjonen må sees i lys av den aktive og dels kritiske rolle kirken har hatt i forsvars- og sikkerhetspolitisk debatt siden slutten av 1960-tallet. Da oppstod det som kalles «den sosialetiske vekkelser». Kirkens

ansvar for samfunnsetiske spørsmål kom på dagsorden på en helt annen måte enn tidligere. Et viktig uttrykk for dette var Tor Aukrusts bøker «Mennesket i samfunnet», bind I og II. Her ble det lagt vekt på å analysere og drøfte samfunnsmessige utviklingstrekk og pekt på kirkens konstruktive og kritiske rolle i den samfunnsetiske debatten.

Et felt som i særlig grad tiltrakk seg oppmerksomhet var krig/fred-spørsmålet. Jeg har i min avhandling om kirkelig krig/fred-debatt i Norge i etterkrigstiden (Lunde 2010) vist hvordan den kirkelige debatten endret seg både i innretning og innhold fra slutten av 1960-tallet. Mens kirkelige bidrag tidligere hadde vært preget av ordningsteologi og individualetisk tilnærming, ble det nå et fokus på en bredere fredsetikk og en betoning av kirkens kritiske funksjon i den forsvars- og sikkerhetspolitiske debatt. I særlig grad var det atomvåpenspørsmålet som tematiserte den kritiske rollen.

På begynnelsen av 1980-tallet skrev et stort antall prester i Den norske kirke under på et opprop mot atomvåpen. Også flere feltprester var blant underskriverne. I 1982 kom bispemøtet med en grundig og omfattende uttalelse om krig/fred-spørsmålet, hvor kirkens aktive rolle ble understreket. Det samme var tilfelle med en uttalelse fra kirkemøtet i 1986.

Den kirkelige debatt om krig/fred-spørsmålet fra siste halvdel av 1960-tallet tematiserte også feltprestenes rolle. En tidligere feltprest, Øivind Foss, rettet i sin bok «Statskirkens forræderi – og vårt eget» hard skyts mot feltpresttjenesten, som han mente var ukritisk legitimerende overfor den til enhver tid rådende forsvars- og sikkerhetspolitikk. Han tok til orde for at kirken måtte innta en adskillig mer kritisk posisjon. Den uro som var om feltpresttjenesten, førte til at Kirkerådet på begynnelsen av 1970-tallet nedsatte en egen feltprestkomite som skulle gå igjennom de forskjellige sidene ved tjenesten. Et flertall i komiteen kom med kritikk av flere sentrale sider ved feltpresttjenesten. I særlig grad kritiserte man tilnærmingen i prestens undervisning, som man mente kunne tolkes som et for ukritisk forsvar for den rådende forsvars- og sikkerhetspolitikk. Komiteen tok til orde for en mer kritisk sosialetisk tilnærming.

De fundamentale endringene i de forsvars- og sikkerhetspolitiske rammebetingelsene som kom som en følge av den kalde krigens slutt fra slutten av 1980-tallet, gjorde at det kirkelige engasjementet i krig/fred-spørsmålet stilnet. I størstedelen av 1990-tallet markerte kirken seg i liten grad i krig/fred-spørsmålet. Det var først NATO-aksjonen i 1999, som nevnt i innledningen, som skapte et fornyet kirkelig engasjement. Fra kirkelig hold var det flere som markerte seg kritisk til NATO-aksjonen, og Leif Tore Michelsens kronikk inngår i dette bildet.

Noen år senere, i 2003, markerte kirken seg igjen med et kritisk engasjement, denne gang mot mulig norsk deltagelse i Irak-krigen. Det kirkelige engasjementet fremstår som en viktig forutsetning for daværende statsminister Kjell Magne Bondeviks vurderinger, vurderinger som til slutt førte til at den norske regjeringen sa nei til deltagelse. Dette fremstår som et interessant eksempel på hvordan kirkens samfunnsetiske engasjement kan få politisk betydning (Lunde 2010:291).

Det kirkelige engasjement i krig/fred-debatten er ikke et særnorsk fenomen. Også internasjonalt har kirkene markert seg aktivt og kritisk. Dette engasjementet var tydeligst på 1980-tallet, men også etter den kalde krigens slutt har et kritisk engasjement blitt videreført. Et uttrykk for dette er Kirkenes verdensråds «Decade to overcome Violence». Dette var tema for Kirkenes verdensråds møte i 2011. I et foredrag på dette møtet problematiserte presten Paul Oestreicher feltprestenes rolle. Han hevdet her at feltprestene er populære i militære kretser fordi de bidrar til å understøtte troppemoralen. Muligheten for å fremstå som et kritisk korrektiv var små fordi dette ville underminere kohesjonen og moralen som militære styrker var avhengige av (Oustreicher 2011).

Feltprestene som etiske rådgivere i Forsvaret

Hvordan forstås så feltprestenes rolle som etiske rådgivere i Det norske forsvaret? Hvordan forankres denne rollen og hvordan kommer den til uttrykk? Det er liten tvil om at feltprestene de siste årene har fått en stadig mer sentral rolle som etiske rådgivere i Forsvaret. Feltprestkorpset defineres som «Forsvarets etikkfaglige ressursorganisasjon» i Forsvarsdepartementets Handlingsplan for holdninger, etikk og ledelse (Handlingsplan for holdninger, etikk og ledelse i Forsvarssektoren 2008, tiltak 4).

Hva menes så med begrepet «etikkfaglig ressursorganisasjon»? Først og fremst tenkes det nok på Feltprestkorpsets sentrale posisjon i etikkopplæringen i Forsvaret. Feltprestene har ansvaret for etikkundervisningen på alle nivå i Forsvaret, fra grunnleggende soldatutdanning til videregående offisersutdanning. Omdanningen av «Prestens time» til det studiepoenggivende emnet «Etikk og militærmakt» forsterker feltprestens status og rolle i etikkopplæringen. Etikkopplæringen blir både en obligatorisk del av soldatutdanningen og koblingen til militærmakten synliggjøres i navnet. Etikk blir altså forstått som et perspektiv ved militærmakt, ikke kun som et sivilt støttefag. Fra midten av 1990-tallet ble det opprettet feltpreststillinger på alle krigsskolene, og disse fikk ansvaret for etikkutdanningen ved skolene.

Parallelt med dette utviklet man også militær etikk som et fagfelt med forskning og fagformidling. Arbeidet med doktorgradskompetanse for feltprester, militæretiske konferanser, etableringen av tidsskriftet *PACEM* og det internasjonale tidsskriftet *Journal of Military Ethics*, er alle uttrykk for dette. Feltprestkorpset stod sentral i utviklingen av *Forsvarets verdigrunnlag* i 1998 og siden i det reviderte verdigrunnlaget fra 2011. Også i den bredere satsing på holdninger, etikk og ledelse, konkretisert i Handlingsplanen fra 2008 hadde Feltprestkorpset en sentral rolle. Feltprester spilte også en aktiv rolle i det profesjonsetiske utviklingsarbeidet knyttet til HEL-prosjektet i Hæren. Her var man med å utvikle etisk dilemmatrening for bruk under øvelser. Målsettingen var å gjøre etikken til en integrert del av praksis. Gjennom dette synliggjøres også det andre aspektet ved den etikkfaglige ressursorganisasjonen: rollen som etisk rådgiver. Flere feltprester engasjerte seg dessuten i krigerkulturdebatten i 2010. Dette tematiserer i særlig grad forholdet mellom det kritiske og det konstruktive element i feltprestenes etiske rolle i Forsvaret. Forsvarets satsing på holdninger og etikk var lite kontroversiell, men i krigerkulturdebatten ble det synliggjort en profesjonsetisk spenning, en spenning som også tematiserer feltprestenes rolle. I hvilken grad skal feltpresten ha en kritisk rolle til profesjonsutviklingen i Forsvaret, versus det er å fremstå som en konstruktiv medspiller i den samme profesjonsutviklingen? Det er i lys av en slik problemstilling vi må lese feltprostens føringer i virksomhetsplanen for 2011:

Jeg [vil] fremheve viktigheten av at vi ivaretar vår rolle som etisk rådgivere og at vi gjennomfører etikkundervisning på alle utdanningsnivå i Forsvaret. Vi er Kirken i Forsvaret og det forplikter mer enn bare å drive med konstruktiv undervisning. Ordinerte prester har et kraftigere og utvidet normativt mandat enn universitetslærere. Kirken skal ikke bare bekrefte og legitimere den til enhver tid aksepterte praksis. Kirken skal kritisere når det er nødvendig ut fra visse etiske grunnprinsipper. Forsvarssjefen har uttrykt en forventning om at vi skal være et moralsk kompass for Forsvaret. Min oppfordring til dere er at dere bidrar til dette gjennom å motivere til en sunn og god avdelingskultur, samt at avdelingens operasjonsløsninger blir etisk gode løsninger (Feltprostens virksomhetsplan 2011, pkt 3.2).

Her tar feltprost Alf Petter Hagesæther til orde for at feltprestene ikke bare skal forstå sin etiske rådgivningsrolle ut fra et konstruktivt perspektiv. De skal også ha et kritisk perspektiv. Nettopp understrekningen av dette spenningsforholdet mellom det konstruktive og det kritiske, kan sies å være et normativt hovedperspektiv i Hagesæthers doktoravhandling «Makt og etikk» fra 2010, hvor han analyserte feltprestenes rolle i etikkopplæringen i Forsvaret (Hagesæther 2010).

Som nevnt tidligere, ble Feltprestkorpset i handlingsplanen for holdninger, etikk og ledelse, definert som Forsvarets etikkfaglige ressursorganisasjon. Denne definisjonen er ny, men tanken om at feltprestene har en sentral rolle i etisk vei-

ledning av personellet er gamle. For å finne bakgrunnen for korpsets sentrale rolle i etikk de senere år, må vi gå helt tilbake til erfaringene fra annen verdenskrig, da det ble opprettet en stående feltpresttjeneste i de norske styrkene. I instruks for feltpresten i Den norske brigade i Storbritannia het det at

Feltpresten skal virke for de kristelige og nasjonale verdier, og for en høi moral blandt soldatene, samt en klar forståelse for deres oppgaves betydning for landets frigjørelse og framtid. Han har rett til å komme med frimodige uttalelser om det som han finner er mot de nedarvede moralske prinsipper (Instruks for feltpresten i Den norske Hær i Storbritannia, pkt 6).

Her kan vi merke oss to interessante ting. For det første knyttes ikke bare feltprestens funksjon til å bidra til høy moral, det vil si et jus in bello-perspektiv. Det knyttes også til et jus ad bellum-perspektiv. Feltpresten skal nemlig gi soldatene en forståelse for den overordnede målsetting med Forsvaret. For det andre gis det rom for at feltpresten kan ha en kritisk funksjon i moralske spørsmål. Hva som ligger i dette er ikke uten videre selvsagt. Det kan teoretisk sett omfatte jus ad bellum-spørsmål, men mer rimelig er det vel å tolke dette i en mer tradisjonell individualetisk betydning.

I lys av den historiske konteksten var nok tanken om at feltpresten skulle ha en kritisk funksjon i jus ad bellum relativt fremmed. Derimot må et konstruktivt jus ad bellum-perspektiv sies å være tydelig til stede fra starten av. Dette kommer til uttrykk i en utredning om den fremtidige feltprestordningen, skrevet av feltpresten i Den norske brigade Ingebrigt Dahle i 1944. Her heter det:

Ingen venter at presten er kommet for å oppegge dem, eller for å «velsigne våpnene», eller lære dem til å hate fienden. Presten oppgave er å hjelpe dem i deres sjelskonflikter. Vi dreper ikke for å drepe, men for å verne hjem og land, vi slår leir for dets fred, trygger dets framtid. Vår oppgave er positiv: føre arven fra fedrene videre til de slekter som følger etter. Så får heller vi dø for at våre barn kan leve som frie mennesker i et fritt Norge (Direktiver og instrukser for Feltpresttjenesten, Del III, pkt. 1).

Her ser vi hvordan feltprestens etiske rolle omfatter ikke bare jus in bello men også jus ad bellum. Tilnærmingen er konstruktiv, men samtidig kan det også i en viss forstand sies å være et kritisk element knyttet til utsagnet om at presten ikke skal velsigne våpnene eller lære soldatene å hate fienden. Det er også verd å merke seg at feltprestens etiske rolle knyttes sammen med den sjelesørgeriske funksjonen. Sjelesorg og etikk sees ikke på som motsetninger, men tvert imot som del av en større helhet.

Den samme hovedtanke kan sies å komme til uttrykk hos Feltprestnemnda i 1945 som fremholdt at feltprestens oppgave skulle være å «fremme det kristelige, moralske og nasjonale liv og en god ånd innen avdelingene» (Feltprestnemnda 1945, B, pkt. 1) og at tjenesten hadde «vist seg å være av stor betydning både

for forswarets effektivitet og for mannskapenes moralske holdning» (Feltprest-nemnda 1945, Konklusjon).

Den konstruktive, nærmest harmoniserende, tilnærming til feltprestens etiske rolle som kommer til uttrykk her må sees i lys av den samfunnsmessige konteksten i årene etter annen verdenskrig. Forsvarskommisjonen av 1946 fremholdt betydningen av at religiøs virksomhet måtte inngå i personellomsorgen, og pekte i den sammenhengen på at

Den ånd og den moral som rår blant befal og menige, kan i krig være utslagsgivende og i fred være av avgjørende betydning for effektivt arbeid innen forsvaret og for forholdet mellom folk og forsvar. Det vil derfor være en viktig oppgave for forsvaret å søke å høyne personellens standard, slik at dette kan bidra til at vårt forsvar får den nødvendige styrke og tillit, og slik at kontakten mellom folket og forsvaret holdes levende og sterk (Forsvarskommisjonen av 1946, Del 4, s. 451).

Vektleggingen av feltprestens etiske og moralske funksjon ble videreført ved opprettelsen av Feltprestkorpet. I Plan for FPK heter det at fagområdet ikke bare omfatter kirkelige handlinger og sjelesorg men også «moral, sosial-etisk orientering, karakterdannelse (...) og nasjonal-kulturell folkefostring» (Kgl res 22 okt 1954, del I, § 9). Her ser vi at feltprestens rolle i etikk ikke bare omfatter tjenesten som soldat, men at den også har en bredere, samfunnsmessig innretning. I dette dokumentet brukes ikke begrepet «etisk rådgiver», men saken kan sies å være der. Selve rådgiverbegrepet finner vi i *Reglement for den indre tjeneste* hvor det heter at feltpresten er «sjefens rådgiver i religiøse og etiske spørsmål» (TJ 14-3 Reglement for den indre tjeneste, pkt 45). En mer utfyllende definisjon finner vi i Personelltjeneste i felt hvor det heter at feltpresten er «sjefens, stabens og avdelingens rådgiver i kirkelige, religiøse, moralske og sosiale forhold» (FR 2-1-1 Personelltjeneste i felt, pkt 136).

Mellom det kritiske og det konstruktive

Som vist, var det et konstruktivt perspektiv på feltprestens etiske rolle som ble vektlagt fra starten av. Dette kan forstås i lys av den historiske og samfunnsmessige kontekst i den første etterkrigsperioden, kjennetegnet av en nasjonal integrasjonsideologi. Denne ideologien kan sies å ha fått sitt markante nedslag i Feltprestkorpsset gjennom den første fast tilsatte feltprosten Erling Ulltveit. Ulltveit hevdet at det var en integrert sammenheng mellom kristentro og forsvarsvilje. Den beste kristen var den beste soldat, og motsatt. Ulltveit var feltprost helt frem til 1967. Hans avgang falt sammen med ungdomsopprøret og den sosialetiske vekkelsen hvor nettopp den nære forholdet mellom kirke og forsvar ble problematisert. Disse utviklingstrekkene innebar at Ulltveits integrasjonside-

ologi ble tonet ned. Feltprestens etiske rolle ble nå primært definert til å gjelde den enkelte soldat i egenskap av samfunnsborger. Feltpresten skulle ikke motivere for forsvarsvilje, men innta en mer kritisk rolle. Det ble tydeliggjort at feltpresten ikke hadde som oppgave å begrunne en bestemt forsvars- og sikkerhetspolitikk. Det var altså en tydelig frontforkortning i forståelsen av feltprestens etiske rolle i Forsvaret.

I lys av disse utviklingstrekkene er det interessant å vende tilbake til det som er sagt om Feltprestkorpsets sentrale rolle i etikk i Forsvaret de siste årene. Aldri tidligere har feltprestene hatt en så definert og sentral rolle i profesjonsutviklingen av soldater og befal som de siste årene. Etikken knyttes eksplisitt til utøvelse av militærmakt og gjennomføring av militære operasjoner. Det er grunn til å spørre seg om Feltprestkorpsets rolle i etikk i en viss forstand kan sies å ha svingt tilbake til Ulltveit-paradigmet og at det kritiske element følgelig er blitt tonet ned. I den tidligere nevnte doktoravhandlingen fra Alf Petter Hagesæther har han påvist at etikkundervisningen i Forsvaret har gjennomgått tydelige endringer. Den teologiske forankringen og det brede samfunnsmessige perspektivet er blitt tonet ned. Forankringen er nå blitt mer allmenn-etisk og perspektivet er blitt mer militært. Han peker i forlengelsen av dette på faren for at det kritiske element kan underbetones og at nettopp spenningen mellom det konstruktive og det kritiske element er et viktig perspektiv for en adekvat forståelse av feltprestens rolle (Hagesæther 2010).

Den klassiske tese fremsatt av Max Weber er at all makt trenger legitimering, i særdeleshet gjelder det maktbruk som involverer vold (Weber 1995:5-6). Det militære, forstått som samfunnets voldsmonopol, vil således være helt avhengig av en sakssvarende legitimering. En slik legitimering kan, ifølge Weber tilrettelegges ut fra de tre herredømmetyper: tradisjonell legitimering, karismatisk legitimering eller legal legitimering, eller i kombinasjoner av disse.

Peter Berger, religionssosiologen som i særlig grad er kjent for sekulariseringstesens, hevder at religion historisk sett har vært en av de viktigste legitimeringene for militærmakten (Berger 1993:28). Krig er en handling hvor individet kan risikere å miste livet, og da er religionen funksjonell som legitimering. Den gir en eksistensiell legitimering. Med andre ord: den har tilstrekkelig styrke til å bære byrdene. Et historisk uttrykk for dette er Christian V krigsartikkelbrev av 1683 hvor det i § 1 heter at det militære personellet skal tilbe og frykte Gud og føre et kristent liv (Lunde 2003:54).

Berger hevder videre at religionen i særlig stand holder stand innenfor staten og militærmakten. Ut fra det han sier om legitimering er dette ikke underlig. Det kan sies å ha en funksjonell begrunnelse. Religionens styrke er at den er tran-

scendent forankret. Religionen kan forankre soldatens tjeneste i noe større, noe som ligger utenfor og over militærmakten selv. Men i dette ligger også en dobbelhet. Fordi forankringen er transcendent, ligger utenfor institusjonen, ligger den også utenfor institusjonens kontroll. Den legitimering som er gitt kan trekkes tilbake. Det betyr at den ikke bare er konstruktiv og legitimerende, den har også et kritisk perspektiv knyttet ved seg.

Dette er et interessant perspektiv i tolkningen av feltpresttjenestens rolle i det militære. Den blir en konkretisering, en personifisering, av et transcendent perspektiv. Feltpresten får en funksjon som legitimering av virksomheten, men en legitimering som samtidig også kjennetegnes av et kritisk element. De handlinger som utøves innenfor det militære blir vurdert utenfra. Dette kan komme til uttrykk i rollen som etisk rådgiver.

Samtidig er rollen som etisk rådgiver interessant også ut fra et annet perspektiv ved Bergers sekulariseringsteori. Berger hevder nemlig at sekulariseringen ikke bare påvirker samfunnets syn på religionen, at religionen sektoriseres. Sekulariseringen påvirker også religionen selv. Det er spesielt to felt hvor religionen finner sin plass: det etiske og det terapeutiske. Religionen blir etisk og terapeutisk. Det er i denne form den har størst gjennomslagskraft i det sekulære samfunn. Et interessant apropos til dette er Feltprestkorpsets satsingsområder de siste årene, med en særskilt vektlegging nettopp av etikk og sjelesorg.

Sekulariseringstesen er med rette blitt kritisert for å være unyansert. De senere års utvikling har vist at sekulariseringen ikke er en entydig prosess. En annen viktig prosess er pluraliseringsprosessen, knyttet til forekomsten av både livssynspluralisme og kulturelt og etnisk mangfold i samfunnet. Dette er åpenbart en særskilt utfordring for en institusjon som det militære, som tradisjonelt sett har hatt uniformitet som en idemessig forankring. Denne problemstillingen tok vi i opp i en bok jeg var medredaktør for: *Uniformitet og mangfold: Den norske militærprofesjonen i endring*. Her drøftes også religionsdimensjonen i Forsvaret. (Rolfen 2010). På den ene side innebærer pluraliseringen en trussel mot feltpresttjenestens tradisjonelle plass som institusjonaliseringen av religiøs enhet i de militære styrker, og i overordet forstand også en trussel mot ideen om en religion som verdimesig fundament for militærmakten.

Etisk rådgivning og fagkompetanse

På et idemessig plan har fortsatt kristendommen en sentral rolle i Forsvaret. I Forsvarets verdigrunnlag som ble utgitt første gang i 1998 ble det understreket av Forsvaret skulle bygge sin etikk på «samfunnets historiske og kulturelle

grunnverdier slik de fremkommer i vårt samfunns kristne og humanistiske tradisjon» (Forsvarets verdigrunnlag 1998). En slik henvisning til den kristne og humanistiske tradisjon er videreført i det nye Forsvaret verdigrunnlag fra 2011 (Forsvarets verdigrunnlag 2011). De *idemessige* forutsetningene for at feltprestene kan ha en rolle i etisk rådgivning, med utgangspunkt i egen tradisjon, er altså tilstede. Som vist tidligere, er også de *strukturelle* forutsetningene for at feltprestene kan utøve etisk rådgivning tilstede. Spørsmålet er imidlertid om feltprestene en relevant fagkompetanse til å forstå adekvat og relevant etisk rådgivning i en militær kontekst. Dette spørsmålet kan også forankres i sekulariseringsteori.

Sekularisering innebærer strukturelt at samfunnet blir differensiert eller sektorisert. I det førsekulære samfunn inntar religion og religiøs kompetanse en primær og overgripende betydning. Den religiøse kompetansen har i slike samfunn en relevans på alle felt i samfunnslivet. Sekularisering betyr at den religiøse kompetansen kun beholder sin betydning på det religiøse felt, mens det utvikles en faglig kompetanse på andre samfunnsmessige felt, mer eller mindre uavhengig av den religiøse ekspertisen. I et moderne samfunn fremstår det ikke på noen måte som selvsagt at feltprester skal ha en relevant ekspertise på forsvars- og sikkerhetspolitiske spørsmål generelt og ledelse og utførelse av militære operasjoner spesielt.

For å kunne utføre en relevant og adekvat etisk rådgivning fordrer dette at feltpresten for det første må ha en tilstrekkelig etikkfaglig kompetanse. Nå er etikk en del av fagkretsen til det teologiske studiet, men etikk er et lite delemne i rammen av systematisk teologi. Hovedvekten innenfor delemnet ligger på teologisk-normativ etikk. Innenfor dette igjen kommer så den anvendte etikken hvor krig/fred-spørsmålet behandles. Dette utgjør imidlertid en relativt marginal del av feltprestenes utdanning fra fakultetene. Det har heller ikke vært en systematisk etikkfaglig opplæring av feltprester i rammen av Feltprestkorpsset. Dette fremstår som et viktig felt å utvikle videre, både med tanke på rollen som etisk rådgiver og med tanke på undervisningsansvaret for emnet «Etikk og militær-makt».

Den andre forutsetningen for at feltprestene skal kunne utføre en relevant og adekvat etisk rådgivning, er at de har tilstrekkelig militærfaglig kompetanse. Skal feltprestene kunne anvende etiske perspektiver inn i en militær kontekst, må de ha en forståelse av feltet. Etikk blir relevant først når den relaterer seg til praksis. Hva denne forståelsen innebærer konkret, og hvilken krav til feltpresternes militærfaglige kompetanse som kreves, vil variere med hva slags etisk rådgivning som skal utføres og på hvilket nivå den skal ligge. En etisk rådgiv-

ning i personellrelaterte spørsmål på taktisk nivå krever en annen militærfaglig kompetanse enn etisk rådgivning i operasjonsdesign på operasjonelt nivå.

Kravet til fagkompetanse økes ytterligere om feltprestene skal ta mål av seg å vurdere ikke bare hvordan militær maktanvendelse skal komme til uttrykk med hensyn til metoder og midler (*jus in bello*), men også skal vurdere hvorvidt militærmakt i den aktuelle situasjon fremstår som etisk akseptabelt (*jus ad bellum*). Da kreves ikke bare en etikkfaglig og militærfaglig kompetanse, men også en samfunnsfaglig kompetanse. Hvorvidt det er mulig eller ønskelig å utvikle en slik bred kompetanse i rammen av feltpresttjenesten, blir et åpent spørsmål. En slik satsing vil nødvendigvis måtte innebære at andre deler av det feltprestfaglige feltet vil måtte nedprioriteres. Nå vil etisk vurdering av militær maktanvendelse kunne sies å være en del av en helhetlig feltpresttjeneste, men det fordrer altså en systematisk kompetanseutvikling på flere felt for at potensialet i en slik rolle skal kunne tas ut.

Mulige rollekonflikter

Feltprestenes rolle i vurdering av militær maktanvendelse er ikke uten mulige rollekonflikter. Tar vi utgangspunkt i Gordon Zahns klassiske undersøkelse av feltpresters rolleforståelse (Zahn 1969), kan det hevdes at den grunnleggende rollekonflikten for feltprester er det å skulle være prest og offiser på samme tid. Fra et overordnet perspektiv kan de to mulige rollekonfliktene som drøftes under, sees på som uttrykk for den samme grunnleggende rollekonflikten.

Den ene mulige rollekonflikten jeg vil ta opp er feltpresten som nonkombattant versus etisk rådgiver. Feltprestene er sammen med sanitetspersonell definert som nonkombattante eller ikke-stridende i Genevekonvensjonene. De skal ikke utføre kombattant virksomhet. De har immunitet og skal beskyttes. Begrunnelsen for denne status er at deres funksjon er knyttet til personelletts religionsutøvelse, ikke til funksjoner som inngår i utøvelsen av militære operasjoner. Det er for å sikre religionsutøvelse de er i de militære styrker. Som en konsekvens av dette heter det i Genevekonvensjonens bestemmelser at feltprester som tas som krigsfanger ikke skal settes til noen virksomhet som er utenfor deres geistlige oppgaver. Dersom feltpresten inngår som en integrert del av en stabsmessig planlegging, vurdering og ledelse av militære operasjoner og hvor feltpresten skal gi en etisk vurdering på linje med juristens vurdering av de rettslige forhold, er det grunn til å spørre seg om det er en signifikant forskjell mellom feltprestens nonkombattante rolle og juristens kombattante rolle. Har da

feltpresten i realiteten fått en rolle som kommer i konflikt med den nonkombattante rollen?

Til dette spørsmålet må det først understrekes at arenaen for feltprestens etiske rådgivning ikke er avgjørende for hvorvidt dette skal betraktes som nonkombattant eller kombattant virksomhet. Hvorvidt den etiske rådgivningen skjer i klasserom som del av etikkundervisning, om det skjer i militære staber hvor det foregår planlegging og ledelse av militære operasjoner eller det skjer i felten hvor militære operasjoner utøves, er i så måte uten betydning. Et avgjørende moment er imidlertid hvorvidt feltpresten har en rådgiverfunksjon eller en utøvende funksjon i militær beslutningstaking. Dersom feltpresten gis en utøvende funksjon i beslutningstakingen, herunder at feltpresten eksempelvis skulle kunne nedlegge «veto» mot en bestemt handlemåte, taler vi ikke lenger om en etisk rådgivning innenfor rammene av feltprestens nonkombattante funksjon. Det er i lys av dette et vesentlig perspektiv med feltpresttjenesten som nonkombattant virksomhet som ivaretas av bestemmelsen om at feltprester ikke tar militær kommando utenfor egen bransje (Forskrift om ansiennitet og kommandomyndighet for befal i Forsvaret, gitt ved kgl. res. av 18. oktober 1957). Dette gir også de ytre rammene for hvordan feltprestens rolle i etisk rådgivning skal forstås.

Dernest må det understrekes at feltprestens rolle i vurdering av militær virksomhet ikke kan hente sin begrunnelse fra hva som fremstår som militært ønskelig og hensiktsmessig. Skal feltpresten ha en slik rolle, må den kunne begrunnes som uttrykk for feltprestens geistlige oppgaver. Feltprestens etiske rådgivning av personell også i spørsmål som vedrører utøvelsen av deres tjeneste i Forsvaret fremstår åpenbart som et uttrykk for geistlige oppgaver. Grunnen til dette er at religionsutøvelse ikke kan begrenses til å kun riter og seremonier, men har også implikasjoner for livsførsel og handlinger. Forståelsen av feltprestene som «sjelesørgere» i rammen av Genevekonvensjonene, understreker et slikt poeng. Rollen som etisk rådgiver kan altså sees på som et uttrykk for feltprestens geistlige oppgaver og trenger nødvendigvis ikke å komme i konflikt med den nonkombattante status.

Den andre mulige rollekonflikten som skal nevnes, er feltpresten som sjelsørger versus etiker. I Norge har vi en feltpresttjeneste som er integrert i det militære system. Feltprestene bærer uniform og har offisersgrad. Feltprestene er også så langt det er mulig knyttet til bestemte militære avdelinger. Når det militære personellet sendes i militære operasjoner, hjemme og ute, da følger feltpresten med. Feltpresten skal dele soldatlivets kår. Begrunnelsen for dette er at en slik integrasjon er av sentral betydning for en relevant feltpresttjeneste.

Soldatene skal oppleve at de har en feltprest som forstår deres situasjon og virkelighet. Feltpresten skal ikke være en som distanserer seg, trekker seg unna, når ting blir vanskelig. Soldatene trenger ikke først og fremst sjelesørgere når alt går bra. Det er i forbindelse med stridssituasjoner, hvor personellet kan oppleve moralske dilemmaer og moralsk skyldfølelse at det virkelig er behov for sjelesørgere.

Samtidig har feltpresttjenesten også en forankring utenfor den militære avdeling. De er ikke bare i avdelingen, men de er også sendt til avdelingen. I dette synliggjøres spenningen mellom det konstruktive og det kritiske elementet som er løftet frem tidligere i denne artikkelen. Denne spenningen kan overordnet sett beskrives som en spenning mellom et kirkelig og et militært perspektiv. Spenningen kan også komme til uttrykk funksjonelt i utøvelse av feltprestens tjeneste. Det er det jeg noe forenklet omtaler som en mulig rollekonflikt mellom feltpresten som sjelesørger versus etiker. Som etiker gir feltpresten sine råd og vurderinger, men det er det militære personellet som foretar den etiske avgjørelsen. Hvordan skal da feltpresten forholde seg i en situasjon hvor det blir tatt beslutninger som feltpresten mener er etisk problematiske? Skal vedkommende da trekke seg tilbake, eller skal argumentet heller være at feltpresten uansett følger og støtter personellet i egenskap av sjelesørger? Tilsvarende aktualiseres også på et mer overordnet nivå. Hvordan skal en feltprest forholde seg i en situasjon hvor feltpresten selv mener den etiske legitimiteten til en internasjonal operasjon som Forsvaret deltar i, ikke er tilstede, men hvor det personellet man er feltprest for, er av en annen formening? I dette ligger det en mulig rollekonflikt mellom det å følge personellet som sjelesørger og det å fremstå som etiker.

Konklusjon

Feltprestene har en veletablert rolle i etikkundervisning og etisk rådgivning i Forsvaret. Dette innebærer imidlertid ikke at feltprestene har hatt noen entydig rolle i en etisk vurdering av militær maktanvendelse. Selv om det har vært noen ansatser til at feltprestene også har engasjert seg i en bredere vurdering av militærmakt, har denne rollen primært blitt ivarettatt av sivile kirkelige organer, i alle fall i rammen av den generelle samfunnsdebatten. Feltprestene har også i begrenset grad vektlagt et kritisk perspektiv i forståelsen av rollen som etisk rådgiver.

Forsvarets tradisjonelle vektlegging av religion som idemessig grunnlag, kombinert med en velfungerende og omfattende infrastruktur for feltprestenes etiske funksjon, er sentrale forutsetninger for at feltprestene kan spille en sentral

rolle i den etiske vurderingen av militær maktanvendelse. Samtidig innebærer grunnleggende samfunnsmessige endringstrekk i form av sekularisering og pluralisering til at den religiøse ekspertise som feltprestene besitter i mindre grad enn tidligere fremstår som et selvsagt utgangspunkt for en relevant etisk rådgivning i Forsvaret. Dette forsterkes ved at feltprestene i begrenset grad innehar spesialisert kompetanse på de militærfaglige og samfunnsfaglige felt. En forståelse av disse feltene er viktige forutsetninger for hvorvidt feltprestene kan gi relevante og adekvate etiske vurderinger.

Feltpresten som etisk rådgiver tematiserer også mulige rollekonflikter. Feltpresten er nonkombattant. Når feltpresten har en rolle i etisk vurdering av militær maktanvendelse er det som et uttrykk for de geistlige funksjoner, gjennom å rådgi personellet. Det er ikke feltpresten som skal foreta avgjørelsen. Det kan også være en mulig rollekonflikt mellom feltpresten som sjelesørger og etiker. Feltpresten skal dele soldatenes kår og være deres sjelesørger også i vanskelige situasjoner. Samtidig har feltpresten også et selvstendig etisk ansvar i vurderingen av militær maktanvendelse – ikke bare overfor soldatene, men også for sin egen del.

Litteratur

Berger, Peter L. (1993). *Religion, samfund og virkelighed: elementer til en sociologisk religionsteori*. Oslo: Vidarforlaget.

Direktiver og instrukser for Feltpresttjenesten.

Instruks for feltpresten i Den norske Hær.

Feltprestnemnda 1945. Innstilling.

Feltprostens virksomhetsplan 2011.

Forsvarets verdigrunnlag 1998.

Forsvarets verdigrunnlag 2011.

Forsvarskommisjonen av 1946. Innstilling.

FR 2-1-1 Personelltjeneste i felt

Hagesæther, Alf Petter (2010). *Makt og etikk. Norsk militær profesjonsetisk diskurs*

1959-2009. Stavanger: School of Mission and Theology, Dissertation Series –

Volume 9.

Handlingsplan for holdninger, etikk og ledelse i Forsvarssektoren 2008.

Lunde, Nils Terje (2003). *Fra Forsvaret i kirken til kirken i Forsvaret. Kirkelig-militære relasjoner i Norge gjennom 1000 år*. Bergen: Eide forlag.

Lunde, Nils Terje (2010). *Norm og situasjon. En drøfting av krig/fred-spørsmålet i lys*

av kirkelig debatt i Norge i tiden 1945–2003. Trondheim: Tapir akademisk forlag.

Michelsen, Leif Tore (1999). «Intervensjon – et moralsk imperativ?» *Dagbladet* 30. mars.

Oestreicher, Paul 2011: «A New World is Possible», IEPC Opening Plenary 18 May 2011, www.Overcomingviolence.org.

Rolfsen, Raag (2010). «Mangfold og religion» i Håkan Edström, Nils Terje Lunde og Janne Haaland Matlary (red.). *Uniformitet eller mangfold?* Oslo: Abstrakt forlag.

TJ 14-3 Reglement for den indre tjeneste.

Weber, Max (1995). *Makt og byråkrati*. Oslo: Gyldendal.

Waalder, Gudmund (2011). «Det flerstemte – en hjørnestein i klokt lederskap». *PACEM* 14:2.

Zahn, Gordon (1969). *Chaplains in the R.A.F. A Study in Role Tension*. Manchester: Manchester University Press.

Nils Terje Lunde. Stabsprest i Feltprestkorpset. Har tidligere vært feltprest ved Tromsø sjøforsvarsdistrikt, Luftkrigsskolen, Forsvarets stabsskole og for norske styrker i Afghanistan.

Nasjonal beslutningsprosess ved FN-ledete operasjoner*

AV KJELL-KNUT AABREK

Norge har siden den første FN-operasjonen i 1948 vært en aktiv bidragsyter til FN-ledete operasjoner. Norges engasjement økte etter den kalde krigen i takt med det internasjonale omslaget. Fra 1988 og fram til i dag har Norge deltatt i 25 av de 48 FN-ledete operasjonene som har blitt etablert. At Norge ikke har deltatt i alle operasjonene virker rimelig gitt en småstats begrensede militære ressurser. Det som imidlertid står sentralt i denne artikkelen er hva som påvirker den norske prioriteringen. Hva gjør at Norge i enkelte tilfeller sier ja til å delta, mens vi i andre tilfeller takker nei? Her vil artikkelen vektlegge den nasjonale beslutningsprosessen og hvordan denne i seg selv kan være med å påvirke den norske prioriteringen.

Artikkelen behandler først den uformelle og den formelle delen av beslutningsprosessen ved deltagelse i FN-ledete operasjoner. Dette er viktig skille, fordi et karakteristisk trekk i FN-systemet er at den innledende kommunikasjonen mellom FN-sekretariatet og de respektive delegasjonene normalt alltid holdes på et uformelt nivå. Deretter vil vi i lys av beslutningsprosessen undersøke hvorvidt bidragets størrelse kan forventes å påvirke norsk deltagelse. Beslutningsprosessen slik den blir beskrevet i denne artikkelen, må betraktes som idealtypisk. Hvilke aktører som er involvert og hvilken rekkefølge en slik prosess antar, vil rimelig nok kunne variere både fra sak til sak, og over tid. Den forenklete beskrivelsen i denne artikkelen vil derfor ikke nødvendigvis gjenspeile virkeligheten i alle situasjoner. Hensikten er likevel å gi en overordnet og forenklet beskrivelse av den nasjonale beslutningsprosessen.¹

* Artikkelen bygger på forfatterens masteroppgave i Sammenlignende Politikk ved UIB 2010.

¹ Prosessbeskrivelsen bygger på i hovedsak på samtaler og intervjuer med personer som har vært sentrale i beslutningsprosessene i perioden 1988 og fram til i dag. I tillegg støtter vi oss på noe litteratur, blant annet Mette Anthonsen som i sin avhandling «Decisions on Participation in UN Operations: Do Media Matter?» kommer inn på dynamikken mellom FN-sekretariatet og medlemslandene (2003), og Ann Karin Larsen som har tatt for seg den nasjonale beslutningsprosessen ved deltagelse i NATO-operasjoner (2010).

Uformell beslutningsprosess

Mens det er FNs sikkerhetsråd som gjennom resolusjoner autoriserer en ny FN-operasjon, er det FN-sekretariatet ledet av FNs generalsekretær som er ansvarlig for planleggingen og etableringen av selve operasjonen (FN, 2009). Når en ny operasjon etableres er en fremdeles avhengig av medlemslandenes vilje til å bidra med militært personell og materiell. Sammensetning og rekruttering må derfor starte fra grunnen av for hver ny operasjon som etableres. Avdelingen i FN som er ansvarlig for dette arbeidet er «Department of peacekeeping operations» (DPKO).

All kommunikasjon mellom DPKO og medlemslandene går igjennom de faste delegasjonene i New York. I delegasjonen er det i denne sammenheng først og fremst de to militærrådgiverne som står sentralt. Disse er ansatt i Forsvarsdepartementet, men mottar alle instruksjoner fra Utenriksdepartementet, og fungerer som knutepunkt mellom FN-sekretariatet og henholdsvis Utenriksdepartementet, Forsvarsdepartementet og Forsvaret i alle FN-saker av militær karakter (Respondent B). I den innledende prosessen blir all kommunikasjon mellom DPKO og den enkelte delegasjon holdt på et uformelt nivå. Dette innebærer at FN ikke vil rette en formell henvendelse før et medlemsland har svart positivt på en innledende uformell forespørsel. Dette er vanlig kutyme fordi det fremstår som diplomatisk og politisk uelegant for et medlemsland å måtte avvise en formell henvendelse. Fra FNs side etterleves dette først og fremst fordi man er avhengig av medlemslandenes velvilje for å realisere operasjonene. Tillit og godvilje opprettholdes dermed mellom FN-sekretariatet og medlemslandene ved at den første runden med forespørsler holdes på et uformelt nivå. I tillegg kan FN se seg tjent med å unngå at avslag når offentligheten (Anthonsen, 2003:64-69).

Formen på den innledende uformelle henvendelsen vil kunne variere. En henvendelse vil typisk komme per telefon, fax, mail eller i forbindelse med en lunsj, middag eller lignende (Respondent B). I de fleste tilfeller vil en henvendelse rettes militærrådgiverens kontor, men det forekommer også at henvendelser og forespørsler blir rettet direkte til ambassadøren (Respondent C). Den norske delegasjonen videreformidler alle henvendelser om militære styrkebidrag i den nasjonale beslutningskanalen. Hovedadressaten for disse henvendelsene er Utenriksdepartementet (UD), med Forsvarsdepartementet (FD) og Forsvaret som gjenpartsadressater. Gjennomgang av arkivmateriale viser at en typisk videreformidling av en henvendelse gjerne avsluttes med at delegasjonen «bes om å bli satt i stand til å besvare henvendelsen» men uten at delegasjonen selv fremmer

noen form for anbefaling. Som en av respondentene uttrykte: «Vi kom ikke med anbefaling, vi var postkasse og formidlet bare det de ba om» (Respondent C). Her kan det imidlertid virke som om det har eksistert en noe ulik praksis, og at det i nyere tid er blitt mer vanlig at delegasjonen selv har påført noen faglige vurderinger rundt de enkelte henvendelser som har blitt videreformidlet (Respondent D).

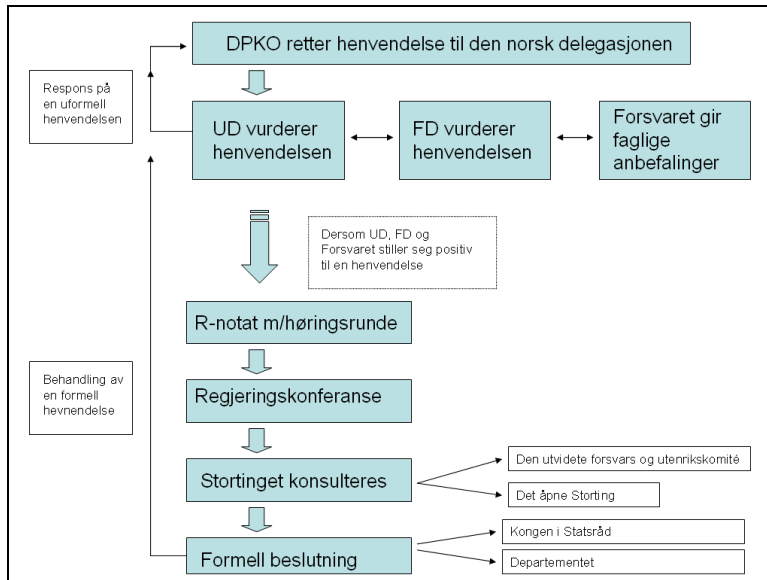
Selv om det er UD som er det formelle kontaktpunktet til delegasjonen, gir adresseringen anledning til at saksbehandlingen blant de respektive adressater kan starte parallelt. Hva de tre adressatene vektlegger kan imidlertid være forskjellig. Olav Fagelund Knudsen skriver i «Beslutningsprosesser i norsk utenrikspolitikk» at deler av forvaltningen ofte vil ha ulik interesse knyttet til en utenrikspolitisk beslutning. Han skriver at: «Ethvert departement vil være tilbøyelig til å vektlegge de virkemidler og den ekspertise som de kjenner best» (1995:68). Dette blir spesielt fremtredende i saker som ligger i grenseland mellom ulike saksfelter. Som eksempel trekker han frem diskusjonene i 1995 mellom UD og FD vedrørende en styrkereduksjon av det norske bidraget til FN-operasjonen i Libanon (UNIFIL). Daværende forsvarsminister Jørgen Kosmo ønsket en reduksjon, mens Utenriksminister Bjørn Tore Godal tok til ordet for styrkens politiske betydning. Dette illustrerer i følge Knutsen at UD så på styrken som et politisk-diplomatisk virkemiddel i fredsprosessen, mens FD så på styrken som en del av det norske Forsvaret (Knudsen, 1995). Nina Græger fra Norsk Utenrikspolitisk Institutt trekker frem et tilsvarende bilde:

Mens UD har vært opptatt av hvordan militære bidrag kan omsettes i utenrikspolitiske målsettinger, har FD vært mer opptatt av å delta i operasjoner som gir relevant militær erfaring også for en nasjonal forsvarskontekst, og i operasjoner som gir Norge status i NATO (2010: 136).

UD vil i denne sammenheng blant annet vektlegge om Norge er aktivt involvert i fredsprosessen, eller om operasjonsområdet er ansett som et viktig innsatsområde for humanitær- og utviklingsbistand (Frøholm, 2008). I beslutningsprosessen vil det være tett kontakt mellom de to involverte departementene og Forsvaret. Forsvaret gir sin militærfaglige anbefaling basert på tilgjengelig kapasitet og oppdragets art.

Hvilken betydning kan dette så sies å ha for beslutningsprosessen og norsk deltagelse? Hovedinntrykket som respondentene har gitt er at både UD, FD og Forsvaret må være samstemte for at et bidrag skal bli en realitet. Viljen blant de tre aktørene for å få dette til synes imidlertid noe ubalansert. Børresen, Gjeseth og Tamnes skriver i *Norsk Forsvarshistorie* at det er UD som tradisjonelt har vært den største pådriveren for det norske FN-engasjementet (2004). Dette korrelerer med det inntrykket respondentene satt med. Eksempelvis uttrykte en av

respondentene det slik: «Alltid kom engasjementssiden fra UD. Jeg kan ikke erindre en eneste gang hvor forsvaret pushet eller sa ja det er noe vi virkelig ønsker å gå inn i» (Respondent G). Det som imidlertid synes å variere er hvor mye trykk UD har utøvd for å få realisert et bidrag. Det påpekes imidlertid at det er nærmest utenkelig for departementene å gå imot en militærfaglig anbefaling.

Figur 2.1: Idealtypisk beslutningsprosess ved norsk deltagelse i FN- operasjoner

Ved en uformell henvendelse vil vurderingen blant de tre involverte aktørene således avgjøre den videre saksgangen. Dersom en av etatene stiller seg negativ til en uformell henvendelse om et styrkebidrag, vil dette også bli svaret som formidles til FN. Et avslag vil gjerne være formulert av UD slik:

Etter kontakt med FD og FO må departementet dessverre meddele at Norge ikke har kapasitet til å stille[...] til disposisjon for FN. Delegasjonen anmodes om å videreformidle dette til FN- sekretariatet (UD, 1999: jnr 97/12631-31).

All videre diplomatisk saksgang blir da stoppet, og det vil være unormalt om FN følger opp med noen formell henvendelse dersom tidligere uformelle sonderinger har gitt negativ respons.² Hvis departementene og forsvaret derimot stiller seg positiv til et bidrag, vil en på et senere tidspunkt kunne forvente en formell henvendelse. Basert på de uformelle henvendelsene sitter FN-sekretariatet ofte med en liste over potensielle bidragsytere før operasjonen formelt er etablert av Sikkerhetsrådet. Straks mandatet er klart og operasjonen formelt er etablert, sendes det ut en formell forespørsel, en såkalt «note verbal» fra Sekretariatet til de med-

² Til tross for en negativ respons på en uformell henvendelse, er det likevel ikke utenkelig at det utøves diplomatisk press fra FN om norsk bidrag. Et eksempel fra nyere tid finner vi blant annet i forbindelse med at det norske feltsykehuset i Tsjad skulle avslutte sitt bidrag. Under tittelen «FN tryglet Norge om å bli i Tsjad» skriver Aftenposten at Generalsekretæren i FN, Ban-Ki Moon, til tross for at Norge flere ganger hadde gitt et klart nei, personlig tok kontakt med regjeringen for å få Norge til å forlenge feltsykehusbidraget (Akerhaug, 2010).

lemslandene som tidligere har stilt seg positive (Respondent A). Dette beror naturligvis på FNs endelige behov og at operasjonen forløper som planlagt. Denne formelle henvendelsen vil normalt være identisk med det Norge på det tidligere tidspunkt har sagt seg villig til å bidra med. Den formelle henvendelsen vil bli formidlet via de samme kanalene, og en ny runde med saksbehandling følger. Har en derimot først stilt seg positiv kan en anta at dette ikke endrer seg. Den formelle beslutningsprosessen er likevel mer omfattende og følger mer eller mindre regulerte prosesser.

Formell henvendelse

Når en formell henvendelse skal behandles må det skrives et notat til regjeringen. Et slikt notat kalles regjeringsnotat, ofte forkortet til r-notat (Spildo, 2002). Regjeringsnotatene er regjeringens interne og fortrolige dokumenter og skal danne et vurderingsgrunnlag for regjeringen. Normalt vil UD og FD samarbeide tett om dette notatet. UD vil gjerne ta for seg den generelle politiske situasjonen, mens FD kommer inn på de sikkerhetsmessige og fagmilitære vurderingene. Notatet vil vurdere styrker og svakheter ved et eventuelt bidrag, og hvordan en ser for seg at de økonomiske kostnadene ved en deployering skal dekkes inn.

Basert på vurderingen vil notatet avslutningsvis komme med en anbefaling som den politiske ledelse må ta stilling til (Respondent F). Etter at utkastet til r-notatet er diskutert og klarert av både UD og FD, vil notatet sendes på «foreleggelse». En «foreleggelse» er en høringsrunde hvor berørte ministre gis anledning til å komme med innspill til utkastet og hvor det skal fremkomme om de er enige i notatets konklusjon.³ På regjeringskonferansen vil ansvarlig statsråd presentere notatet, og saken blir endelig behandlet og godkjent med eventuelle endringer (Frøholm, 2008). De konklusjonene som trekkes under drøftingene er politisk bindende for regjeringens medlemmer, men er ikke å anse som en formell beslutning. Det siste punktet i alle r-notater som behandler norske styrker til internasjonale operasjoner, er at «Stortinget konsulteres». I praksis blir Stortinget konsultert ved at utenriksministeren og forsvarsministeren redegjør for saken i den utvidede utenriks- og forsvarskomiteé (DUUFK). Den etablerte praksis er at

³ For militære styrkebidrag til FN-operasjoner vil normalt både finansministeren og utviklingsministeren være en del av den formelle foreleggesprosessen. Finansministeren i de sakene hvor deltagelsen har en finansiell konsekvens og utviklingsministeren i de tilfeller hvor henvendelsen gjelder styrkebidrag til en FN-operasjon i et utviklingsland (Frøholm, 2008). I tillegg er det etablert en praksis hvor utkastet til r-notatet alltid sendes med kopi til statsministerens kontor. Statsministerens kontor er ikke formelt en del av foreleggesprosessen, men er inkludert for å kunne være «forberedt på hvilke saker som planlegges fremmet for regjeringen» (Spildo, 2010). Statsministerens kontor har i den rød-grønne regjeringen også etablert en praksis hvor utkastet blir sendt alle partilederne i samlingsregjeringen (Respondent F).

regjeringen skal drøfte med den utvidete utenrikskomiteen «viktige utenrikspolitiske, handelspolitiske, og sikkerhetspolitiske spørsmål». og at «Sådan drøftelse bør finne sted før viktige beslutninger fattes» (Stortinget, 2010). Dette innebærer i praksis at regjeringen konsulterer DUUFK etter at saken er behandlet politisk og fagmilitært, men før saken blir allment kjent og formelt besluttet (Larssen, 2010).⁴

Selv om den reelle beslutningen fattes under regjeringskonferansen, må beslutningen følges opp med et endelig vedtak etter at DUUFK er konferert. Den formelle beslutningen fattes enten gjennom et vedtak i departementet eller Kongen i statsråd (Spildo, 2002).⁵ Behandlingen av en formell henvendelse, slik den er beskrevet over, er likevel ikke enhetlig. Prosessen vil normalt være mer omfattende ved førstegangsansøknader om avdelingsbidrag til et nytt innsatsområde enn henvendelse om enkelte observatører. Mens alle avdelingsbidrag normalt blir behandlet som egne r-notater (Respondent F), vil dette gjerne ikke være tilfellet dersom det aktuelle bidraget er lite.⁶ Dersom henvendelsen for eksempel gjelder deltagelse med enkeltobservatører eller stabspersonell, vil statsråden normalt orientere regjeringen og DUUFK, men da ikke som en egen sak, men i forbindelse med andre saker som allerede er på dagsordenen (Respondent F). Det eksisterer imidlertid ingen formell fastsatt sammenheng mellom det militære bidragets størrelse og den beslutningsprosess som følges, og det er grunn til å tro at det ligger en stor grad av skjønnsmessig vurdering til grunn for hvilken saksbehandling som følger. En kan anta at deployeringer som er ansett som politisk sensitive eller økonomisk krevende, vil ha en mer omfattende og grundig behandling enn saker som er ukomplisert og kostnadmessig relativt ubetydelige.

Betydning av skille mellom formell og uformell beslutningsprosess

Vi har så langt sett at den nasjonale beslutningsprosessen består av en uformell og en formell side. I forkant av en formell henvendelse foreligger det normalt en

⁴ Normal behandling i DUUFK er tre til fire dager etter regjeringsbehandling (Respondent F).

⁵ Hvilke saker som blir vedtatt av Kongen i statsråd og hvilke som blir vedtatt i departementet er ikke nedfelt. I følge grunnlovens paragraf 2 28 skal imidlertid «Sager af Vigtighed» avgjøres i statsråd. Hva som er å anse som «viktig» er imidlertid et skjønnsspørsmål, og regjeringen har «dermed stor grad av frihet til selv å avgjøre hvilke saker som skal behandles i statsråd» (Spildo, 2010:25). Betydningen av at saken behandles i statsråd, ligger i følge Spildo i at hele regjeringen stiller seg bak beslutningen, og ikke bare den statsråden som beslutningen sorterer under. Når det gjelder deltagelse i internasjonale operasjoner antyder Ann Karin Larssen, etter gjennomgang av listene «Offisielt fra statsråd» fra 1998 og fram til i dag, at det kun er ved deltagelse i en ny operasjon at den formelle beslutningen tas i statsrådsmøte (2010).

⁶ Respondenten antyder her et bidrag i størrelsesorden under ti personer.

uformell prosess hvor henvendelsen allerede er militært og politisk behandlet. Skillet mellom uformelle og formelle henvendelser inngår også i den politiske retorikken. I 2003 fremholdt eksempelvis daværende NUPI-forsker Espen Barth Eide at UD hadde snakket bort et avslag om et styrkebidrag til Kongo som en «uformell henvendelse». Årsaken til dette var i følge Bart Eide at embetsverket «[...] ville ha Kongo-forespørselen ut av veien» til fordel for et militært bidrag i Irak (Stavanger Aftenblad, 2003). En eventuell deltagelse i Kongo var også tema i media i 2008. ABC Nyheter refererte til at Forsvarsdepartementet hadde gjort økonomiske kalkyler og hatt samtaler med de øvrige nordiske landene om et eventuelt militært bidrag i Kongo. Forsvarsministeren slo likevel fast at et engasjement i Kongo ikke ville bli vurdert før man fikk en henvendelse fra FN (Korneliussen, 2008). Det synes derfor som om en retorisk benytter skillet mellom formelle og uformelle henvendelser for å unngå politiske sensitive diskusjoner. En kan avvise en eventuell diskusjon om et bidrag ved å vise til at det ikke foreligger noen formell henvendelse. Slik prosessen er beskrevet vil det imidlertid ikke komme noen formell henvendelse før Norge på forhånd, gjennom uformelle sonderinger, har stilt seg positiv til å bidra. Gjennom en slik prosess vil den formelle henvendelse, når den fremmes, være i overensstemmelse med det en nasjonalt på forhånd har stilt seg positiv til å delta med. Det er derfor vesentlig å vurdere begge sider av denne beslutningsprosessen, fordi et utelukkende fokus på formelle henvendelser vil kunne gi et dreid og feilaktig bilde av norsk vilje til å delta med militære bidrag i FN-operasjoner. Den uformelle prosessen eliminerer avslag, og dersom en vurderer formelle henvendelser alene, vil en kunne risikere å sitte med et for positivt bilde av det norske FN-bidraget. Hva er det som så påvirker norsk deltagelse? I lys av beslutningsprosessen vil faktoren som trekkes frem i denne artikkelen være bidragets størrelse.

Bidraget størrelse

Spørsmålet en kan stille seg er om størrelsen på bidraget har noe betydning for om Norge velger å si ja på en henvendelse om å delta i en FN-operasjon. I lys av beslutningsprosessen slik den her ble beskrevet, er det to forhold som tyder på at dette er en rimelig antagelse. Det ene forholdet er at beslutningsprosessen er mer omfattende ved større enn ved mindre bidrag. Et større bidrag må framlegges som en egen sak med et eget regjeringsnotat, og dersom bidraget krever tilleggsfinansiering, bli forelagt det åpne Storting. Resultatet av dette kan være en åpen uenighet som i tråd med norsk konsensuspolitikk kan anses som politisk uheldig. Mindre bidrag vil derimot ikke kreve en særskilt behandling. Et lite bidrag kan,

om påkrevd, fremmes i sammenheng med andre saker, og nødvendige midler kan frigjøres ved en omdisponering av midler innenfor eksisterende budsjett.

Det andre forholdet relaterer seg til hvilke aktører som er involvert i selve beslutningsprosessen. Som tidligere nevnt er det et generelt trekk ved beslutningsprosessen at både UD, FD og Forsvaret må være enige for at Norge skal stille seg positivt til en henvendelse om et militært bidrag. Det er i denne sammenheng interessant at det, mellom UD og FD, tradisjonelt har eksistert visse motsetninger med hensyn til verdien og bredden i et norsk FNengasjement. Som en respondent sa:

Det er to pooler i Norge. UD-poolen vil være med over alt med mest mulig, mens FD-poolen helst ikke vil være med i det hele tatt. FN-tjeneste ble jo ikke sett på som en relevant militær sak, men sett på som et rent avlat til UD (Respondent G).

Disse motsetningene kan ses i lys av det Ståle Ulriksen omtaler som en segmentering av norsk utenrikspolitikk. Med segmentering menes det her at de enkelte departementer i en stor utstrekning utformer sine politikkområder uavhengig av hverandre, og at en således ikke kan snakke om noen overordnet norsk «grand strategy». De enkelte segmentene samarbeider derimot tett mot tilsvarende segmenter i andre land. Dette leder til at de enkelte fagområder i større grad blir påvirket av sine transnasjonale samarbeidspartnere, enn hva som kan være tilfellet på tvers av nasjonale fagdepartementer og politikkområder (Ulriksen, 2007). I forlengelsen av dette vil den sentrale faktoren som påvirker politikken innen hvert slikt segment ikke være styrt av en overordnet helhetlig nasjonal tilnærming, men heller av hvilket bidrag som kan gi et godt rykte på den internasjonale arena. Gjennom et godt rykte kan en bli oppfattet som en troverdig samarbeidspartner, noe som igjen kan gi økt innflytelse (se eksempelvis Thune og Larsen, 2000). Et karakteristisk trekk ved norsk og nordisk utenrikspolitikk er derfor i følge Ulriksen «less about handling threats or geopolitical challenges directly than about seeking influence through international» (2007:10).

En slik tilnærming til norsk utenrikspolitikk kan være med å belyse de tradisjonelle motsetningene mellom UD og FD når det gjelder norsk FNengasjement. Norsk deltagelse i FN-operasjoner var under den kalde krigen og fram til begynnelsen av 90-tallet på mange måter adskilt fra forsvars- og sikkerhetspolitikken både administrativt og politisk. Eksempelvis ble det norske bidraget til UNIFIL i en lengre periode først helt og senere delvis finansiert over bistandsbudsjettet. Norsk FN-deltagelse ble dermed i lange perioder forvaltet av Utenriksdepartementet.⁷

⁷ Fram til 1984 ble bidraget dekket av bistandsbudsjettet. Fra 1984 ble utgiftene delt mellom FD og bistand, mens alle utgiftene etter 1988 ble tillagt FD i sin helhet (Børresen et al., 2004: 173).

Det påpekes at UD tradisjonelt har vektlagt at militære bidrag skulle kunne omsettes til utenrikspolitiske formål (Græger, 2010). UD's ønske om å være tilstede «over alt» kan ses i sammenheng med ønsket om å være synlig støttespiller for FN, men også for å kunne utøve innflytelse og få tilgang til informasjon. Som troppebidragsyter får man tilgang på informasjon som ellers ikke er like lett tilgjengelig. Størrelsen på bidraget er imidlertid i denne sammenheng ikke avgjørende. Som en respondent påpekte: «Når flagget er plantet, så blir man innkalt til møter. Det betyr ikke noe om man stiller titusen eller to» (Respondent A).

UD's «flaggvifting» gjennom et bredt engasjement kan derfor ses i sammenheng med ønsket om et godt rykte, men også for å være innenfor en krets av bidragsland hvor informasjon tilegnes og innflytelse kan utøves. Dette inntrykket gjenspeiler seg også i et intervju Tormod Heier har gjort med Statssekretær Vidar Helgesen i UD:

As pointed out by Helgesen, a broad representation in various hot spots provides Norway with real time and firsthand information. This again makes it easier for the MFA to initiate international programmes, set the agenda, and act proactively in theatres where great powers face difficulties. This facilitates, according to Helgesen, a broad Norwegian representation and leverage in many international decision-making processes (Heier, 2006).

Dette inntrykket underbygges også av arkivmateriale i korrespondanse fra FN-delegasjonen i New York, hvor man i 1994 anbefalte at man vurderte et norsk observatørbidrag til FN-operasjonen i Georgia (UNOMIG) «[...] for å kunne få full tilgang på informasjon og derved mulighet til å følge opp og evt påvirke [...]». Det ble her poengtert at «[...] oppfølgingsaktivitet i form av kontakter og møter av troppebidragsytende stater er basert på det enkelte lands deltagelse», og at det bare er gjennom egen deltagelse «[...]om enn bare med 1-2 observatører, at man har mulighet til fullt ut å bli holdt orientert om det som skjer» (UD, 1994: J.nr 125/94 IV).

Iveren om å delta står her i kontrast til den lunkne holdningen som på den tiden regjerte i forsvaret. Nina Græger skriver at deltagelse i FN-operasjoner ikke ble faglig verdsatt, og tjenesten ble ansett som hemmende snarere enn fremmende for en militær yrkeskarriere. Da flere av FNs operasjoner på 90-tallet fikk utvidete mandater og formål, endret holdningen seg i Forsvaret. FN-operasjoner ble nå mer ansett for å gi relevant erfaring i internasjonalt samarbeid, samt å gi relevant kompetanse for det nasjonale forsvar (Græger, 2007). Samtidig var det med operasjonene på Balkan på 90-tallet at Forsvarsdepartementet begynte å interessere seg for det internasjonale engasjementet. Som Ulriksen skriver, fikk en i denne perioden et skifte hvor internasjonale operasjoner «finally and definitely moved from the general foreign policy and into security and defence policy»

(Ulriksen, 2007:16). Med dette skiftet tok FD nå til ordet for å konsentrere det norske FN-engasjementet. Bredden i det norske engasjementet hadde endret seg radikalt etter den kalde krigen. Mens Norge sitt bidrag til FN-operasjoner i 1987 begrenset seg til to operasjoner i Midtøsten, var norsk militært FN-personell i 1992 engasjert i til sammen syv operasjoner fordelt på fire ulike kontinenter.⁸ I lys av de nye operasjonenes karakter argumenterte nå FD for å konsentrere bidragene først og fremst av hensyn til personellets sikkerhet (Fjærvoll, 1998). Større rene nasjonale avdelinger ville på grunn av grad av samtrening og flyt i kommunikasjonen øke personellets sikkerhet. Samtidig ble konsentrasjonsprinsippet begrunnet i «ønsket om å gjøre en substansiell innsats heller enn å drive med flaggvifting» (Fjærvoll, 1998:17), og at man primært ønsket å delta med styrker på bataljonsnivå.

Et unntak fra dette prinsippet var imidlertid ubevæpnede observatører, som gjennom sin funksjon og oppgaver opererte i en helt annen kontekst og med betydelig mindre risiko enn stridende styrker. FD tok derfor til ordet for at «dersom formålet var å vise flagget rundt omkring i verden, var det like fornuftig å bruke observatører» (Børresen et al. 2004:200). Et slikt syn uttrykkes også av daværende forsvarssjef Diesen, som i forbindelse med vurdering av den militære kapasiteten til å engasjere seg i en eventuell fredsstyrke på Gaza i 2009, sier til Aftenposten at det ikke er «[...] militært ønskelig å spre et norsk militært engasjement på stadig flere steder med stadig mindre bidrag», men hvor han samtidig legger til «[...] at Norge derimot på kort varsel kan stille med observatører» (Hornburg, 2009).

Når det kommer til norsk FN-engasjement kan det således synes som om de sentrale beslutningsaktørene lettere kunne enes om bidrag med observatører. At observatører ble en bidragsform som kunne forene utenriks- og forsvarspolitiske hensyn, kommer også frem av en rapport fra Forsvarets forskningsinstitutt (FFI), som vurderte politiske rammebetingelser for internasjonale militære operasjoner:

I en bredere og overordnet sikkerhetspolitisk tankegang, vil en mer bevisst bruk av militære observatører kunne være et effektivt utenriks- og sikkerhetspolitisk redskap. Observatører er forholdsvis billige å ha i felten, i tillegg til at de synes svært godt og at man i tillegg får vist deltagelse på mange steder. Militære observatører kan reise ut på kort varsel ved at de i stor grad er selvforsynte, og bare i liten grad krever et større støtte- og forsyningsapparat (Brekke og Knutsen, 1996:18).

⁸ Det norske bidraget var i 1987 fordelt på operasjonene; UNIFIL (862 personer) og UNTSO 20 personer, mens bidraget i 1992 fordelte seg til operasjoner i; Midtøsten (UNIFIL, UNTSO, UNIKOM), Sentral-Amerika(ONUCA, ONUSAL), Europa (UNPROFOR) og Afrika (UNAVEM II) (The Military Balance, 1987-1988, 1992-1993).

Det er altså sider tilknyttet beslutningsprosessen som en kan anta vil være med å påvirke norsk deltagelse. Beslutningskompleksiteten i seg selv taler for at det vil være enklere å kunne si ja til mindre bidrag. Den andre siden er at de som er involvert i beslutningsprosessen vil vektlegge ulike forhold når en vurderer et norsk engasjement. UD har tradisjonelt vært en pådriver for et bredt engasjement hvor størrelsen på bidraget gjerne ikke har vært det avgjørende. Selv om FD og Forsvaret ikke nødvendigvis delte den samme verdien av et slikt engasjement, kunne en ikke med samme tyngde være avvisende til enkeltbidrag. Slike bidrag var grunnleggende forskjellig i funksjon og oppgaver, og var således ikke underlagt de samme sikkerhetsrelaterte betraktningene som stridende styrker. Samtidig vil det være økonomisk og rekrutteringsmessig enklere å få på plass et lite kontra et stort FN-engasjement. Kombinasjonen av disse forholdene tilsier at vi kan anta at sannsynligheten øker for at Norge svarer positiv på en henvendelse fra FN dersom bidraget gjelder observatører og mindre bidrag.

Informasjon om hvilke FN-ledete operasjoner som Norge har deltatt i er tilgjengelig i åpne kilder. Av de 48 operasjonene som ble startet opp etter 1988, har Norge deltatt i 25. Utfordringen for å teste denne hypotesen har derfor vært å finne ut av hva som har vært tilfelle i de resterende 23 operasjonene. Hadde Norge mottatt henvendelse om å delta i noen av disse? Forventningen var at så var tilfellet, dog uten noen formening om hvor mange eller hvilke operasjoner dette gjaldt. Datainnsamlingen har derfor først og fremst vært konsentrert om å få oversikt over hvilke operasjoner Norge har takket nei til å delta i. Intervjuer og dypdykk i arkiver viser at Norge i 14 av disse 23 operasjonene hadde takket nei til deltagelse. I de øvrige ni operasjonene fant jeg ingen spor etter henvendelser verken gjennom arkivmateriale, intervju eller andre åpne kilder.⁹

Datagrunnlaget utgjør følgende til sammen 39 operasjoner hvor Norge i perioden 1988-2010 har blitt bedt om å bidra. Disse dataene er satt opp i krysstabeller hvor både forklaringsvariabelen (bidraget størrelse) og den avhengige variabelen er dikotome.

⁹ Det kan være flere grunner til dette. En mulighet er at det har kommet en uformell henvendelse som ikke er blitt arkivert, eller har blitt arkivert feil. Inntrykket mitt etter å ha arbeidet med arkivmaterialet er at dette er mindre sannsynlig. All korrespondanse finnes kategorisert i egne mapper dedikert de enkelte operasjonene. Arkivmaterialet fremstår således som ryddig og oversiktlig. Det er likevel mulig at det er kommet muntlige henvendelser som ikke har blitt arkivert fordi de aldri har blitt nedtegnet skriftlig. Som beslutningsprosessen viste vil en gjerne besvare henvendelser i samme form som den kommer fra FN-sekretariatet. Det betyr at dersom det har kommet en telefonisk henvendelse, så vil den også gjerne ha blitt besvart per telefon uten at en således finner spor av det i arkivet. Selv om det naturligvis ikke kan utelukkes at så har vært tilfelle, er mitt generelle inntrykk at Norge ikke har blitt forespurt fordi behovet allerede har vært dekket. Dette inntrykket bygger på den korrespondansen som har gått mellom den norske FN-delegasjonen i New York og UD.

	Type bidrag	
Norsk deltagelse	Individuelt bidrag	Avdelings bidrag
Nei (n ~ 4)	4	10
Ja (n ~ 25)	21	4
Totalt antall henvendelser (n = 39)	25	14
Prosentvis deltagelse gitt henvendelse	84 %	28,6 %
<i>Phi</i>	0,554 (0,01)	

Toveistabellene viser at effekten på type bidrag er 55,4 % (84-28,6). Av dette kan vi utlede at sannsynligheten for norsk deltagelse øker med 55,4 prosent dersom henvendelsen gjelder et individuelt bidrag sammenlignet med om henvendelsen gjelder et rent avdelingsbidrag.

Resultatet understøtter således hypotesen. Analysen kan imidlertid ikke si noe om hvordan effekten av type bidrag blir påvirket av det pågående engasjementet. I henhold til hypotesene antas det at sannsynligheten for norsk deltagelse skulle øke dersom henvendelsen gjaldt mindre bidrag. Samtidig foreligger det en antagelse om at dette er betinget av det pågående engasjementet. Dersom det pågående engasjementet er høyt, forventes det at sannsynligheten for norsk deltagelse reduseres uavhengig av hva slags bidrag FN etterspør. For å vurdere hvordan disse to variablene påvirker hverandre anvendes en treveis tabell hvor sammenhengen mellom norsk deltagelse, type bidrag og pågående engasjement kommer frem. Type bidrag er her dikotomisert i individuelt eller avdelingsbidrag. Pågående engasjement er delt inn i høy intensitet og lav intensitet, hvor høy intensitet er alle henvendelser som har kommet på et tidspunkt hvor Norge allerede har vært engasjert i fem eller flere operasjoner. Vi måler virkningen av individuelt bidrag når det pågående engasjementet er lav og høy hver for seg. Det vil si at vi har holdt det pågående engasjementet konstant og sett på virkningen av type bidrag. Tilsvarende har vi holdt type bidrag konstant og sett på hvilken effekt det pågående engasjementet har på norsk deltagelse.

	Avdelingsbidrag		Individuelt bidrag	
	Lavt Engasjementsnivå	Høy Engasjementsnivå	Lavt Engasjementsnivå	Høyt Engasjementsnivå
Norsk deltagelse				
Antall henvendelser (N=39)	5	9	13	12
Antall norsk deltagelse (25)	2	2	11	10
Prosentvis deltagelse gitt henvendelse	40,0	22,2	84,6	83,3
<i>Phi</i>	0,446 (0,058)	0,611 (0,05)	0,446 (0,058)	0,611 (0,05)

Vi ser at deeffekten av type bidrag ved et lavt og høyt pågående engasjement er henholdsvis 44,6 og 61,1.¹⁰ Av dette kan vi utlede at sannsynligheten for norsk deltagelse er 44,6 prosent høyere ved henvendelse om individuelt bidrag når det pågående engasjementet er lavt og 61,1 prosent høyere når det pågående engasjementet er høy. Sannsynligheten for norsk deltagelse ved henvendelse om individuelt bidrag øker således uansett bredden i det pågående engasjementet, noe som samsvarer med antagelsen om at sannsynligheten vil øke når henvendelsen gjelder individuelle bidrag. Vi merker oss imidlertid at effekten av det pågående engasjementet i liten grad påvirker sannsynligheten for å si ja eller nei til et individuelt bidrag. Sannsynligheten for å si ja til et individuelt bidrag blir bare 1,3 prosent mindre i en høyintensitetsperiode, noe som ikke kan sies å være spesielt markant.

Hypotesen tilsa at sannsynligheten for at Norge sier ja ville øke dersom henvendelsene gjelder individuelle bidrag. De bi- og trivariate krysstabellene støtter en slik antagelse. Funnene i toveisanalysen tilsier at sannsynligheten for norsk deltagelse øker med over 55 prosent dersom henvendelsen gjaldt et individuelt bidrag. Dette resultatet ble bare marginalt redusert når vi kontrollerte for det pågående engasjementet (52,9). Vi finner også av vår bivariate analyse en støtte for antagelsen om at sannsynligheten for norsk deltagelse vil reduseres dersom det pågående engasjementet på henvendelsestidspunktet var stor. Treveisanalysen mellom det pågående engasjementet og type bidrag viser imidlertid at effekten av det pågående engasjementet i første rekke slår inn når henvendelsen gjelder et avdelingsbidrag, mens sannsynligheten for norske individuelle bidrag i liten grad blir påvirket av det pågående engasjementet. I hypotesegrunnlaget antok vi at kombinasjonen av en enklere beslutningsprosess sammen med tverrdepartementale forhold ville gjøre det lettere å si ja til individuelle henvendelser. Vi antok imidlertid at effekten av disse forholdene ville avta når det pågående engasjementet var høyt fordi det forelå en øvre grense for hvor mange steder en samtidig var villig til å ha norske offiserer deployert. At denne effekten slår inn i liten grad kan muligens ses på som et uttrykk for at individuelle bidrag i mange sammenhenger har vært et tverrdepartementalt kompromiss. Når det pågående engasjementet har vært høyt og den politiske viljen stor for å få til et bidrag, kan et bidrag i form av observatører forstås som et naturlig kompromiss mellom ingen deltagelse og et økonomisk og personellmessig krevende avdelingsbidrag.

¹⁰ Deeffekten av Type bidrag ved lav engasjementsnivå = 44,6 (84,6 – 40,0) og deeffekten av Type bidrag ved høyt engasjementsnivå: = 61,1 (83,3-22,2)

Hvor mye press de enkelte aktørene utøver vil imidlertid kunne variere. Her vil det være rimelig å sette dette i sammenheng med hvor sterke interesser som er i spill. Som nevnt vil UD gjerne vektlegge deltagelse i områder vi allerede er engasjert. Enkelte av operasjonene skiller seg da også ut ved en tydelig norsk interesseprofil. Tydeligst kommer dette frem ved det norske bidraget til operasjonen i Guatemala i 1997. Kristoffersen skriver at startskuddet for det norske politiske engasjementet i Guatemala kom i 1990. I mars samme år ble det arrangert et møte i Oslo mellom blant annet representanter fra guatemaltekeiske myndigheter og geriljabevegelsen «Unidad Revolucionaria Nacional Guatemalteca» (URNG). I etterkant av dette møtet ble norsk UD koblet aktivt inn, og engasjementet ble senere fulgt opp av Jan Egeland, statssekretær i UD fra 1990 til 1997. I løpet av denne perioden deltok Norge blant annet i vennelandsgruppen for den guatemaltekeiske fredsprosessen og var vertsland for nye forhandlingsmøter mellom partene (Kristoffersen, 2009). Norge var således involvert i prosessen som ledet fram til den endelige fredsavtalen, noe som også gjenspeiles i at en del av fredsavtalen ble undertegnet i Oslo i desember 1996. Et resultat av den endelige fredsavtalen var opprettelsen av FN-operasjonen MINUGUA, og med Norges involvering i fredsprosessen kan det tenkes at det forelå et sterkt politisk ønske om at Norge også her burde bidra. Denne politiske viljen kan sies å komme til uttrykk når Norge på relativt kort varsel tilbød FN å bidra med tre spansktalende offiserer til operasjonen. Som en av respondentene uttrykte da vi kom inn på denne operasjonen: «Det var overraskende at man på den uformelle henvendelsen brukte ressurser på å identifisere spansktalende. Det måtte ha vært et politisk ønske, og det gikk relativt raskt [...]» (Respondent E).

Operasjonene i Guatemala synes derfor å representere ett tilfelle hvor det åpenbart har vært et sterkt politisk ønske om å få noe til, og at denne viljen kan ha vært «tungen på vektskålen» for at bidrag ble en realitet. Et tilsvarende eksempel som kan trekkes frem er det norske bidraget til operasjonen i Kongo i 2001. Under tittelen «Regjeringsstrid om en norsk Kongostyrke» skriver Dagbladet at «UD presser på for et ja til norsk personell i FN-styrken som kalles MONUC», og videre at «Dagbladet erfarer at UDs politiske syn ikke deles av FD. De er opptatt av ikke å spre norske styrker for mye, og er svært kritiske til å sende nordmenn til Kongo» (Thomassen, 2001). Om dette bidraget har Raymond Johansen, som på daværende tidspunkt var statssekretær i UD, i ettertid sagt til media at: «Jeg måtte slite hardt for å få fem representanter til MONUC. Da var det verken folk eller penger» (Nordstrøm, 2003). Dette uttrykket for den «politiske vilje» kan ses i sammenheng med beslutningsprosessen som ble slik

den er blitt beskrevet. Flere respondenter har gitt uttrykk for at UD ikke alltid har slått seg til ro med den innledende vurderingen fra FD:

Hvis FD synes at dette var noe vi skulle prøve på, så gikk henvendelsen til grenstabene med anmodning om å vurdere mulighetene, og av og til så var det sånn sterk politisk ønske at det ble ompuss; vær så snill og se en gang til (Respondent E).

Denne artikkelen har pekt på beslutningsprosessen og hvordan denne i seg selv kan påvirke norsk deltagelse i FN-ledete operasjoner. En form for konsensus mellom de ulike departementale aktørene indikerer at sannsynligheten for å si ja øker ved henvendelser om mindre FN-bidrag. Dette er imidlertid kun en av mange faktorer som kan være med å forklare Norges militære engasjement. Hva som påvirker norsk deltagelse er åpenbart komplekst og sammensatt, men artikkelen har prøver å belyse at de institusjonelle aktørene i beslutningsprosessen, altså forholdet mellom Forsvaret, FD og UD, har stor påvirkning på den endelige beslutningen. Tidligere statssekretær i FD, Espen Barth Eide, har poengtert at «[d]et er ikke Forsvarets jobb å bestemme hva de skal brukes til. Det bestemmer politisk ledelse [...]» (Sæbø, 2008). Noen av tilfellene som belyses i denne oppgaven indikerer likevel at byråkratiet i seg selv har stor innflytelse på det endelige utfallet. For videre forskning kan derfor forholdet mellom de sentrale nasjonale aktører være et godt utgangspunkt for en dypere kvalitativ studie av hva som påvirker norsk internasjonalt militært engasjement.

Trykte kilder og internett referanser

Akerhaug, Lars (2010): «FN tryglet Norge om å bli i Tsjad». *Aftenposten*, 12.april <http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/article3601972.ece> [15. april 2010].

Anthonsen, Mette (2003): *Decisions on Participation in UN Operations: Do Media Matter?*

Danish and Swedish Response to Intra State Conflicts in the 1990s. Doktoravhandling Statsvitenskap, Göteborgs Universitet.

Børresen, Jacob, Gullow Gjeseth, og Rolf Tamnes (2004): *Norsk Forsvarshistorie bind 51970-2000, Allianseforsvar i endring*. Bergen: Eide Forlag.

Fjærvoll, Dag Jostein (1998): «Den politiske vurdering før avgivelse av styrker», Nordisk FN seminar i Oslo 7. november 1998.

FN (2009): «Mission Statement of the Department of Peacekeeping Operations» <http://www.un.org/en/peacekeeping/info/mission.shtml> [16. oktober 2009].

Frøholm, Anne Kjersti (2008): «Behandlingen av en anmodning til Norge om å stille styrker til rådighet for deltagelse i en flernasjonal styrke», foredrag, FN seminar for stiftelsen «Krigsveteranens minne-Kronstad Hovedgård». Bergen 7. november 2008.

- Græger, Nina (2007): *Norsk forsvarsdiskurs 1990-2005 : internasjonaliseringen av forsvaret*. Doktorgradsavhandling. Institutt for statsvitenskap. Universitet i Oslo.
- Græger, Nina (2010): «Utenriksministerens norske 'konkurrenter'- Utenriksdepartementets 'funksjonstap' på hjemmebane». *Internasjonal Politikk*, 68 (1):131-137.
- Hornburg, Thomas Boe (2009): «SV krever norske styrker til Gazaw. *Aftenposten*, 7. januar. www.atekst.no [11. september 2009].
- Heier, Tormod (2006): *Influence and marginalisation – Norway's adaption to US transformation efforts in NATO, 1998-2004*. Doktorgradsavhandling. Institutt for statsvitenskap. Universitet i Oslo.
- Knudsen, Olav Fagelund (1995): «Beslutningsprosesser i norsk utenrikspolitikk» i Torbjørn L. Knutsen, Gunnar M. Sørbo og Svein Gjerdåker (red.). *Norges utenrikspolitikk*. 59-77. no: Cappelen akademisk Forlag.
- Korneliussen, Stein Ove (2008): «Kvier seg for Kongo». *ABC Nyheter*, 18. november. www.abcnyheter.no/node/77814 [04.11 2009].
- Kristoffersen, Lene (2009): *Interesser i norsk engasjementspolitikk*. Oslo: Institutt for forsvarsstudier.
- Larssen, Ann Karin (2010): «Beslutningsprosessen ved deltagelse i NATO operasjoner – en overikt» i Gjert Lage Dyndal (red.) *Strategisk ledelse i krise og krig*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Nordstrøm, Mariann (2003): «Flyktningrådet: Send soldater til Kongo». *Aftenposten*, 3. juni. www.atekst.no [19. april 2010].
- Spildo, Arne (2002): *Om r-konferanser*. Statsministerens kontor. www.regjeringen.no. [6. november 2009].
- Spildo, Arne (2010): *Om Statsråd. Forberedelser av saker til statsråd*. www.regjeringen.no. [15. mars 2010].
- Stavanger Aftenblad (2003): «Vi sa ikke nei til FN» 31. mars. www.atekst.no [19. april 2010].
- Sæbø, Maren (2008): «En kriger for fred» *Nytid*, 12 juni www.atekst.no [29. april 2009].
- The Military Balance (1988-2000) London: The International Institute for Strategic Studies (IISS).
- Thomassen, Carsten (2001): «Regjeringsstrid om en norsk Kongo-styrke». *Dagbladet*, 3. april www.atekst.no [3. mars 2010].
- Thune, Henrik, Larsen, Torgeir (2000): «Utenrikspolitikk uten Software» i Geir Dahle mfl. *Grenser for alt – kritiske perspektiver på norsk utenrikspolitikk*. 70-89. Oslo: Spartacus.
- Ulriksen, Ståle (2007): «Deployments for development? Nordic peacekeeping efforts in Africa». *International Peacekeeping* 14. 553-568.

Kjell-Knut Aabrek (f.1971). Orlogskaptein og lærer ved Sjøkrigsskolen. Masteroppgave ved Universitetet i Bergen 2010: Norsk deltagelse i FN-ledete operasjoner etter den kalde krigen.

Verneplikt, vernelyst, rettferdig krig?*

AV TOM SKAUGE

Har verneplikten betydning for hvordan Forsvaret blir brukt? Har verneplikten en demokratiserende funksjon med økt potensial for sivil kontroll over militærorganisasjonen?

Mellom 1800 og 1945 ble nesten alle kriger i Europa ført med vernepliktige soldater (Poutvaara and Wagener, 2009: 17). I Vietnamkrigen og det franske forsøket på å fortsette som kolonimakt i Algerie kjempet også utskrevne menn. I motsetning til seinere kriger med vervete soldater i blant annet i Irak og Afghanistan var motstanden på hjemmefronten mot Vietnam- og Algeriekrigen så stor at den sannsynligvis hadde betydning for utfallet. Kan verneplikten og formen på rekruttering bidra til forklaring på krigsmotstanden?

Verneplikt var for vel 200 år siden en effektiv modernisering av krigføring som tidligere var ført med leiesoldater. Men etter Murens fall har trenden for avvikling av verneplikten i Europa vært entydig. Norge, Finland, Sveits, Hellas og Tyrkia og til dels Danmark holdt fast ved verneplikten som hovedprinsipp for rekruttering.

Men også i Norge er verneplikten i kraftig avvikling. Regjeringens forslag til Stortinget 'Et forsvar for vår tid' reduserer verneplikten i Norge til to hovedfunksjoner: *Kompetanse* og *legitimitet* (*Stortingsmelding*73, (2011-2012)). Vernepliktsordningen blir betraktet som overlegen andre ordninger for rekruttering av soldater som både er motiverte og har bred kompetanse. Kjerneargumen-

* Artikkelen er basert på min dr. avhandling «Den tenkende soldat. Verneplikt i Norge som demokratisk institusjon», 2002, UiB og på prøveforelesning over oppgitt emne: «Demokrati og verneplikt i Vest-Europa» 24.10.02.

Takk til Jan. O Jacobsen for nyttige kommentarer og for et langvarig konstruktivt samarbeid om forskningsfeltet.

tet er at verneplikten gir en god innslusing av kandidater for grenaderstillinger og offiserer. Verneplikten med førstegangstjenesten blir også omtalt som viktig legitimerende kanal mellom folk og militærorganisasjon.

Parallelt med nedbyggingen av vernepliktsinstitusjonen har svært mange nasjonale militærorganisasjoner i Vest- Europa bygget opp innsats- og spesialstyrker for skarpe oppdrag. Etter at NATO vedtok out-of-area strategien i 1984 har forsvars- og angrepslinjene blitt trukket langt utenfor NATOs grenser. I denne strategien har norske vernepliktige soldater ingen viktig rolle. Soldatene som tidligere skulle bære invasjonsforsvaret i Norge, er nå holdt utenfor norske skarpe militære operasjoner. De er erstattet av vervede mannskaper.

Dette bidraget drøfter noen *effekter* for sivil-militære relasjoner av at det norske militære format er endret med vekt på vervede styrker og at den norske verneplikten er under nedbygging. For å svare på om verneplikten har en demokratiserende funksjon, vil jeg starte med å presentere vernepliktens begrunnelser eller myter (Leander, 2004).² Vil endret rekruttering og økt vekt på reaksjonsstyrker i utenlandsoppdrag svekke eller styrke sivil kontroll over militæret? Jeg vil drøfte tre påstander for slike mulige endringer i sivil-militære relasjoner: a) Krigsdeltagelse uten verneplikt blir vanskeligere å legitimere, b) Forsvaret uten verneplikt får mindre oppslutning i befolkningen og c) Verneplikten har fungert som buffer mot bruk av krigsoperasjoner som politisk virkemiddel i norsk utenrikspolitikk.

Jeg velger å drøfte spørsmål og påstander med et historisk-sosiologisk inntak (Abrams, 1982) ettersom verneplikten representerer en institusjonalisering av verdier fra sentrale sosiale og politiske bevegelser de siste 250 år.

Vernepliktskanalen og militært format

Hvilken funksjon skal verneplikten ha når Norge har valgt å bruke militærets spisse ende med vervede soldater i andre verdensdeler? Har Norge nå en ordning med verneplikt eller vernelyst? Dette har vært to hovedspørsmål for nedbyggingen av allmenn norsk verneplikt etter Murens fall. Da Forsvarsstudie 07 var under arbeid skrev Aftenposten³ at forslaget forsvarssjefen utarbeidet kunne innebære at bare en av ti gutter gjennomfører tradisjonell førstegangstjeneste i fremtiden. I 2011 informerte Forsvarsministeren Stortinget om at vel 8000 vernepliktige inne til førstegangstjeneste av et rekrutteringstilfang på 60 000 ung-

²Anne Leander som har publisert en rekke bidrag om dette spørsmålet, benevner relasjonen som myter, ikke som årsak, virkning eller funksjon.

³ Aftenposten 3. mars 2005.

dommer.⁴ Sannsynligvis var dette en selvseleksjon av de mest motiverte rekruttene.

I min avhandling foreslo jeg to modeller for verneplikts funksjon i sivil-militære relasjoner (Skauge, 2002: 4): *Vernepliktskanalen* som demokratisk institusjon eller kanal for lekmannsinnflytelse gjennom ekstern integrering er kjennetegnet ved at soldatene primært er *leverandører av sivile tenkemåter* i sitt møte med militærorganisasjonen. Modellen er ofte basert på et argument om representativitet. Verneplikten skal gi soldater som er bærere av folkeviljen. Soldaten er en *borger i uniform*. Representativitetsargumentet er relativt: Vernepliktsoldatene trenger ikke være representative for alle aspekter ved folkeviljen, for at de skal være mer representative enn soldater som har krigføring som yrke. Maktgrunnlaget for soldatene i borger-i-uniform-modellen ligger i deres evne og vilje til å uttrykke sine tenkemåter, til å velge om de vil utøve lojalitet eller true med exit (Hirschman, 1970).

Vernepliktskanalen som instrument for sosialisering og dannelselse gjennom intern integrering, er kjennetegnet ved at soldatene primært er *mottakere av militære tenkemåter* som formidles gjennom militærorganisasjonen (Abrahamsson, 1971: 153).⁵ Til denne posisjonen inngår historisk to ulike begrunnelser. De er mulig å holde analytisk atskilt, men løp ofte sammen i praktisk politikk: Dannelsesretningen la vekt på effektene for det *sivile samfunn*: Verneplikten som institusjon for politisk skoloring eller for utvikling av individuell karakter for unge menn. Hovedmålet med soldatutdannelsen var å utdanne samfunnsborgere, «*agency of civic education*» (Janowitz, 1983: 17). På det europeiske kontinent ved århundreskiftet hadde verneplikten som funksjon å gi sosial disiplin (Shaw, 1991: 114). Massearméretningen derimot vektla verneplikts *militære* fortrinn og behovet for militærutdanning og trening av soldatene. Hovedmålet for soldatutdannelsen her var å omforme unge menn til krigere. I denne tradisjonen inngår en rekke effektivitets- og økonomiargumenter.

Offiserene er den yrkesgruppen som i den samfunnsmessige arbeidsdelingen står for utdannelsen av vernepliktige soldater. Sosiologen Sigmund Grønmo argumenterte for at offiserene hadde en sosialisierende funksjon og at de også i fredstid syntes å ha «relativt store muligheter til innflytelse på deler av sine sosiale omgivelser» (Grønmo, 1974: 11). Vernepliktskanalen som sosialisering og dannelselse gav jeg benevnelsen *sosialiseringsmodellen*.

⁴ Forsvarsminister Faremos svar til repr. Kristiansen i Stortinget 16. februar 2011. Se også: Tall og statistikk, Forsvaret. no <http://forsvaret.no/om-forsvaret/fakta-om-forsvaret/Sider/tall-og-statistikk.aspx> (lastet 150512).

⁵ Bengt Abrahamsson fant i sin undersøkelse fra 1960-tallet at en rådende militær tenkemåte avvek fra oppfatninger i det øvrige samfunn. Offiserene var mer nasjonalistiske, mer alarmistiske og la mere vekt på mistro mot andre land enn andre. Denne særskilte tenkemåten ble forsterket ved profesjonalisering.

Figur 1: Vernepliktskanalen i Sivil-militære relasjoner

Et analytisk fokus på vernepliktskanalen må ikke forveksles med en-faktor-modell for sivil-militære relasjoner. Det er vanlig å anta at premissleveranser i den parlamentariske styringskjede er viktig i demokratier (Olsen, 1978). I forvaltning er også premisser fra forvaltningen selv og fra dominerende profesjoner i sektoren viktige (Jacobsen, 1978).

Mine data fra slutten av den kalde krigen gav ikke entydig støtte til å forstå vernepliktsmodellen som kanal for lekmannskontroll over Forsvaret (Skauge, 2002: 304f). På noen områder gav mine data støtte til sosialiseringssmodellen, særlig for soldater som vurderte fremtidig militær karriere. De valgte inn sine offiserer som premissleverandører.

Hovedfunnet var likevel en betinget støtte til 'borger-i-uniform-modellen'. Med unntak av soldater som hadde planer om fremtidig militær karriere, fant jeg at vernepliktige ikke ble sosialisert med militære tenkemåter. Verneplikten gav også en usikker relasjon for føyelighet. Ordrenektpotensialet i mitt materiale var betydelig og autoritetsrelasjoner i linjen var usikre. I beste fall har soldatene en multippel-lojalitet⁶ både til militæret og til det sivile samfunn. I verste fall har ikke den individualiserte soldat lojalitetsbånd til andre enn seg selv. Mine funn var basert på intervjuer, deltagende observasjon og på et representativt utvalg av soldater som gav 1436 svar, en svarprosent på 62 %.

Hvilken virkning kan en nedskalering eller avvikling av verneplikten ha for sivil-militære relasjoner? Jeg har valgt å skille mellom to hovedformer for militært format: Militærorganisasjon med hovedvekt på vervede mannskap og militærorganisasjon med hovedvekt på vernepliktige mannskap.

Verneplikten mellom trussel, nasjon og klasse

Verneplikten i Norge har røtter tilbake til den norske bondehæren som stattholderen i Norge, Hannibal Sehested, opprettet etter han kom til Christiania i 1648. Forfatteren Ørnulf Nåvik mener linjene går helt tilbake til rundt år 950 med Gu-

⁶ Konferer Toulmin s. 295 i ELSHTAIN, J. B. 1992. *Just War Theory*, Blackwell.

latingsloven og Håkon den Gode, der Kystfylkene var delt inn i 300 skipsreider (Nåvik, 1996).

Historikerne har gitt sterke *funksjonelle militære argument* for fremveksten av verneplikt i Norge. I dag ville dette vært begrepsatt under overskriften *trusselbilder eller strategi*. I de mange militære konfrontasjonene mellom Sverige og Danmark fra 1500-tallet, kunne militære avdelinger falle Sverige i ryggen fra Norge. Alternativt: Det var en *risiko* for at soldater gikk over grensen fra Norge slik at svenskekongen ikke hadde full frihet for militære operasjoner i sør mot Danmark. Norges geopolitiske betydning var mulig å utnytte under forutsetning av at Norge kunne stille soldater eller gi skattegrunnlag for å leie soldater. Mangel på et utbygget maktapparat i Norge gjorde det imidlertid risikabelt både å drive inn skatter og å mobilisere soldater. Det var vanskelig å hevde statens autoritet i et vidstrakt, ufremkommelig og tynt befolket land (Bagge and Mykland, 1987: 100-101). Skatten som ble utliknet i samband med leidangsplikten, gav så små inntekter for kongen at han ikke kunne holde en vervet hær av betydning. I et land med svak adel hadde norske stormenn i liten grad råd til å holde pansrede ryttere som gav slagkraft for krigsherrer i andre europeiske land (Nåvik, 1996: 26). Norge med sin bondestand var en ressurs i det dansk-norske riket, men det var en usikker ressurs. Historikeren Knut Mykland mente bøndene og allmuen i Norge fikk en sterkere maktstilling i dobbeltmonarkiet på grunn av etterspørselen etter bondesoldater (Mykland, 1988: 440).

Med utvikling av nye organisasjonsformer, ny teknologi for fortifikasjon og våpen på 1800-tallet, kom et nytt argument for verneplikt: *Dannelse og intelligens*. Historikeren Sivert Langholm beskriver dette som en sentral norsk oppsummering etter Pressuens seier mot Østerrikerne i Køniggratz i 1866 og mot Frankrike i 1870-72. Dyktighetskravet til soldatene var et viktig argument for å gjøre verneplikten allmenn og avskaffe ordningen med at rikfolk kunne kjøpe seg fri fra verneplikten (Langholm, 1966: 103).

Utvalget som på 1990-tallet utredet verneplikten i Norge la også stor vekt på militære hensyn for å begrunne norsk verneplikt. Forsvarskommisjonen av 1990 skrev (innstilling avgitt i 1992):

Allmenn verneplikt har vært begrunnet ut fra rent militære behov. Den lave befolkningstettheten har gjort det nødvendig for Norge å basere seg på et mobiliseringsforsvar, og det har vært mulig å etablere en betydelig større styrke enn hva som kunne vært oppnådd gjennom oppsetninger bestående av kun vervet personell (NOU:12, 1992: Kap. 2, s. 6).

Eliot Cohen er en av flere forskere som støtter ideen om at verneplikten i første rekke har hatt en *militær begrunnelse* (Cohen, 1985: 59).⁷ Det er imidlertid ulike syn på hvilket element som er mest sentralt i den militære begrunnelsen. *Ett* argument gjelder armeens størrelse. Allmenn verneplikt gjorde det mulig for de kontinentale europeiske stater å holde langt større hærer enn tidligere. Verneplikten gav mange soldater. Det var lett å erstatte vernepliktige soldater som var masserekрутtert. Til 1813 hadde Napoleon innrullert 2,5 millioner soldater (Cohen, 1985: 52). Et militært argument for små land med grense til stormakter med stor militær kapasitet har vært at mange personer er militært utdannet. De kan gripe til våpen ved angrep eller bruke sin militære kompetanse i geriljakrig, slik at en okkupasjon blir ressurskrevende.

Samuel Finer mente *kostnadshensyn* var viktig når verneplikt ble valgt (Finer, 1975: 95). Fordelen med et utskrivningssystem var at det stilte mannskap til disposisjon når verving ikke lykkes, eller ble for dyr (Holm, 1951: 19). Verneplikten gav *billige* soldater. Dersom *lojalitet* var hovedmålet eller viktigste begrunnelse, var verving mest vanlig, ifølge Finer. Når *effektivitet* ble vektlagt, var leiesoldater viktigste rekrutteringsform (Finer, 1975: 95). Dette i motsetning til Otto Hintze som la vekt på at verneplikthæren var militært overlegen fordi den åpnet for en ny type kampglød. I Napoleons revolusjonære folkehær (*Nations-in-arms*) hadde den nasjonale ideen forrang fremfor militær disiplin (Hintze and Gilbert, 1975: 208).⁸ Kampgløden kom særlig til uttrykk i patriotismen:

With these new methods of warfare Napoleon overwhelmed the states of old Europe and forced them to appeal to the same spirit that had made this military system possible in the first place – the spirit of voluntary effort, of patriotism, of spontaneous interest in the defence of the country – in short, the military and civilian public-spiritedness of a nation (Hintze and Gilbert, 1975: 206).

Med vernepliktssystemet ble penger (leiesoldater) som motivasjonsfaktor forsøkt erstattet med moral. Ideen om verneplikten som militærapparatets *demokratiske forankring eller forsikring*, har hatt mange talpersoner. Statsviteren og president Woodrow Wilson sa i en tale til Kongressen 31. januar 1916:

The spirit of every profession is different from the spirit of the country (...) We want men whose occupation is peace, because they are the only men who can carry into the field the spirit of America as contrasted with the spirit of the professional soldier (Cohen, 1985: 125).

⁷ Verneplikten er et av flere prinsipper for soldatrekruttering. Eliot Cohen (Cohen 1985:23) identifiserer 8 ulike systemer for militærtjeneste som varierer langs tre variable: militær hensikt, lengden på tjenesten og rekrutteringsmetoden.

⁸ Hintzes ideer er hentet fra en forelesning han holdt i 1906 med tittel: «Military organization and the Organization of the State».

En heroisk versjon av dette synet er at verneplikt utgjør en vei til sivilisasjon (*conduit for civilization*) (Doorn gjengitt i (Shaw, 1991: 75)).⁹ En fundamentalistisk versjon av borger-i-uniform-modellen er at vernepliktige soldater er et vern mot tyranni:

it is impossible to rule for long against the will of the nation in a country where universal military service is established (Cohen, 1985: 124).

I en mer forsiktig utlegning hevder Morris Janowitz at soldatene utgjør en kobling mellom det sivile og det militære samfunn. De er viktigste kilde til informasjon for vanlige folk om hva som foregår i det militære (Janowitz, 1960: 164). Når soldatene er under våpen bare en kort tid av sitt liv, er det ikke mulig å opprettholde en mur mellom dem og folket (Chorley, 1943: 164).

I fransk debatt om verneplikten var den politiske høyresiden positiv til verneplikten fordi den gav de sosialiserte soldatene respekt for autoriteter og nasjonalistiske verdier. Den politiske venstresiden støttet verneplikten fordi den begrenset borgerklassens politiske makt, gav en viss beskyttelse av arbeiderklassens interesser og gjorde det mulig å unngå eller kontrollere militære eventyr (Martin, 1981: 139). Historisk er Frankrike et land som har hatt sterke tradisjoner for at verneplikt skulle styrke sivil politisk kontroll over militæret (Janowitz, 1991: 227).

På 1800-tallet var det en utbredt oppfatning at demokrati og verneplikt hørte sammen. I den grad koblingen mellom verneplikt og demokrati ble spesifisert nærmere, ble argumentet om *representativitet* ofte tillagt vekt. Konstitusjonshistorikeren Otto Hintze sa i en forelesning i 1906:

It can be said that in a certain sense universal service was intimately connected with the idea of a representative constitution (Hintze and Gilbert, 1975: 208).

Representativitetsargumentet ble også vektlagt av den norske forsvarskommisjonen av 1920. Men i sin hyllest til verneplikten valgte kommisjonen samtidig å understreke *grensene* for den vekt som burde tillegges representativiteten. I en nasjonal og internasjonal kontekst av revolusjonære arbeiderbevegelser mente kommisjonen at representativitetsargumentet måtte veies opp mot samfunnets innflytelse slik den ble uttrykt gjennom landets forfatning. Kommisjonen illustrerer således usikkerheten knyttet til lojaliteten i en hær av vernepliktige:

Den rekrutteres fra alle landsdeler og alle samfunnslag og må forutsettes å avspeile de følelser og de strømninger som rører seg i nasjonen og være et uttrykk for denne flertallsvilje. Den må forutsettes å ville tjene nasjonen i overensstemmelse med sin plikt innen forfatningens ramme, og den må også derfor i et demokratisk land være å foretrekke fremfor den vervede Hær (NOU:51, 1979: 51).

⁹ Shaw krediterer Jacques van Doorn på på dette begrepet.

Forsvarskommisjonen av 1974 la vekt på betydningen av strømmen av verdier og normer som gikk fra folket til militærorganisasjonen:

Vernepliktssystemet gir Forsvaret en bred kontaktflate til alle deler av folket, og dermed en sterk samfunnsmessig forankring. Det bidrar til å gjøre Forsvaret mer åpent og mottakelig for strømninger og impulser som er med på å utvikle og forme demokratiet i samfunnslivet for øvrig. Etter kommisjonens syn har disse forhold sin store egenverdi (NOU:9, 1978: 86).

Endret militært format for militære styrker i Vest-Europa: Profesjonalisering, krigsorganisering og verneelyst

Warszawapakten ble lagt ned, Sovjet ble oppløst, den kalde krigen ble avviklet. USA vant våpenkappløpet og stod tilbake som en overlegen supermakt ved tusenårsskiftet. Tilsynelatende uten viktige forsvarsoppgaver valgte NATO-landene å endre sine militære format for oppdrag out-of-area. NATO definerer selv innmarsjen i Afghanistan i 2003 som «the first truly out-of-area mission». Opptrappingen i Irak 2004 var den andre.¹⁰ Den politiske viljen til å gå fra avskrekking til å bruke militære maktmidler i utenrikspolitikken har vært stor etter krigen i Jugoslavia og angrepene i USA 9/11.

Med den nye viljen til å bruke militær vold etter Muren ble revet og den militære trusselen fra Sovjet falt bort, har den norske militærorganisasjonen endret format. Fra å være en relativt stor beredskapsstyrke for territorialforsvar i Norge kombinert med FN-oppdrag internasjonalt¹¹ er den norske militærorganisasjonen i dag en styrke som øver i Norge, men som deltar i NATO- eller amerikansk ledede krigshandlinger i andre verdensdeler. Deltagelse i fredsbevarende FN-oppdrag er kraftig redusert. Det militære formatet har endret Hæren fra en beredskapsorganisasjon til en organisasjon med to manøverbataljoner¹² som skal rullere for skarpe oppdrag.

Krigsorganiseringen har vært ledsaget av retorikk om kirurgisk krigføring, human krigføring, smarte teknologier, smart forsvar¹³ og i perioder også overlegen ildkraft. Politiske og fagmilitære myndigheter har valgt å vektlegge kom-

¹⁰ Natos parlamentariske forsamling 2005: 168 DSC 05 E - NATO'S OUT-OF-AREA OPERATIONS. <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=670> (lastet 110512).

¹¹ Vel 100 000 norske soldater har tjenestegjort i internasjonale operasjoner.

¹² Tre manøverbataljoner i nye planer. Jf. statsrådens hovedinnlegg under høring i Forsvars- og utenrikskomiteen om Prop 73 (2011-2012) s. 7.

¹³ «Smart Defence – the Norwegian Perspective». Tale ved statssekretær Roger Ingebrigtsen Norsk Institutt for Forsvarsstudier 24.4.2012 (http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/aktuelt/taler_artikler/politisk_ledelse/taler-og-artikler-av-statssekretar-roger/2012/smart-defence--the-norwegian-perspective.html?id=679432) (lastet 160512).

pliserte teknologi for å forklare hvorfor det er mindre plass for vernepliktige og mer behov for vervede soldater i Forsvaret.

Militæret i hele Europa er bygget kraftig ned etter at Murens fall (Ajangiz, 2002: 327). Det eneste land i regionen som ved tusenårsskiftet hadde en hær med mer enn en halv million soldater var Tyrkia. I 2012 har Tyskland, Belgia, Nederland, Frankrike, Italia, Spania og Portugal avviklet, eller er i ferd med å avvikle, verneplikten. Storbritannia har ikke hatt verneplikt siden 1960. Norge, Sverige, Finland og Sveits holder fast ved verneplikten som hovedprinsipp for rekruttering. Danmark holder i prinsippet fast på verneplikt, men går i praksis over til vervede mannskaper med et loddtrekningssystem.

Noen forskere innen feltet sivil-militære relasjoner har også vært særlig bekymret for spesialstyrker i et styrings- og demokratiperspektiv. Eliot Cohen har pekt på at opprettelse og eksistens av spesialstyrker i en militærorganisasjon har en kostnadsside for demokratiet. Han fryktet blant annet uklare kommandolinjer og for nære forbindelser til enkeltpolitikere (Cohen, 1978: 79). Jeg velger å gi hans begrep for elitestyrker og spesialstyrker et noe utvidet virkefelt, slik at advarselen også kan være gyldig for byggingen av innsats- og reaksjonsstyrker.¹⁴

Jeg har pekt på endringene langs to akser for norsk forsvarspolitik, som faller sammen med endringer for en rekke europeiske stater på kontinentet etter den kalde krigens slutt: *Rekruttering*: Overgang fra vernepliktige til vervede mannskap i organisasjonens spisse ende. *Organisasjon*: Overgang fra beredskapsstyrker i krigsorganisering med innsatsstyrker.

Hva er så betydningen av norsk verneplikt i dette nye formatet? Krigskompetansen etter den kalde krigen blir forbundet med profesjonelle og ikke vernepliktige soldater (Græger, 2011: 83). De vel 8000 som er inne til førstegangstjeneste blir verdsatt særlig på to områder: De utgjør en brønn for rekruttering av *kompetent* ungdom. Dernest gir de Forsvaret *legitimitet*:

Fundamentet i Forsvaret er, og vil fortsatt være, verneplikten. Et militært forsvar er en grunnleggende oppgave innbyggerne bør stå sammen om. Verneplikten skal bidra til Forsvarets forankring og legitimitet i samfunnet ved å sikre et bredt rekrutteringsgrunnlag som gjenspeiler befolkningen ((Stortingsmelding73, (2011-2012): 117 (Overordnede målsettinger)).

Verneplikten er en kontrakt mellom innbyggerne og staten som innebærer en solidarisk plikt til å stå sammen om å verne vårt samfunn, vårt demokratiske system og våre felles verdier (...) Gjennom verneplikten sikres Forsvaret bred rekruttering på tvers av sosiale og kulturelle skillelinjer (Smst: 61).

Med den valgte innretningen av Hæren er det lagt økt vekt på vervet personell i innsatsstrukturen, samtidig med at vernepliktige inne til førstegangstjeneste utgjør en betydelig

¹⁴ I tråd med NATOs out of area-strategi har flere land utviklet utrykningsstyrker (Rapid Force) og Spesialenheter for skarpe oppdrag. Norge har hatt lange tradisjoner for fredsstyrker under FN-flagg, men med etableringen av KFOR-styrken fikk norske militære for første gang siden 2. verdenskrig skarpe oppdrag utenfor norsk territorium.

og viktig del av hele den operative strukturen (...) Operative avdelinger rapporterer at mannskaper inne til førstegangstjeneste gjennomgående holder et høyere nivå enn noen sinne, noe som reflekterer en streng, men god utvelgelsesprosess fra vernepliktsmassen. Den motivasjon, de holdninger og de ferdigheter soldater i førstegangstjeneste bringer til Hæren er av uvurderlig betydning. Verneplikten gir Forsvaret en grunnleggende forankring i befolkningen (Smst: 90).

Dette er uten tvil en sterk retorisk støtte til vernepliktsmodellen i sivilmilitære relasjoner, men retorikken tar ikke stilling til premissretningen – modellen for *borger-i-uniform* eller *sosialiseringsmodellen* er i liten grad tematisert. Dette er langt på vei i tråd med Janowitz' tese: Vernepliktskanalen – ideen om verneplikten som bro mellom folk og forsvar. Verneplikts plass i det militære format er summert opp i figur 2 under. Den har i 2012 en langt svakere plass i de norske sivil-militære relasjonene enn tidligere. *Vernelyst* er mer treffende som begrep enn verneplikt.

Vernepliktsens begrunnelse				
Tema	Historisk	Historisk	2012	MRK
	Europa	Norge	Norge	
Militære				
Slagkraft	x	xi		i) Som forsvarsstyrke
Massearme	x	(x)		
Intelligens og kompetanse	x	x	(x)ii	ii) Viktig som rekrutteringsbase, men mangler teknisk innsikt til å betjene dagens våpen
Utholdenhet	x	x	(x)iii	iii) Brukt som argument for mobiliseringskapasitet i St.meld 73:34
Reserve	x	x	x	
Avskrekking	xiv	x	(x)	iv) Den kalde krigens logikk
Sivil-Militære				
Demokrati	(x)v	xvi		v) Frankrike. Tyskland etter 2. vkr.
Sivil kontroll				vi) Rekruttering av offiserer i Norge
Legitimitet	(x)	x	xvii	vii) Bro mellom folk og forsvar
Samhold	x	x	x	Solidarisk plikt
Sivile				
Dannelse	x	x		
Nasjons-bygging	x	x	(x)	
Disiplinering				
Rettferdig byrdefordeling	x	x	(x)	Norge: Rettferdighet mellom sosiale lag er erstattet av rettferdighet mellom kjønn

Figur 2: Vernepliktsens begrunnelse kort oppsummert.

(x) betyr at argumentet har vært brukt, men ikke som sentralt argument. Norge 2012 er basert på Regjeringens syn i St.meld. 73 (2011-2012). De historiske oppsummeringene er basert på funn fra forskning.

Tre hypoteser om endring av sivil-militære relasjoner i Norge ved bortfall av verneplikten

Forsvaret uten verneplikt får mindre oppslutning

Regjeringen mente at verneplikten i 2012 primært hadde to funksjoner: Sikre at Forsvaret har *oppslutning*, *legitimitet* i befolkningen og at Forsvaret har flest mulig *motiverte og kompetente rekrutter* for videre karriere i Forsvaret og for beredskapsstyrken.¹⁵ Selv om verneplikten blir bejublet er det entydig at den politiske og fagmilitære ledelse ønsker større vekt på vervet personell.¹⁶

I deler av offisersprofesjonen har det imidlertid vært uro for en ytterligere profesjonalisering med vekt på vervede mannskaper i Hæren. I sin kommentar til Forsvarsjefens (FSJ) faglige innspill til St. meld 73 går Norges Offisersforbund imot FSJ's forslag om å legge ned to bataljoner i Brigaden med sterkt innslag av vernepliktige soldater og erstatte den med en bataljon som er satt opp med vervede mannskaper¹⁷. Regjeringens forslag i St. meld. 73 er blitt et kompromiss – mer verving i Brigaden og noen vernepliktige inn i Telemark bataljon.¹⁸

Det er flere argumenter for at hypotesen om at *Forsvaret uten verneplikt får mindre oppslutning*, kan ha noe for seg. Det første er at store deler av den politisk-administrative ledelse tilsynelatende deler dette synspunktet i tråd med Janowitz uspesifiserte oppfatning av legitimerende kobling. I Norge, i motsetning til svært mange andre land i Europa, er dette en oppfatning som har bred politisk oppslutning. Det er liten grunn til å tvile på at denne oppfatningen fortsatt står sterkt selv om verneplikten gradvis blir bygget ned.

Mitt viktigste argument til støtte for hypotesen vil være basert på konvergensargumentet. Den kontakt som verneplikten gir Forsvaret vil tendensielt sikre at militære tenkemåter ofte vil konkurrere med sivile tenkemåter i avdelingene. Offiserer har etter ungdomsopprøret på 60-tallet justert sin ledelsesmodell for å møte kravet til en demokratisert organisasjon der soldater fra alle lag av folket blir verdsatt og deres oppfatninger i noen relevante saker blir verdsatt (TMO, 2010). Tenkende soldater er ofte kritiske soldater. De kan motvirke eller redusere faren for subkulturer i militærorganisasjonen. Faren for slike subkulturer

¹⁵ St.meld 73:16

¹⁶ For å møte utfordringene legges det opp til en personellstruktur med økt andel vervede og yrkesbefal med spesialistkompetanse, på bekostning av mer generell kompetanse (73:94).

¹⁷ Hæren blir for liten. <http://www.nof.no/pc-570-67-Hæren-blir-for-liten.aspx> (lastet 160512).

¹⁸ Jf. Statsrådens hovedinnlegg under høring i Forsvars- og utenrikskomiteen om Prop 73 (20111-2012), s. 7

som det sivile samfunn har vanskelig for å forstå og akseptere, er større i 2012 enn på lenge ettersom norsk militær hovedaktivitet foregår i Afghanistan.

Broen mellom folk og Forsvar som verneplikten utvilsomt utgjør i en eller annen forstand, gir identitet og potensial for tillit. Forsvarets innbyggerundersøkelse 2011 viste at verneplikten var klart viktigste kanal for kunnskap på spørsmål. 38 % av de spurte oppgav at verneplikten var den som gav mest erfaring med Forsvaret. Neste gruppe som «familie eller venn til tidligere ansatte», gav svarprosent på 24 (Pran, 2011: 16).¹⁹

Men flere argument taler også mot denne påstanden. Erfaringene fra Storbritannia og USA viser at vervede mannskaper er intet hinder for oppslutning om militærorganisasjonen – også i krigstid. Falklandskrigen ble mottatt med begeistring i Storbritannia. Den svekket definitivt ikke militærorganisasjonen som før krigen var truet av nedskjæringer. Det er også vanskelig å se at den amerikanske okkupasjonen av Irak og Afghanistan fikk mindre oppslutning i det amerikanske folk med vervede mannskaper enn krigen ville fått med tvungen verneplikt. Heller tvert om.

Det kan se ut som om viktigste enkeltvariabel for om Nato-land skal ha utholdenhet til å gjennomføre lange operasjoner i andre verdensdeler er antallet kister som kommer hjem med døde soldater. Alle døde soldater er smertefulle for pårørende og for den president, statsminister, forsvarsminister og forsvarssjef som har sendt soldatene på skarpe oppdrag. Men det går et skille mellom soldater som har reist ut frivillig på betalt oppdrag og dem som er beordret ut som del av en verneplikt. I Norge har det siste alternativet ikke vært mulig etter den kalde krigens slutt. Kister med vernepliktige fra utenlandsoppdrag langt fra norske grenser vil ikke bli forstått i Norge. I Norge står forsvarstradisjonen særlig sterkt (Ulriksen, 2002).

Dessuten. Hvordan er det mulig å forklare at nedbygging av verneplikten foreløpig ikke ser ut til å svekke oppslutningen om Forsvaret?²⁰ Dagens minimerte vernepliktsordning ser ut til å være perfekt som vernepliktskanal for støtte til Forsvaret fordi den baserer seg på selvseleksjon – vernelyst. Den sluser inn de motiverte og de umotiverte ut. De umotiverte vernepliktige har få negative erfaringer å melde tilbake til sitt sivile samfunn. De har valgt exit. Nektingstallene har normalt vært en viktig indikator på oppslutning av Forsvaret. De siste årene har disse gått dramatisk ned. Men hvorfor skal man nekte noe som ikke fremstår som tvang og der alle aktører vektlegger motivasjon?

¹⁹ Spørsmål i undersøkelsen: I hvilken sammenheng har du erfaring med/vært i kontakt med Forsvaret?

²⁰ St.meld. 73 gjengir gallupptall fra Folk og Forsvar fra 2011 som viser at verneplikten har bred oppslutning – 75 % ønsket å beholde verneplikten (73:119-120).

Et vervet forsvar kan virke mindre belastende på sivilsamfunnet enn et basert på verneplikt. Vassdalenulykken var en katastrofe for 16 unge menn og deres pårørende, men den var også et jordskjelv for Forsvarets sivil-militære ledelse med påminnelse om at dette var 16 unge menn som var pålagt – tvunget til å gå i uniform og kjøre inn i det rasutsatte området til tross for at deres nærmeste foresatte vurderte oppdraget som farlig og ba om ny ordre.

Når hypotesen likevel ikke kan avvises, er det på grunn av identitet og tillit som vernepliktskanalen sikrer uansett retning for premissene. Verneplikten gir kontakt mellom landets innbyggere og Forsvaret basert på personlige erfaringer. Mangelen på denne fortolkningskapasiteten i norske hjem kan øke fremmedgjøringen og isolasjon. På lang sikt isolasjon (Poutvaara and Wagener, 2009:14). Slik fremmedgjøring er neppe et problem i dag-til-dag forvaltning av Forsvaret, men fremmedgjøringen kan ha betydning i kriser.

Krigsdeltagelse uten verneplikt blir vanskeligere å legitimere

Krigsdeltagelse utenfor Norge med vernepliktige soldater i skuddlinjen lar seg ikke legitimere. Denne påstanden har så sterk støtte at vernepliktige soldater i skarpe oppdrag langt utenfor Norges grenser er vanskelig å forestille seg. Forklaringen er her ikke primært at soldatene har en plass i det norske beslutnings-systemet som er større enn den de er tildelt i den parlamentariske styringskjeden, men i tråd med statsviteren E.E. Schnattschneider (Schattschneider, 1960) har vernepliktige soldater både før, under og etter tjeneste en unik mulighet og muligens også styrke i moderne samfunn til å sosialisere – spre ut – konflikt. Utsiktene til å dø i en krig som blir oppfattet som urettferdig, skaper motstand.

Men dersom vi avgrenser drøftingen til spørsmålet om å la vervede styrker delta i skarpe militære oppdrag langt utenfor Norges grenser, er det vanskelig å finne støtte for en slik påstand. Det er gode argumenter for at sammenhengen er omvendt: Uten vernepliktige soldater i strid – få eller ingen militærnektet. Uten allmenn verneplikt hjemme – få eller ingen soldatprotest hjemme mot krigen ute. Vernepliktige soldater i strid som er vanskelig å begrunne, åpner for fortvilte og sinte soldatmødre som i Russland. De politiske kostnadene ved tap av soldater er normalt mindre når militærorganisasjonen bruker vervede soldater (Poutvaara and Wagener, 2009: 18).

Med en vernepliktsordning som er basert på vernelyst heller enn allmenn verneplikt, er sosialiseringsmodellen i vernepliktskanalen styrket. Ved verving kommer en *fase to* med selvseleksjon for den enkelte rekrutt: Den styrker sosialiseringsmodellen ytterligere. Borger-i-uniform-modellen blir svekket fordi sol-

datene i langt mindre grad er representative enn i en militærorganisasjon basert på allmenn verneplikt.

Det er uenighet om det er empirisk belegg for at verneplikten har en demokratiserende effekt i dag. Norges Offisersforbud som i nyere tid har gitt sterk støtte til verneplikten, har publisert en rapport som argumenterer for at «Det er svært lite belegg verken for at verneplikt har demokratiserende virkning på samfunnet eller for at et lands politiske system har noen betydning for hvordan landets forsvar blir organisert» (Offisersforbund, 2011: 14).

Min konklusjon er at påstanden både er mulig å forsvare og å avvise. Der det er aktuelt å bruke vernepliktige soldater i skarpe oppdrag *uten* at det står om samfunnets eksistens eller at det på annen måte er definert en krise, vil krigsdeltagelse være vanskelig å legitimere. Men nyere norsk historie har vist at krigsdeltagelse med moderate tapstall er fullt mulig å legitimere med et vernepliktsystem som primært er en rekrutteringsbase for fremtidig vervede.

Verneplikten har fungert som buffer mot bruk av krigsoperasjoner som politisk virkemiddel i norsk utenrikspolitikk.

Kan verneplikten bidra til en streng fortolkning av rettferdigheten i kriger som Norge deltar i? Kan verneplikten bidra som buffer mot bruk av krigsoperasjoner som del av norsk utenrikspolitikk?

I 2002, etter å ha studert norske soldater og sivil-militære relasjoner over 15 år, var min konklusjon at verneplikten gir organisasjonsmedlemmer og en organisasjon som sannsynligvis vil fungere som et *kjølesystem* mot militære evenyr. Dette inkluderte også utvidet rolleforståelse for bruk av Forsvaret i sivile konflikter.²¹

I vår tid er det ikke selvsagt at det er generalene som er viktigste pådriver for en ekspansiv bruk av militære virkemidler i politiske prosesser. I en tid der krigen står fjernt, kan det tenkes at kunnskapen om krigens redsler forsvinner raskere fra lekmenn enn fra profesjonen som er eksperter på vold. Margareth Thatcher var utvilsomt en sentral aktør da slagskipet Belgrano ble senket og krigen i Sørishavet var et faktum. FNs åpning for humanitære intervensjoner – Responsibility to protect – gir nye argument og eller fristelser for å bruke militær-makt til gode formål.²²

²¹ Alta-konflikten var sannsynligvis et eksempel på at kunnskapen om vernepliktens kjøleeffekt var til stede i Forsvarets ledelse. Ved statens forberedelser til sluttoppgjøret om Stilla hadde politimyndighet et logistikk- og forsyningsproblem der innsats med soldater og materiell fra Garnisonen i Porsanger ble vurdert, men lagt til side. Forsvarsminister Stoltenberg fikk gjennomslag for en restriktiv linje. Ordensmakten skulle bare bruke Forsvarets materiell (Offisersforbund, 2011: 18).

²² <http://www.un.org/News/Press/docs/2008/sgsm11701.doc.htm> (lastet 180512).

Norge rir i dag to hester for bruk av virkemidler i internasjonal politikk. Vi skårer høyt både på indikatorer for militær aktivitet og samtidig som fredsnasjon. Målt i forsvarsutgifter per innbygger ligger Norge blant de høyeste i Europa (Stortingsmelding73, (2011-2012): 39). Norges militæreksport var i 2008 den fjerde største eksportør av registrerte våpen i verden. Norsk våpeneksport økte med 70 % fra 2005 til 2010.²³ Norge har også deltatt militært i de fleste store USA- eller Natoledede aksjoner etter Kosovo i 1999. Som fredsnasjon kan hovedstaden smykke seg med at barnetog og ikke militærparade går opp Karl Johan 17. mai, at Norge er fredsprisens hjemland, at Utenriksdepartementet er aktiv i fredsmegling internasjonalt og at Norge over 50 år har gitt 500 milliarder kroner i norsk bistand.²⁴

Historisk er det lett å vise til at verneplikten i nyere tid har hatt betydning for vilje til krig. I Vietnamkrigen ble nesten 60 000 amerikanske soldater og vel 2 millioner vietnamesere drept. Krigsmotstanden i USA kom særlig fra ungdomskullene. Motstanden som vokste frem på universitetene, var utvilsomt rettet mot krigen som sådan, men også mot 'draft' – tvungen innrulling. Selv om en kan hevde at verneplikten i USA nettopp gav nok mannskap til å føre den blodige krigen over mange år, er det rimelig å hevde at motstanden mot verneplikten kombinert mot fredsbevegelsen utenfor krigen var avgjørende for at krigen måtte avsluttes uten at USAs politiske mål var nådd.

Er dette gyldig for Norge i dag?

Også her er svaret betinget. Etter mitt syn har verneplikten fortsatt kvaliteter som en meningsbærende institusjon som kan legge begrensinger på politiske og eller fagmilitære ønsker om løse politiske konflikter ved bruk av vold eller trussel om militær voldsbruk. Verneplikten som rekrutteringsprinsipp for soldater baserer seg grunnleggende sett på tvang. Verneplikten er eneste form for tvangsarbeid som er akseptert i ikke-totalitære stater (Poutvaara and Wagener, 2009:1). Tvangen er normalt understreket ved straffesanksjoner for dem som unndrar seg plikten. De fleste politikere og militære ledere i åpne demokratiske samfunn vil forstå at vernepliktige soldater kan man bare sette inn i alvorlige krisescenarier – hovedsakelig i forsvarskamp.

²³ http://www.ssb.no/magasinet/norge_verden/art-2011-01-21-01.html (lastet 170512).

²⁴ <http://www.bistandsaktuelt.no/nyheter-og-reportasjer/arkiv-nyheter-og-reportasjer/gevinsten-har-v%C3%A6rt-st%C3%B8rst-for-norge> (lastet 170512).

Men når vernepliktige soldater ikke lenger har en plass i militære virkemidlers bruk utenfor landets grenser, faller argumentet – påstanden er vanskelig å støtte. Til dette kommer at ny militær teknologi med dronekrigføring og annen overlegen ildkraft med økt tro på målstyring har som mål å fjerne soldater fra slagfeltet.

Det nye militære formatet, der verneplikten er redusert til en rekrutteringsordning og en ordning for overføring av gjensidig støtte mellom militær og samfunn, har i mindre og mindre grad den kjølekvantiteten som jeg fant ved den kalde krigens slutt ved studier av vernepliktskanalen.

Den eneste kjølekvantiteten jeg kan se i dag, gjelder den nye krigerkulturen som norske soldater utvikler i Afghanistan. Den er lett å forstå for soldatene som skal overleve livsfarlige operasjoner. Den er like vanskelig å forsvare i et fredelig Norge – i alle fall var den uforståelig for mange før 22. juli.

Den lille nye norske klassen av grenaderer og offiserer med krigserfaring vil ha stor innflytelse på fremtidig tenkning i Forsvaret. Møte med vernepliktige soldater kan kanskje bidra til bedre refleksjon over erfaringene de bringer tilbake fra Afghanistan.

Litteratur:

Abrahamsson, B. (1971). *Military Professionalization and Political Power*, Stockholm: Akademisk avhandling.

Abrams, P. (1982). *Historical sociology*, Cornell Univ Pr.

Ajangiz, R. (2002). The European farewell to conscription? In: MJØSET, L. H. S. R. (ed.) *The Comparative Study of Conscription in the Armed Forces*. An imprint of Elsevier Science, ed. Amsterdam: JAI.

Bagge, S. & Mykland, K. (1987). *Norge i Dansketiden 1380-1814*, Oslo, Cappelen.

Chorley, K. (1943). *Armies and the Art of Revolution*, London: Faber and Faber.

Cohen, E. A. (1978). *Commandos and Politicians. Elite Military Units in Modern Democracies*, Harvard Studies in International Affairs. No 40.

Cohen, E. A. (1985). *Citizen ; Soldiers. The Dilemma of Military Service*, Cornell University Press.

Elshtain, J. B. (1992). *Just War Theory*, Blackwell.

Finer, S. E. (1975). State-, and Nation-Building in Europe: The Role of the Military. Trykket i C.Tilly (red.): *The formation of national states in Europe*.

Græger, N. (2011). Offisersprofesjon i endring: 20 år med internasjonalisering og transformasjon av Forsvaret. *Sosiologi i dag*, 41.

Grønmo, S. (1974). *Militære meninger. Interesser og holdninger blant norske offiserer 1918-1970*, U-forlaget, Oslo.

Verneplikt, vernelyst, rettferdig krig?

- Hintze, O. & Gilbert, F. (1975). *The Historical Essays of Otto Hintze*, Oxford University Press.
- Hirschman, A. O. (1970). *Exit, Voice, and Loyalty*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Holm, T. (1951). *Verneplikten 150 år*, Natur och kultur, Stockholm.
- Jacobsen, K. D. (1978). *Teknisk hjelp og politisk struktur. En studie av norsk landbruksforvaltning 1874-1899*, Oslo, Universitetsforlaget.
- Janowitz, M. (1960). *Professional Soldier. A Social and Political Portrait*, New York:Free Press.
- Janowitz, M. (1983). *The Reconstruction of Patriotism*, Chicago: University of Chicago Press.
- Janowitz, M. (1991). *On Social Organization and Social Control. Edited and with an Introduction by James Burk*, Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Langsholm, S. (1966). *Stillingsretten i norsk vernepliktsdebatt*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Leander, A. (2004). Drafting community: understanding the fate of conscription. *Armed Forces & Society*, 30, 571-599.
- Martin, M. L. (1981). *Warriors to Managers. The French Military Establishment since 1945*, Capel Hill: The University of North Carolina Press.
- Mykland, K. (1988). *Gjennom nødsår og krig 1648-1720*, Bokklubben nye bøker.
- Nåvik, Ø. (1996). *Vernepliktens Historie 950-1996*, Oslo:Elander Forlag.
- NOU:9 1978. *Forsvarskommisjonen av 1974*, Oslo:Universitetsforlaget.
- NOU:12 1992. *Forsvarskommisjonen av 1990*, Oslo:Statens forvaltningstjeneste.
- NOU:51 1979. *Verneplikt*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Offisersforbund, N. (2011). Verneplikt. Historie og Fremtid. In: Offisersforbund, N. (ed.).
- Olsen, J. P. (1978). *Politisk Organisering*, Universitetsforlaget
- Poutvaara, P. & Wagener, A. (2009). The Political Economy of Conscription. CESIFO WORKING PAPER NO. 2821
- Pran, K. R. (2011). Forsvarets innbyggerundersøkelse. *Synovate*. Oslo: Laget for Forsvarets mediesenter.
- Schattschneider, E. E. (1960). *The semisovereign people: A realist's view of democracy in America*, Holt, Rinehart and Winston.
- SHAW, M. (1991). *Post-Military Society. Militarism, Demilitarization and War at the End of the Twentieth Century*, Polity Press.
- SKAUGE, T. (2002). *Den tenkende soldat? verneplikt i Norge som demokratisk institusjon*, Bergen, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap.
- Stortingsmelding 73 (2011-2012). Et forsvar for vår tid. In: Forsvarsdepartementet (ed.). Oslo
- TMO, T. I. F. 2010. Vernepliktsprogrammet 2010-2012.
- Ulriksen, S. (2002). *Den norske forsvarstradisjonen: militærmakt eller folkeforsvar?*, Pax.

Tom Skauge. Dr. polit. Førsteamanuensis ved Institutt for økonomiske og administrative fag, Avdeling for Ingeniørfag, Høgskolen i Bergen. Han har tidligere arbeidet som journalist i NRK Hordaland, amanuensis ved Institutt for Administrasjon og organisasjonsvitenskap ved UIB, seksjonssjef Senter for Internasjonalisering av utdanning (SIU), viserektor ved Høgskolen i Bergen, Scientific director CROP.

Rett håndtering – rette holdninger?

En vurdering av norske militære sjefers holdninger til rettslige rammer for militær maktanvendelse i Afghanistan

AV TORA FÆSTE

Er det er en sammenheng mellom de norske styrkers holdninger til maktbruk på den ene side, og deres håndtering av enkeltsituasjoner i Afghanistan på den andre side? Oppfatter militære sjefer at de og deres soldater handler rett, innenfor rammene av krigens folkerett, når de bruker militærmakt i Afghanistan?¹ Dette er spørsmål jeg skal forsøke å besvare i denne artikkelen. Bakgrunnen for tema-valget er at jeg tjenestegjorde som legal adviser (legad) i Afghanistan høsten 2010 og underviste soldater og befal i krigens folkerett og Rules of Engagement (ROE) forut for deployering og i teateret. Jeg opplevde en stor interesse for temaet fra soldatene og befalet.

Ambisjonen med denne artikkelen er å belyse hvilke tanker intervjuobjektene har gjort seg om sin rolle og sitt ansvar. Ni norske offiserer som har tjenestegjort i Afghanistan fra 2002 til 2011 ble intervjuet fra mars 2011 til juni 2011. Alle intervjuobjekter har vært militære sjefer, i FSK/HJKs styrkebidrag, PRT, Task Unit, QRF, P-OMLT og OMLT/Mentoring Unit. Foruten ulik bakgrunn fra forskjellige avdelinger og miljøer i Forsvaret, skiller grad, alder og erfaring intervjuobjektene. Fordelingen er slik: 5 er oberster/oberstløytnanter over 40 år,

¹Artikkelens terminologi: *Krigens folkerett* betyr de regler som gjelder i væpnende konflikter. Folkeretten har særskilte regler og prinsipper som gjelder både i væpnende konflikter som er internasjonale (krig mellom stater) og interne (væpnet konflikt innenfor en stats territorium). Disse fremgår hovedsaklig av de fire Genevekonvensjoner fra 1949 med tilleggsprotokoller, og av sedvanerett (uskreven rett). Fire prinsipper styrer all militær maktanvendelse: prinsippet om humanitet, distinksjon, militær nødvendighet og proporsjonalitet. I tillegg skal enhver ta de nødvendige forholdsregler for å sikre at et angrep er mest mulig presist for å beskytte sivile, se 1. tilleggsprotokoll til Genevekonvensjonene, artiklene 35, 48, 51, 52 og 57-58.

Rules of Engagement-engasjementregler (ROE) er tillatelse eller begrensning for maktanvendelse i militære operasjoner gitt av kompetent myndighet. I NATO er MC 362/1 det legale rammeverket for ROE (Military Committee policy document 362/1, 30. juni 2003). Rettslig sett er ROE instruks, som skal følges innenfor rammen av de regler og prinsipper som fremgår av krigens folkerett.

Med *profesjonsidentitet* menes i hvilken grad personellet oppfatter seg selv som profesjonelle soldater, basert på hvilket miljø og hvilke verdier som preger den avdelingen de tjenestegjør i.

mens 4 er majorer/kapteiner i alderen 30-40 år. Av de 9 offiserene som er intervjuet, har én vært ute 5 perioder, tre vært ute i tre perioder, to vært ute i to perioder, og tre vært ute i en periode. Forskjellene mellom intervjuobjektene avdelingstilhørighet, de konvensjonelle styrkene vs. spesialstyrkene, vil bli analysert i artikkelen.

Til tross for at artikkelen kun bygger på intervjuer med en liten gruppe offiserer, spenner deres erfaringer fra hele perioden norske styrker har tjenestegjort i Afghanistan. Svarene kan således gi et inntrykk av hvilke holdninger til maktbruk som preger de norske styrkene i Afghanistan representert ved militære ledere på taktisk nivå. I det følgende vil artikkelen belyse deres holdninger til og kunnskap om bruk av militærmakt, basert på en vurdering av kildenes egen persepsjon - deres egen oppfatning.

Fra Kovoos til Afghanistan

I 2004 skrev stabsprest og forsker Bård Mæland boken *Skadeskutt idealisme – norsk offisersmoral i Kosovo*. Mælands bok er basert på dybdeintervjuer med 15 unge offiserer, hovedsakelig troppssjefer. Utvalget av intervjuobjekter dekker kontingentene II-V (september 2000-juli 2002).²

Mælands analyse av norske soldaters holdninger til bruk av makt, vurdering av sin egen rolle og syn på de etniske gruppene i Kosovo skapte debatt. Enkelte offiserer stilte spørsmål ved om Mælands analyse ga det riktige bildet av norsk personell i Kosovo. Deler av debatten fremgår av *PACEM* 8:1 (2005).

Som bokens tittel indikerer, var intervjuobjektene svar preget av pragmatisme og til dels kynisme, snarere enn idealisme. I sin respons til Mæland stiller daværende brigader og sjef Tradok, Robert Mood, flere spørsmål til Mælands analyser: «et sentralt poeng for Mæland, og for meg, er hvorvidt det er det du sier og føler som uttrykker dine grunnleggende holdninger og verdier – og der ved forteller hvem du er – eller er det det du gjør som viser dette».³ Mood utdyper dualismen mellom hva du sier og hva du gjør:

Våre handlinger i krig og fredsstøttende operasjoner uttrykker hvem vi er og hva vi står for, den store testen på hvor dypt våre demokratiske verdier er forankret. Norske soldater og norske styrker imponerer meg dypt i så henseende. Konvensjoner og regler etterleves nesten 100 % av våre avdelinger og soldater fordi lederskapet som utøves sammen med god samtrening og meget godt utdannede og reflekterte ungdommer, skaper gode avdelinger. Avdelingsfølelse og identitet gjør det mulig for oss som soldater å representere vår egen personlige integritet, avdelingens integritet og det internasjonale samfunns in-

² Bård Mæland (2004), *Skadeskutt idealisme. Norsk offisersmoral i Kosovo*, s. 20. Eide forlag.

³ Robert Mood (2005), «Skadeskutt idealisme-respons», *PACEM* 8:1 s. 20-21.

tegritet på en og samme tid. Avdelingsfølelse og identitet med mekanismer gjør det mulig å takle vanskelige situasjoner både fysisk og psykisk. Disse mekanismer vil, tatt ut fra sin sammenheng, være velegnet for spekulative oppslag i media.⁴

Mood peker på to forhold: soldatenes holdninger til maktbruk konkretisert i militære handlinger på den ene siden, og hvordan soldatene oppfattes utad i lys av deres uttalelser på den andre siden. Nettopp spennet mellom soldatenes handlinger og soldatenes fremtoning vil bli belyst i den videre fremstilling.

Hva har skjedd i løpet av de siste årene, fra norske soldater forlot Kosovo til de ble deployert til Afghanistan? Mange av de offiserene som har erfaring fra konflikten på Balkan, har også erfaring fra Afghanistan, og har således tatt med seg erfaringene videre. Har norske soldater forandret seg, eller har dualismen som beskrevet over fortsatt relevans?

Norske styrkers erfaringer fra Afghanistan

Erfaringene fra Afghanistan har formet holdninger og handlinger til en generasjon offiserer og soldater, og gir grunnlag for den videre analyse. Denne generasjonen har tjenestegjort én eller flere perioder i ISAF (International Security Assistance Force). Erfaringene spenner fra kamphandlinger mot Taliban på den ene siden, til å vinne befolkningens tillit og styrke kompetansen i den afghanske hæren, politi og sikkerhetsstyrker (Afghan Security Forces-ANSF)⁵ på den andre side.

ISAF har et robust mandat. Dette fremgår av SR Res 1386 av 20. desember 2001, som henviser til FN-paktens kapittel VII:

Acting for these reasons under Chapter VII of the Charter of the United Nations (...) Authorizes the Member States participating in the International Security Assistance Force to take all necessary measures to fulfil its mandate.

Dette mandatet innebærer fredsoppretting jf. FN-paktens kapittel VII art 42. Dette betyr at ISAF-styrkene har myndighet til å gå offensivt til verks for å bekjempe Taliban.

Handlingsrommet til ISAF-styrkene følger hovedsakelig av Genevekonvensjonene med tilleggsprotokoller og sedvanerettens prinsipper. I tillegg skal ISAFs styrker følge operasjonsplanen og stående ordre. Rett handling forutsetter både kunnskap om de gjeldende ordre og regler, og relevant trening før deployering. Videre forutsetter det at enhver militær sjef er bevisst på at ordre og

⁴ Ibid.

⁵ ANSF er fellesbetegnelse for de afghanske regjeringsstyrkene: Hæren (ANA), politiet (ANP), sikkerhetsmyndighetene (NDS) og grensepolitiet (ABP).

regler skal følges, slik at det blir en kultur innad i avdelingen for å handle rett. Er sjefen bevisst på betydningen av å følge ordre og regler, og opptatt av at soldatene forstår at de har plikt til å handle lovlig, vil den juridiske plikten til å handle rett integreres i avdelingen han leder, og bli en del av soldatenes profesjonsidentitet.

Sjefens ledelse har stor betydning for hvorvidt soldatene handler rett i en konkret situasjon. Den tillit sjefen har til sitt personell, gjenspeiles i grad av intensjonsbasert ledelse, som gir handlingsrom for underordnet nivå. Intensjonsbasert ledelse innebærer både frihet og ansvar for underordnet personell: frihet til å velge rett handling ut fra situasjonen, og ansvar for å treffe rett valg i tråd med regelverket.

Hvordan oppfatter norske styrker sitt handlingsrom, sin ledelse og effekten av sine soldaters innsats? Hvilken betydning har kunnskap om reglene for maktbruk for deres håndtering av enkeltsituasjoner i Afghanistan?

Følgende spørsmål vil bli analysert i den videre fremstilling, basert på intervjuobjektene synspunkter:

1. Var opplæringen i krigens folkerett og ROE i forkant av deployering tilstrekkelig?
2. Hvordan oppfattet du ditt handlingsrom som sjef, i forhold til de gitte ROE?
3. Hvordan bidro du og dine soldaters innsats til å oppfylle NATOs militære strategi for Afghanistan?

Opplæring

Samtlige av de spurte mener at opplæringen i forkant var tilstrekkelig, men de har ulikt syn på kvaliteten av undervisningen.

En av representantene fra spesialstyrkene utdyper svaret: «[Vi] er svært godt vant med å trene og øve med strenge ROE». Med «strenge ROE» mener han de bestemmelser som gjelder for politiets våpenbruk, og som følger av politiets våpeninstruks (instruks gitt av Justisdepartementet 1. august 1989, med hjemmel i lov av 13. mars 1936 om politiet).⁶

⁶ Det fremgår av instruksens § 19: «Skytevåpen må bare brukes som siste utveg etter at andre lempeligere midler forgeses har vært forsøkt, eller i situasjoner hvor alternative midler åpenbart ikke vil føre frem.

Dertil må skytevåpen bare brukes når

a) politimannen selv eller andre trues med våpen eller annen alvorlig voldsanvendelse, og bruk av våpen fremstår som nødvendig for å hindre tap av menneskeliv eller alvorlig personsskade, eller

Han fortsetter: «Det er også en overføringsverdi i henhold til de nasjonale oppdrag avdelingen har til de oppdrag og ROE som blir gitt ved deployeringer til Afghanistan».

En militær sjef mener også at opplæringen var god nok: «gjennom tidligere utdanning og erfaring, foredrag, egenstudie og ulike diskusjonspartnere mener jeg svaret er ja!»

En annen militær sjef mener at opplæringen var brukbar:

Min filosofi var at dette faget ikke ene og alene skulle være noe en jurist skulle håndtere. Jeg, eller en av de andre sjefene, var normalt alltid med. For grenaderene var det også viktig å sette dette inn i en ramme slik at det ble forståelig i en taktisk og teknisk ramme. For meg var det alltid viktig å slå fast at de hadde selvforsvarsretten og at de aldri måtte nøle. Hvis de holdt seg innenfor ROE, min intensjon og godt norsk folkevett ville jeg støtte dem på deres handlinger. Hvis det motsatte skjedde, ville jeg være den første til å finne dem og stille dem til ansvar for deres handlinger. Det var et språk som jeg tror de skjønte godt. Vi fortsatte utdanningen i teateret. Forut for de større operasjonene hadde vi jurist og meg selv som forelesersamtalepartnere slik at de ulike ROE var forstått. Det ble godt mottatt.

En tredje militær sjef er mer nyansert i sitt syn på opplæring i forkant, og viser at det er en forskjell fra han deployerte i 2007 og i 2010:

Første gang: Svært liten kjennskap. Ingen opplæring i Norge. Lite opplæring og fokus på ROE-forståelse i teateret. Vi gjennomførte noe utdanning i soldatkort og bruk av ROE knyttet til flybombing, men svært lite fokus sammenlignet med det fokuset vi hadde i siste periode. Forholdsvis lite kjennskap til NATOs strategi. Andre gang: Svært god kjennskap til ROE og regler. Startet allerede tidlig i oppsettingsperioden med gjennomgang og briefs. Brukte blant annet jurist til opplæring, og flystøttemiljøet på Hærens våpenskole (HVS) til støtte. Deltok selv, sammen med min S3, på flystøttekurset som HVS arrangerte.

En fjerde militær sjef slutter seg til sistnevnte interjuobjekts syn, og viser til at «opplæringen i ROE var litt for grov hjemme», men at de fikk «toppingen i AO».

Intervjuobjektene har svært ulik erfaring med juridisk opplæring i forkant. Spesialstyrkene, og en sjef med personell fra spesialstyrkene i sin avdeling, mener opplæringen var tilstrekkelig. Årsaken kan dels tilskrives at den avdeling de kommer fra har solid erfaring (spesialstyrkene), herunder fra samtrening med politiet i fredstidsoperasjoner. Det er et vesentlig skille mellom standard operasjonsmodus for politiet – «politiets doktrine» – og standard operasjonsmodus for militære styrker – «militær doktrine». Politiets doktrine innebærer å bruke minst

b) det anses påkrevd med umiddelbar pågripelse av person som er mistenkt, siktet eller domfelt for drap eller andre grove voldshandlinger, eller forsøk på slike voldsforbrytelsder, eller av personer som av andre grunner anses som særlig farlige for rikets sikkerhet, menneskers liv eller helse, eller

c) det er påkrevd for å hindre vesentlig skade på utenlandsk eiendom, eller når særlig

d) viktige samfunnsinteresser er truet.»

mulig makt, og at dødelig makt kun skal skje i nødverge, se politiinstruksen § 19 (fotnote 5). Militær doktrine tilsier at angrep kan rettes mot militære mål, herunder stridende som tilhører fienden, selv om det ikke foreligger en nødvergesituasjon på stedet. Militære styrker er ikke bundet av prinsippet om minst mulig maktbruk, men har adgang til å sette inn maksimal styrke for å slå ut fienden hurtigst mulig og minimalisere risikoen for egne styrker.⁷

Svaret fra den aktuelle spesialstyrkesjef er derfor verdt å merke seg, fordi han ikke trekker noe skille mellom politiets og militære styrkers standard for maktbruk. Et annet eksempel på spesialstyrkenes vurdering av minst mulig maktbruk fremgår av følgende:

Tidligere NK for FSK/HJK, oberst Joar Eidheim, ble intervjuet i diverse aviser 24. oktober 2010. I Aftenpostens artikkel «Tar hensyn til sivile liv» forteller Eidheim om en hendelse som skjedde mens han var sjef for det norske spesialstyrkebidraget i 2008. Oppdraget var å pågripe en terrormistenkt talibanleder om natten, mens vedkommende befant seg i et hus sammen med flere andre i en landsby. Eidheim ble tilbudt mindre presise bombefly fra ISAF. Eidheim, som satt i Kabul, ba ISAF om timeout. Han kontaktet skvadronssjefen som sammen med soldatene bare var noen hundre meter fra døren til talibansjefen. «Du får bombeflyet. Vurder. Gi tilbakemelding», sa Eidheim. Kort tid etter kom svaret. «Flyet er ikke egnet til denne operasjonen, jeg anbefaler at vi trekker oss ut».

Eidheim kommenterer hendelsen slik:

*Det var stille i landsbyen, vi hadde full kontroll og alt tydet på at det ville gå greit, men ansvarligheten trådte inn. Bruk av bombeflyet kunne i verste fall bety upresis bombing og tap av sivile liv. Vi trakk alle tilbake igjen.*⁸

Med denne uttalelsen viser Eidheim en tydelig situasjonsforståelse og innsikt i hva som er lovlig handlingsrom, og hva reglene om presis militærmakt innebærer. Iht. 1. tilleggsprotokoll i Genevekonvensjonene, artikkel 51.4. ledd og artikkel 51.5.b, fremgår det at et angrep er ulovlig hvis det medfører uforholdsmessig tap av sivile liv, skade på sivile eller en kombinasjon, og at vurderingen av hvorvidt angrepet er lovlig, skal skje etter da rådende omstendigheter. Det faktum at Eidheims vurdering baserte seg på at han ville unngå tap av sivile liv, viser at hans håndtering er i tråd med mandatet og intensjonen med ISAF.

PRT-, QRF- og TU-sjefene trekker frem betydningen av nasjonal trening og erfaringsoverføring innad i avdelingen, men mener like fullt at det kunne vært mer fokus på kjennskap til regelverket for operasjonen. Totalt sett gir flertallet av intervjuobjektene uttrykk for at de ønsket mer opplæring i forkant.

⁷ Arne Willy Dahl (2008), *Håndbok i militær folkerett*, s. 30-31. Cappelen Akademisk forlag.

⁸ Aftenposten 24.10.2010, «Tar hensyn til sivile liv».

Hvor mye ansvar tar styrkeprodusentene og hvilket fokus har de på at denne delen av obligatorisk opplæring gjennomføres? Det synes som om opplæringen i ROE og jus er bedret i løpet av den perioden norske styrker har tjenestegjort i Afghanistan (se bl.a. intervjuobjektet ovenfor med erfaring fra 2007 og 2010). Like fullt kan det være at Forsvaret burde fokusere ytterligere på misjonsspesifikk opplæring i forkant, slik at soldatene er best mulig rustet til å vurdere om en handling er i samsvar med krigens folkerett og de aktuelle ROE. Dette er i samsvar med Regjeringens ambisjon om økt opplæring i jus, som fremgår av tiltak 10 i Handlingsplan for veteraner, lansert 2. mai 2011.⁹

Handlingsrom i forhold til de gitte ROE

Til tross for ulik erfaring med utdanning i forkant, uttaler samtlige intervjuobjekter at de har følt seg trygge på sitt handlingsrom iht. de gitte ROE.

En av sjefene for spesialstyrkebidraget slår fast at han «hadde ingen hendelser der ROE opplevdes som begrensende i henhold til mitt handlingsrom som sjef. Hadde heller ingen hendelser der dette var tilfelle for mine underordnede». Han fortsetter:

Derimot var det hendelser der jeg håndhevet en «strammere linje» enn det ROE tillot. Min vurdering var i disse tilfellene at en utnyttelse av ROEs handlingsrom til sitt fulle, ville hindre eller redusere min mulighet til å nå de mål som ISAFs og NATOs (og Norges) strategi siktet mot.

Han oppsummerer slik: «Handlefriheten vi har til å si nei er stor. Jeg har aldri opplevd å bli forsøkt tvunget til å gjøre noe».

En annen spesialstyrkesjef supplerer at han hadde «stort nok handlingsrom i henhold til oppdraget. ROE var ikke begrensende i henhold til ønsket slutttilstand på de oppdragene jeg ble gitt».

En militær sjef oppfattet handlingsrommet som «tydelig og klart. Mulige gråsoner ble nøye gjennomgått, diskutert og problematisert forut for deployering, og jeg følte meg derfor trygg på disse».

En annen militær sjef utdyper:

ROE er en verktøykasse som gir deg muligheter. Vi valgte å se på det slik - altså ikke som begrensninger. Vi ville ha så robuste ROE som mulig, men vi forholdt oss selvsagt til de vi fikk. Jeg hadde personlig mange og lange ROE diskusjoner med COM RC-N. Vi så det mer eller mindre på samme måte. Vi fikk ROE 429 A/B (angreps-ROE) ved to anledninger-

⁹ «I tjeneste for Norge. Regjeringens handlingsplan for ivaretagelse av personell før, under og etter utenlandstjeneste», s. 18 og s. 71.

er. Det var i forbindelse med operasjoner i og rundt Ghwormach. De var så robuste at jeg kunne gå offensivt til verks om det var behov for det.

Dette synet deles av en annen militær sjef:

ROE er den politiske styringen av maktbruk i en operasjon slik den vi deltar i Afghanistan. Jeg oppfatter at ROE er helt nødvendig for å ikke eskalere situasjonen ut over nå-situasjonen. Jeg oppfattet på ingen måte at ROE begrenset mitt handlingsrom slik at jeg ikke kunne løse oppdraget mitt som PRT sjef. Jeg oppdaget midtveis i perioden at vår forståelse og praktisering av ROE var mer stringente enn hva legad i RC North la til grunn. I undervisningen hadde vi brukt eksempler på bruk av Close Air Support (CAS-luftstøtte), og lagt det til grunn for hvordan vi også benyttet ild fra andre våpen. Her lærte vi en hel del. Med større forståelse av krigens folkerett oppdaget vi at ROE var enda videre enn den tolkningen vi selv hadde lagt til grunn.

Som Battlespace Owner, og den som ikke alltid var med på operasjoner ute, var ROE min sikkerhet i forhold til at mine Ground Force Commanders ikke skulle bruke unødvendig mye makt, som til i verste fall kunne snu et relativt «fredelig» Faryab til et Faryab ute av kontroll, fordi vi hadde tatt liv unødvendig.

En militær sjef mener «at ROE ga meg, som mentor for ANP, stort spillerom». En annen militær sjef beskriver det slik:

Gode og robuste ROE som ga oss de arbeidsforhold vi trengte. Krever dog modenhet i forvaltningen. For meg trengte jeg mer enn bare ROE. Det måtte være juridisk rett å bruke makt (ROE), det måtte være taktisk lurt i henhold til oppdrag og situasjon og det måtte kunne forsvares moralsk. Det vil si at vi skal leve med beslutningen i etterkant. De tre tingene der funket.

En militær sjef konstaterte at de hadde vide ROE, som ga tilstrekkelig handlingsrom. Stående ordre var at sjefen avgjorde i tvilstilfeller. Var soldatene i tvil, avsto de fra militær maktbruk. Sjefens sentrale rolle og myndighet fordret at han hadde forståelse for det juridiske i form av gjeldende ROE, og styring over sin avdeling. Som ledd i dette la han som sjef egne begrensninger på bruk av militærmakt som var strengere enn jusen. De juridiske rammene ga han handlefrihet til å avgjøre hvilken handling soldatene skulle velge.

Som eksempel forteller han at det var flere ganger Task Unit var i tvil om det var Taliban eller sivile som var i skuddlinjen. Da lot de vedkommende passere, eller overvåket situasjonen over lang tid til de var sikre. En konkret episode varte i 10 timer. Task Unit var under konstant beskytning fra en landsby, og skjøt tilbake mot mål i utkanten av landsbyen for å unngå sivile tap. TU-sjefen understreker den betydelige risikoen som er forbundet med å engasjere i en bebyggelse.

En annen militær sjef deler synet på at «er du i tvil, så avstår du». Han oppgir at det var sjelden hans soldater var i tvil, men hvis slike tilfeller oppsto, var det han som sjef som avgjorde. Han viser videre til at det gir trygghet i å handle innenfor de juridiske rammer.

Spørsmålet er stilt åpent, og svarene varierer. Intervjuobjektene reflekser bærer preg av at de har håndtert tvilstilfeller, der handlingsvalg må treffes under tidspress og uoversiktlige forhold. Valgene de har tatt kan sees i lys av hvem de er og hvilken bakgrunn de har. Samtlige har krigsskolebakgrunn, i tillegg til at alle de intervjuede over 40 år har gjennomført stabsskolen. Etikk og jus er fag både på befalskolen, krigsskolen og stabsskolen. Samtlige av intervjuobjektene har gjennomgått obligatorisk opplæring i etisk og juridisk dilemmahåndtering, og er utdannet og trent i henhold til den standard Forsvaret setter, og i tråd med «train as you fight».

Artikkelen har belyst intervjuobjektens egen persepsjon, deres eget syn, på om de har handlet i henhold til reglene i Genevekonvensjonene. Disse reglene er skrevet nettopp for å sikre at rette valg tas i tidspress og kaos, og er utformet på en slik måte at den enkeltes handlinger i stor grad blir målt etter hvordan han oppfattet situasjonen. Et eksempel: art 52.2 omhandler spørsmålet om hva som er et lovlig mål. Her fremgår det at avgjørelsen skal treffes basert på en vurdering «in the circumstances ruling at the time» det vi si etter de da rådende forhold. Et annet eksempel: art. 57.2. (a) (iii) regulerer spørsmålet om det er grunnlag for å gjennomføre et angrep. Denne vurderingen skal ta utgangspunkt i om de antatte sivile følgeskader «would be excessive in relation to the concrete and direct military advantage anticipated».

Dette betyr at det skal mye til å objektivt etterprøve og finne at en avgjørelse er feil i ettertid. Den som lojalt søker å løse sitt oppdrag innenfor de grenser humanitet og sunn fornuft tilsier, risikerer ikke å bli stilt til ansvar.¹⁰

Reglene sier klart at der man er tvil om et angrep er lovlig, skal man avstå. Det fremgår av uttalelsene over at de militære sjefene var svært bevisste på at de selv skulle avgjøre i tvilstilfeller, og at soldatene forholdt seg til dette.

Innsats i relasjon til NATOs militære strategi

En sjef for spesialstyrkene uttaler:

det er vanskelig å gi vår innsats en helhetlig vurdering innenfor en kontekst med det omfang og varighet vi har erfart i Afghanistan. Jeg er derimot helt trygg på at min og vår innsats var i tråd med den overordnede strategi.

En annen spesialstyrkesjef slår fast: «Jeg oppfattet at avdelingen hele tiden handlet i henhold til NATOs planer». En militær sjef er mer ambivalent:

¹⁰ Arne Willy Dahl (2008), *Håndbok i militær folkerett*, s. 123-124.

på den ene siden følte jeg at det var vanskelig å falle inn i ISAFs COIN strategi, fordi den baserer seg på SHAPE-CLEAR-HOLD-BUILD, der vi har problemer både til å holde, verken ISAF eller ANSF har nødvendig volum til å holde. Jeg følte også at jeg ikke hadde ressurser til BUILD, og at det internasjonale samfunn for øvrig, representert ved NGOer, og det norske ambassadekontoret, representert ved den sivile koordinatoren i min camp, ikke i nødvendig grad bidro til å synkronisere build med de operasjonene vi kjørte sammen med ANSF.¹¹

På den andre siden: i forhold til å beskytte sivilbefolkningen, som også er en del av ISAFs COIN strategi, følte jeg at PRT MMN i stor grad oppfylte ISAFs strategi, nettopp på grunn av at vi var svært restriktive i hvordan vi brukte militærmakten vi rådet over.

En annen militær sjef vurderer sin innsats slik:

min rolle som sjef er å jobbe så godt som overhodet mulig for den overordnede strategien og spesielt må jeg være forsiktig slik at jeg ikke ødelegger intensjonen bak den. Eksempelvis bør jeg gjøre alt jeg kan for å unngå tap av sivile, da det er motsatt av det du ønsker å oppnå i COIN, man vinner ikke befolkningens tillit ved å drepe uskyldige. Konkret var jeg i hovedsak i «security» delen av COM ISAFs søyler. Imidlertid er også QRFen med på nation building gjennom å bidra til at Afghanistans sikkerhetsstyrker får økt kompetanse og således selv kan ta hånd om egen sikkerhet. Personlig så jeg at jeg hadde en klar rolle i ISAFs strategi og jeg prøvde å forklare dette til de jeg var satt til å lede.

En militær sjef mener at de «på en god måte oppfylte 2 av 3 punkter i strategien: 1) Vi bidro til å hindre opprøret i å spre seg/slo det litt tilbake. 2) Vi sørget for at ANSF fikk tilgang til områder de ellers ikke kunne operere i; som igjen betyr at de blir oppfattet som en sikkerhetsleverandør i befolkningen. Om de ferdighetsmessig ble noe bedre er vel heller tvilsomt. 3) Vi bidro ikke veldig mye til bedret styresett - med unntak av at vi la forholdene til rette for at provinsguvernør og distriktsadministratorer kunne bevege seg inn i trusselområder.

En annen militær sjef oppsummer sin innsats som god:

Vi følte definitivt at vi utgjorde en forskjell. ANA styrken ble vesentlig bedre i vår periode, samt at sikkerhetssituasjonen ble bedret og ANAs tillit blant befolkningen ble merkbart bedre i «vårt» område. Utover perioden oppsøkte flere og flere ANA sjefen med sine utfordringer - landsbyeldre og flere talibanledere for området gikk inn i det såkalt re-integreringsprogrammet og ble internert i såkalte «safe-houses» i MEY på slutten av vår periode.

En militær sjef betegner innsatsen slik: «alle handlinger som setter ANP bedre i stand til å fungere på egen hånd og dermed legitimere GIROA, mener jeg er i kjernen av NATOs militære strategi».

Samtlige offiserer jeg har intervjuet gir uttrykk for en klar forståelse av de politiske og operasjonelle rammer for oppdraget. Det er likevel verdt å legge merke til den tvil som noen av dem uttrykker, om hvorvidt de lyktes i sin inn-

¹¹ For en ytterligere analyse av det sivil-militære samarbeid i Afghanistan, vises det til en artikkel av Martin Falch-Haugland: «Sivilt-militært samarbeid i Afghanistan - en komparativ studie av norske og ISAFs føringer», *PACEM* 14:1 (2011), s. 31-48.

sats. Tvilen er et resultat av spennet i hvilke oppgaver ISAF-styrkene er pålagt, og hva de reelt sett er i stand til å utføre. Det faktum at intervjuobjektene var inneforstått med de poliske rammebetingelser og forsto helheten i ISAFs operasjon, er både positivt og negativt. Det positive er at helhetsforståelsen bidrar til at den enkelte tar ansvar for å handle rett fordi de ser konsekvensene av sine valg, enten de bruker militærmakt eller avstår. Det negative er faren for at den enkelte i stor grad identifiserer seg med oppdraget, og opplever at de kunne ha gjort mer enn de faktisk hadde mulighet til ut fra operasjonens militære rammer.

Det som er verdt å merke seg, er at samtlige som uttaler at de kunne ha gjort mer, setter dette i sammenheng med å bygge opp styresettet, øke sikkerheten og bedre vilkårene for de sivile i Afghanistan. Den idealismen som enkelte intervjuobjekter her gir uttrykk for, er langt fra skadeskutt.

Generalmajor Mood, som nå leder Forsvarets veteranarbeid, ble bedt om å kommentere denne artikkelen. I en e-post datert 2. juli 2011, uttaler han blant annet: «Den enkelte soldat bør måle verdien av sin innsats i om de militære oppdrag er løst uten tap eller skade, og i hvorvidt man i utførelsen har handlet rett.» Han konkluderer: «Det er stor grunn til å være stolt av at norske soldater definerer suksess som å løse oppdrag uten tap av liv (norske, afghanske og sivile). Det er en profesjonskultur det står respekt av».

Oppsummering og konklusjon

Som nevnt tidligere i artikkelen påpekte Mood allerede i 2005 at det var et spenn mellom soldater og offiseres holdninger til bruk av militærmakt konkretisert i deres handlinger, og hvordan de fremsto utad i lys av deres uttalelser. Mood hevdet at de mekanismer som skapte avdelingsfølelse og identitet «tatt ut av sin sammenheng» kunne være velegnet for spekulative oppslag i media.¹²

Som det fremgår over, er denne dualismen like aktuell i dag, i vurderingen av norske soldaters innsats i Afghanistan. Magasinet «Alfa» og medias fokus på soldatenes uttalelser høsten 2010 viser at Forsvaret har en stor nyhetsverdi. Derfor kan en soldats enkeltuttalelse, tatt ut av sin sammenheng, medføre at medias spekulasjoner skaper et feil inntrykk av de norske styrkene.¹³

¹² Robert Mood, «Skadeskutt idealisme-respons», *PACEM* 8:1 (2005) s. 21.

¹³ Nyhetsbildet i september og oktober 2010 var preget av medieoppslag i VG, Aftenposten og magasinet «Alfa» om norske soldaters holdninger til krig og sex. Forsvarsledelsen tok avstand fra disse holdningene, og media spekulerte i en mulig splittelse mellom soldater og øverste ledelse. (Aftenposten 27.9.2010: «Krisemøte i forsvarsledelsen etter soldat-intervjuer», Aftenposten 29.9.2010: «Offiserer kalt inn på teppet», Aftenposten 27.9.2010: «Frykter norske soldater kan ha drept unødige mange», Aftenposten 27.9.2010: «Faremo sjokkert etter soldat-uttalelser», VG nett 27.9.2010: «Å krige er bedre enn sex», VG 29.9.2010: «Afghanistan-majorer kalt inn på teppet»).

I artikkelen har jeg drøftet hvordan norske militære sjefer i Afghanistan ser på sammenhengen mellom holdninger til maktbruk på den ene siden og håndtering av enkeltsituasjoner i Afghanistan på den andre siden – og hvorvidt de oppfatter at deres handlinger er forankret i krigens folkerett. Gjennomgangen har vist at de legger til grunn en slik sammenheng, og der målsettingen er at både holdninger og håndtering skal være i tråd med regelverket.

Intervjuer:

Intervjuer med offiserer fra mars 2011-juni 2011.

E-post fra generalmajor Robert Mood 2. juli 2011.

Kilder:

Aftenposten 24.10.2010 «Tar hensyn til sivile liv».

Aftenposten 27.9.2010 «Krisemøte i forsvarsledelsen etter soldat-intervjuer».

Aftenposten 29.9.2010 «Offiserer kalt inn på teppet».

Aftenposten 27.9.2010 «Frykter norske soldater kan ha drept unødige mange».

Aftenposten 27.9.2010 «Faremo sjokkert etter soldat-uttalelser».

Aftenposten 11.10.2010 «Forsvaret sjekker nye rykter om krigsforbrytelser».

Aftenposten 1.3. 2011: «Soldater frifunnet i krigsforbrytersak».

Alfa oktober 2010.

11. oktober 2010 iverksatte Forsvaret en intern etterforskning av tre tilfeller av påståtte krigsforbrytelser, som angivelig skulle ha skjedd i løpet av 2010 (Aftenposten 11.10.2010: «Forsvaret sjekker nye rykter om krigsforbrytelser»). Bakgrunnen for granskningen var en anmeldelse av kadetter på Krigskolen på Linderud. Etter å ha deltatt på et lukket foredrag i april 2010 med av en av troppssjefene i PRT 15, som tjenestegjorde i Afghanistan i 2010, mente kadettene at PRT-soldatene hadde brutt krigens folkerett. Granskningsrapporten ble 1. desember 2010 overlevert Krigsadvokaten i Nord-Norge til vurdering, som uttalte: «Min foreløpige konklusjon er at ingenting tyder på at det er begått straffbare eller refsbare handlinger». Deretter startet Krigsadvokaten en nærmere gransking av saken.

28. februar 2011 forelå Krigsadvokatens konklusjon. Ikke bare frifant Krigsadvokaten soldatene på samtlige punkter. I tillegg trakk han frem at personellet hadde opptrådt helt korrekt, og han fant intet kritikkverdig grunnlag (Aftenposten 1.3.2011). For de soldater det gjaldt innebar Krigsadvokatens konklusjon en lettelse. Et nettsøk på dette temaet viser at svært mange aviser og nettsteder publiserte Krigsadvokatens konklusjon da den forelå, og offentligheten viste stor interesse for saken. Det faktum at soldatene ble frifunnet skapte ingen stor debatt, men viser betydningen av en objektiv instans som kontrollmyndighet for at reglene følges. En granskning og konklusjon fra Krigsadvokaten eliminerer den tvil som måtte være om soldatenes handlinger, og som ellers ville være gjenstand for negative spekulasjoner. Krigsadvokatens konklusjon på denne spesifikke påstanden viser verdien av å ha en frittstående instans som har best kompetanse på området og som kan gjennomføre undersøkelser av Forsvarets handlinger. Videre er det betryggende at Krigsadvokaten gir bekreftelse på at soldatene har en grunnleggende og solid forståelse for hvordan regelverket anvendes i operasjonsområdet.

Rett håndtering – rette holdninger?

Dahl, Arne Willy (2008), *Håndbok i militær folkerett*, Cappelen Akademisk forlag, Oslo.

Forsvarsdepartementet (2011), «Handlingsplan - I tjeneste for Norge – Regjeringens handlingsplan for ivaretagelse av personell før, under og etter utenlandstjeneste», Oslo.

Genevekonvensjonene (1949) med tilleggsprotokoller.

Mæland, Bård (2004), *Skadeskutt idealisme – Norsk offisersmoral i Kosovo*, Eide forlag, Bergen.

NATO Military Committee MC 362/1 – Rules of Engagement (2003), Military Committee policy document 362/1, 30. juni.

PACEM 8:1 (2005).

PACEM 14:1 (2011).

Politiets våpeninstruks, utgitt av Justisdepartementet 1. august 1989, Lovdata.

UNSCR 1386 (2001).

VG nett 27.9.2010 «Å krige er bedre enn sex».

VG 29.9.2010 «Afghanistan-majorer kalt inn på teppet».

Tora Fæste er jurist i Vinghøg AS. Hun har vært seniorrådgiver i FD og arbeidet som jurist ved FHS/FSTS og undervist i krigens folkerett og ROE. Hun var jurist/major i Afghanistan NCC XVII. Hun har tatt aspirantkurset i UD og vært rådgiver i Rettsavdelingen og Sikkerhetspolitisk avdeling. Hun har tjenestegjort ved ambassaden i Jakarta og Washington og tatt Totalforsvarskurset ved Forsvarets Høgskole.

